

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ 'ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.

ΕΤΟΣ Η' ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1945 ΑΡΙΘ. 46. 47.

ΔΥΟ ΜΗΝΥΜΑΤΑ

Τὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἐξήσαμεν ὅλοι κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς καθιστοῦν περισσότερο ἐπίκαιρον τὴν φωνὴν τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ἔθνος, ἂν θέλῃ νὰ ζήσῃ, πρέπει νὰ ἐντάσῃ τὸ ἐφήμερον εἰς τὰς αἰωνίας ἀξίας καὶ μὲ τὴν προοπτικὴν τῶν νὰ βλέπῃ τὰ γεγονότα πού γράφουν τὴν ἱστορίαν του. Καὶ ὅσον παραγμένον εἶναι τὸ ἐφήμερον, τόσον ἢ ἀναδρομὴ εἰς τὸ βᾶθρον τῆς αἰωνιότητος εἶναι ἀνάγκη ζωική. Διὰ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ διὰ τὸν ἄνθρωπον πού ζῆ μίαν ζωὴν ὠλοκληρωμένης προσωπικότητος, ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν αἰωνιότητα, δὲν διακόπτεται, ἀλλὰ ἐνισχύεται εἰς τοιαύτας στιγμὰς. Ἀκριβῶς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς καθιστᾷ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀνωτέραν. Καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰκανωτέραν νὰ νοιώσῃ μέσα της, ὡς τόνωσιν πολύτιμον καὶ εὐεργετικὴν, τὴν θείαν φωνὴν τῆς Πίστεως, πού ἔρχεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς αἰωνιότητος.

Τὸ νὰ γίνουιν ὄργανον διὰ ν' ἀκούεται ἡ φωνὴ αὐτὴ, ἀκριβῶς εἰς τὰς παραγμένας ἡμέρας, τοῦτο θεωροῦν ὡς ἀποστολὴν καὶ χρέος τῶν αἰ «'Ακτίνες». Καὶ τὸ χρέος αὐτὸ ἐφρόντισαν νὰ τὸ ἐκπληρώσουν, ὅσον τοὺς ἦτο τεχνικῶς δυνατόν, καὶ κατὰ τὰς φοβεράς ἡμέρας τῶν ὁδομαχιῶν καὶ τῶν συγκρούσεων. Τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, ὅπου ἡ

λεγομένη «πνευματικὴ ζωὴ» τῆς «τέχνης γιὰ τὴν τέχνη» τῶν σουρρεαλισμῶν καὶ τῶν ἄλλων παρομοίων «λυτρωμῶν» εἶχαν λάθει ὀλίγην ἔκλειψιν, τὰς ἡμέρας ἀκριβῶς αὐτὰς, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς τῆς χριστιανισμοῦ, ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἔδειξε τὸν παλμὸν της. Μετέχουσα τοῦ παλμοῦ αὐτοῦ αἱ «'Ακτίνες» ἐζήτησαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ ἀναγνωστικὸν τῶν κοινόν, διὰ νὰ τοῦ φέρουιν, ἀνάμεσα εἰς τὸν χρόνον τῶν ὀπλων καὶ τῶν πολυβόλων, τῶν ὀπλων καὶ τῶν κανονιῶν, τὴν φωνὴν τῆς αἰωνιότητος.

Ἔτσι ἐξεδόθησαν τὰ δύο μηνύματα: Τὸ «χρῆστουγεννητικὸν» καὶ τὸ «πρωτοχρονιάτικον» μῆνυμα. Ἐκαστοφώρησαν ὅσον ἦτο ὑλικῶς δυνατόν. Ἀλλὰ ἡ δυνατότης ἦτο πολὺ μικροτέρα ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ περιέλθουν εἰς ὅλους τοὺς ἀναγνώστας μας τὰ μηνύματα αὐτὰ. Ἐκρίναμεν λοιπὸν ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ τὰ δημοσιεύσωμεν ἐκ νέου, εἰς τὸ πρῶτον φύλλον πού ἐκδίδεται μετὰ τὰ ἐσωτερικὰ πολεμικὰ γεγονότα. Αἱ σκέψεις πού περιέχονται εἰς αὐτὰ εἶναι ὅ,τι τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἔχει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς του ἀναγνώστας, ἐπάνω εἰς τὰ γεγονότα τοῦ παρελθόντος, καὶ ἐπάνω εἰς τὰς οἰαοδήποτε ἐξελίξεις τοῦ μέλλοντος.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ

Δέν τὰ ἐπεριμέναμεν βέβαια ἔτσι τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1944, τὰ πρῶτα Χριστούγεννα ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσι τοῦ κατακτητοῦ. Εἶναι ὅμως αὐτὸ λόγος νὰ ξεχάσωμε ὅτι ἔφθασαν τὰ Χριστούγεννα; Ὅχι βέβαια! Ἀκριβῶς ἡ φρίκη τοῦ παγκοσμίου πολέμου, καὶ τὰ φοβερά καὶ σπαρακτικὰ γεγονότα πού ζοῦμε αὐτὲς τὲς ἡμέρες, δίδουν μιά ξεχωριστὴ ἐπικαιρότητα στὸ σωτήριο μῆνυμα πού φέρνει στὸν ἄνθρωπο ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων. Δείχνουν πόσο ἀληθινὸ εἶναι τὸ μῆνυμα αὐτό. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ σωτηρία μας καὶ ὅσο εἴμαστε μακριὰ ἀπὸ Αὐτὸν δὲ θὰ ἴδουμὲ σωτηρία. Δέν θὰ δοῦμε καλὲς ἡμέρες ἂν ὁ λαὸς μας δέν στραφῆ πρὸς τὸν Σωτῆρα.

Τὸ ἄστρο τῆς Βηθλεέμ μᾶς δείχνει τὸ δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ. Ἐκεῖ στὴ φάτιη, ἐκεῖ, στὸ Χριστό! Μακριὰ ἀπὸ Αὐτὸν δέν θὰ βροῦμε παρά ἀρρώστεια, ναυάγιο, συμφορὰς πού ἢ μιά θὰ διαδέχεται τὴν ἄλλη. Ἀκόμη καὶ εἰρήνη νὰ δοῦμε καὶ πλοῦτη καὶ ὕλικὴ ἀνεσι πάντα κάποιο σαράκι θὰ βρῆσκει γιὰ νὰ κατατρώγῃ τὴν ὑπαρξί μας. Μὲ τὸ Χριστὸ θὰ ἔχουμε τὴν παρηγοριά, τὴ χαρὰ, τὴ δημιουργικὴ δύναμι, ὅσα καὶ ἂν εἶναι τὰ βάσανα πού σωρεῖει γύρω τῆς ἡ ἀνθρωπότης. Γιατί τὰ βάσανα αὐτὰ εἶναι συνέπεια τῆς μακρύνσεως ἀπὸ τὸ Χριστό. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνσις ἦταν χαρακτηριστικὸ τῆς περιφημῆς μοντέρνας κοινωνίας μας.

Τώρα τὰ βλέπουμε αὐτὰ πιὸ καθαρά. Τώρα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου λάμπει μπροστά μας ἀκόμη περισσότερο, γιατί τώρα μᾶς φανερώνεται πιὸ πολὺ τί θὰ πῆ κόσμος καὶ πολιτισμὸς (τί εἰρωνεία!) χωρὶς Χριστόν, καὶ τί θὰ πῆ δύναμις τῆς πίστεως τοῦ Χριστιανοῦ. Ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρη καὶ ὁ λαὸς μας εἰδικότερα βλέπει

τώρα μὲ ἄλλο μάτι καθαρὸ, ἀπροκατάληπτο, φωτισμένο ἀπὸ τὸ Σωτῆρα, ὕστερα ἀπὸ τὸ πικρὸ μάθημα πού πέρνει στοὺς καιροὺς αὐτοὺς, ὕστερα ἀπὸ τὴν χρεωκοπία ἑνὸς πολιτισμοῦ πού ἀρνήθηκε τὸ Χριστὸ σὰ θεμέλιό του. Θὰ ἔπρεπε, βέβαια, νὰ μὴ χρειάζεται τέτοιο πικρὸ μάθημα ὁ ἄνθρωπος. Ἀφοῦ τὸ χρειάζεται, ὅμως, εἶναι σωτήριο. Τὸ πικρὸ ποτήρι πού πίνει ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρη καὶ ἰδιαίτερα ὁ λαὸς μας, εἶναι ποτήρι σωτηρίας.

Σ κληρὲς μέρες! Ἀλλὰ ἀκριβῶς σὲ τέτοιες μέρες ἀκούεται περισσότερο τοῦ ἀγγέλου ἢ φωνῆ: «Ἴδου εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην. Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν Σωτῆρ». Ὅτι γυρίζομε στὸ Χριστό, ὅτι καὶ τούτῃ ἡ δοκιμασία ἔχει στὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ τὸ νόημά της. Καὶ ἂν πονέσουμε, καὶ ἂν πεινάσουμε, καὶ ἂν ἀκόμα ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος ἀπὸ μᾶς βρῆ τώρα τὸν θάνατο (τῆς αἰώνιας ζωῆς προσκλητήριο) καὶ αὐτὸ θὰ τὸ δεχθούμε, γιατί, πάνω ἀπὸ αὐτὰ βλέπουμε τὴ σωτηρία πού φέρνει ὁ Κύριος μέσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα, τὴ μεγάλη δημιουργία πού ἀπεργάζεται αὐτὸ τὸ πένθος, τὸ ζωογόνον φῶς πού προβάλλει ἀκριβῶς ἀνάμεσα στὸ σκοτάδι πού ἔφερε στὴν κοινωνία μας γενεῶν ὀλοκληρῶν ἀρνησις καὶ ἀποστασία. Γι' αὐτὸ παρ' ὅλα τὰ σημερινὰ γεγονότα ἑορτάζομε μὲ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐφέτος τὰ Χριστούγεννα. Καὶ ἂν σταθούμε πιστοί, ἂν παραδώσουμε τὴν ψυχὴ μας νὰ τὴν κυβερνήσῃ ὁ Χριστὸς, ἂν τῆς σωτηρίας αὐτῆς τὸ θεῖο μῆνυμα τὸ φέρωμε στὸ διπλανὸ μας, τότε τὰ ἐφετεινὰ Χριστούγεννα θὰ εἶναι ὄχι μόνο χαρούμενα καὶ εὐτυχημένα. Θὰ εἶναι τὰ πιὸ εὐτυχημένα Χριστούγεννα πού ἐξήσαμε ἕως τώρα. Καὶ ἡ πρωτοχρονιά μας γεμάτη μὲ τὲς καλύτερες ἐλπίδες.

ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ

Καινούργιος χρόνος!

Με φόβο αντιμετωπίζουν πολλοί τον έρχομό του. Τι θά μας φέρη και τούτος ο χρόνος; Θά φέρη άρά γε ανακούφισι ή θά χειροτερεύση τά δεινά που περνάμε;

Είναι δικαιολογημένος τέτοιος φόβος; Και νάι και όχι. Ήξαρτάται από τόν άν θά φύγουν ή θά μείνουν τά αίτια που προκαλοϋν τά σημερινά δεινά. Και ποιά είναι τά αίτια αυτά; Ο πόλεμος; Τό αίματοκύλισμα; Άς μη γελοιώμαστε! Αυτά είναι άποτελέσματα. Τό αίτιο είναι άλλο, βαθύτερο. Τό βλέπομε τώρα καταφάνερο. Είναι τó παραστράτημα. Η άνθρωπότης, ή νεώτερη κοινωνία, στό σύνολό της έπηρε ένα δρόμο που έγυάλιζε σαν πολιτισμός, μοντέρνος τάχα, ένω ήταν άπλούστατα άποκτήνωσις. Τόν δρόμο του ύλισμοϋ, και όλων εκείνων που φέρνει ό ύλισμός: Τής άπάτης, τής ψευτιάς, τής σαπίλας, του γενικού ξεπεσιμού. Στο τέλος ό δρόμος αυτός ώδήγησε τόν περίφημο «μοντέρνο Εϋρωπαϊο» στην άποθηρίωση και στό άλληλοφάγωμα, διεθνές και έσωτερικό. Για νά καταλήξωμε ίσως κάποτε—γιατί όχι,—στόν τέλειο έξαφανισμό.

Άφοϋ όμως αυτό είναι τó αίτιο, και ή σωτηρία μας μιá είναι: Ο γυρισμός στό σωστό δρόμο. Και ποιός είναι αυτός ό δρόμος; Τώρα τούς έδοκιμάσαμε όλους. Υπάρχει δρόμος σωτηρίας άλλος από τόν δρόμο του Χριστού; «Εγώ είμι ή όδός» είπεν ό ίδιος. Τώρα βλέπομε πόσο μεγάλη άλήθεια είναι μέσα στα θεία αυτά λόγια!

Θά πάρη ή άνθρωπότης, διδαγμένη πιά από τά πράγματα, τόν δρόμο του Χριστού,

τόν δρόμο τής σωτηρίας; Για νά γίνη αυτό—και πρέπει νά γίνη άν θέλωμε νά ήση ή χώρα αυτή—πρέπει ό καθένας από μäs νά στραφή πρós τόν γαληνεμένο αυτό δρόμο τής εϋτυχίας και νά οδηγήση και τούς άλλους, νά βάλη όλα του τά δυνατά για τó σκοπό αυτό. Πρέπει όσοι πιστεύουν στόν Χριστό νά φανούν κατά τó 1945 πió συνειδητοί και πió άφωσιωμένοι έργάται τής έπιστροφής του λαού μας στόν Χριστό. Και όσοι ως τώρα έστεκαν μακριά από τήν Πίστι, πρέπει, με τόν καινούργιο χρόνο, νά πετάξουν πίς προκαταλήψεις που οδηγούν στό θάνατο και με καθαρó μάτι ν' απενίσουν τόν Σωτήρα, τήν έλπίδα του Έθνους μας.

Δέν θά δοϋμε καλές μέρες άν δέν γυρίσωμε στόν Χριστό. Αυτό φωνάζουν τά πράγματα. Αυτό θά δώση τó σκοπό του βίου μας για τόν καινούργιο χρόνο.

Θά γίνη όμως αυτή ή έπιστροφή;

Όχι «θά» γίνη! Γίνεται σήμερα. Κάθε μέρα και περισσότερο. Ένα κύμα μετανοίας και έπιστροφής, εϋτυχισμένο κύμα τής σωτηρίας, αρχίζει ν' άπλώνεται στην κοινωνία μας. Μ' όλα τά δεινά, τó 1944 μäs έφερε πió κοντά στόν δρόμο του Λυτρωμού, πió κοντά στό Χριστό. Και ό καινούργιος χρόνος τó ίδιο θά κάμη με μεγαλύτερη ένταση.

Νά γιατί ό Χριστιανός περιμένει (ό,τι έξαιρετικά γεγονότα και άν συμβοϋν) με πίστι στό Θεό, εϋλογημένο κι' εϋτυχισμένο τόν καινούργιο χρόνο.

ΤΑ "ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ,, ΣΤΗ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἐγράφη πρὶν ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ πολεμικὰ γεγονότα, ὅταν εἶχεν ἀρχίσει ἡ συζήτης περὶ τῶν «πνευματικῶν μας ἰδρυμάτων». Ὅσοτεδήποτε ὁμως καὶ ἂν ξαναρχίσῃ ἡ διακοπείσα συζήτησις, αἱ βασικαὶ σκέψεις εἶναι πάντοτε αἱ ἴδιαι. Δ' αὐτὸ δημοσιεύεται τὸ ἄρθρον χωρὶς μεταβολήν, ὅπως εἶχε γραφῆ τότε.

Οἱ καιροὶ τῆς σκλαβιάς ἦσαν καιροὶ δοκιμασίας γιὰ ὅ,τι δήποτε ἐπρόβαλλε σὰν ἀξία μέσα στὸ ἔθνος. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου παράξενο ὅτι τὸ ἔθνος θέλει νὰ ἐξετάσῃ τὰ συμπεράσματα τῆς δοκιμασίας αὐτῆς. Τὸ ἔθνος, στὰ ἑκατὸ τόσα χρόνια τῆς ἐλευθερῆς ζωῆς του, ἐπάσχισε κατὰ νὰ δημιουργήσῃ πού νὰ στέκῃ παραπάνω ἀπὸ τὸ περίφημο «φάγωμεν καὶ πίωμεν». Ἐκάμει—μερικοὶ λένε, ἐδιάστηξε νὰ κάμῃ—τὰ πνευματικὰ καθιδρύματα, ἐργαστήρια γιὰ τὴν πνευματικὴν του ἀνάπτυξιν καὶ πρῶτα ἀπὸ ὅλα τὸ Πανεπιστήμιον. Μ' ὅλην τὴν ἀληθινήν ἢ ὑποθετικὴν κακομοιρίαν, τὸ ἔθνος ἔδειξε ζωντανὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἰδρύματα αὐτά. Τοὺς ἔδωσε ὠκίαν ἐνίσχυση, μὰ πρὸ πάντων τοὺς ἔδειξε τὴν ἀγάπην του, τὴν στοργὴν του, τὰ ἐκαμίρωσε, τὰ ἐτίμησε, τοὺς ἔδειξε πὼς περιμένει ἀπ' αὐτὰ νὰ τὸ καθοδηγούν, νὰ τὸ παραστήκουν, νὰ τὸ δυναμιώνουν σὲ χρόνια εὐκόλα καὶ σὲ χρόνια δύσκολα, σὲ χρόνια θοιὰμβων μὰ καὶ σὲ καιροὺς συμφορῶν. Καὶ νὰ πού ἦλθαν οἱ δύσκολοι καιροὶ, καὶ τὸ ἔθνος, ἄς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένας, ἀντιμετώπιζε τὴν φοβερὴν θυσίαν. Τί φυσικώτερον νὰ ἀναρωτηθῇ τὸ ἔθνος αὐτό, τί τάχα βοήθεια ἐλήθῃ ἀπὸ ἐκεῖνον πού ἔθεωρούσε δεξιαιμένη δύναμιν γιὰ τέτοιες ἀκριβῶς στιγμῆς, τί ἐλπίδες ἐπομένως μπορεῖ νὰ στηρίξῃ γιὰ τὸ μέλλον;

*

Σὲ μιὰ στιγμὴν ἐπίσημην γιὰ τὸ ἔθνος—ἱστορικὰ ἐπίσημην—βγήκε ἡ λέξις «χρεωκοπία». Ἐχρεωκόπησαν τὰ πνευματικὰ μας ἰδρύματα, ἦταν ἡ κατηγορία—ἀπάντησις στὸ φυσικώτατον ἐρώτημα. Νῆαν ἄρα γε σωστὴ ἡ κατηγορία αὕτη; Πρέπει νὰ τὸ ξέρῃ τὸ ἔθνος, γιατί, βέβαια, δὲν εἶναι δευτέρως, ἀλλὰ πρωταρχικῆς σπουδαιότη-

τος τὸ ζήτημα, ἂν ὅλοι αὐτοὶ οἱ κόποι καὶ οἱ θυσίαι καὶ οἱ προσδοκίαι ἀπέδωσαν, τέλος πάντων, κάτι, ἢ πρέπει νὰ ἀπελπιστοῦμε καὶ νὰ τὸ πάρομε ἀπόφασι, πὼς χρειάζεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν νὰ οἰκοδομήσωμε.

Νὰ ξεκαθαρίσωμε ὁμως τὸ ζήτημα: Δὲν πρόκειται καθόλου γιὰ τὴν πολιτικὴν πλευράν. Ἀκόμα, ἡ σκέψις μας εἶναι ὀλίγελα ξένη πρὸς τὸ ἐρώτημα, ἂν ἐπροσετῆ ἢ ὄχι νὰ γίνων διηλώσεις περὶ χρεωκοπίας ὅπως ἔγιναν, ἢ ἀκόμα νὰ γίνῃ λόγος γιὰ χρεωκοπία πού ὑπέστη τὸ Πανεπιστήμιον, ὁ Ἄρειος Πάγος, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, κατὰ ὑπονοούμενην τυχὸν ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλα σώματα ἢ ἄλλους κύκλους τῆς ἐγγέτιδος τάξεως, ὅπως π. χ. ἡ Ἀκαδημία, οἱ λογοτέχνες μας, ἢ ὁ πολιτικὸς μας κόσμος πού ὑποτίθεται—τυχόν—ὅτι δὲν ἐχρεωκόπησαν, ἀλλὰ ἔκαμαν τὸ χρέος τους! Ἀκόμα καὶ τὰ περὶ «ξεκαθαρίσεων», μὲ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπο, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσων ἐδῶ, ἴσως μάλιστα καὶ ἐπισποτίζων τὸ βασικὸν μας ζήτημα, μὲ τὰ προσωπικὰ πού ἀναγκατεύονται μὲ κατηγορίας, παραιτήσεις, διαμαρτυρίας καὶ τις συνηθισμένους ἱστορίας πού ἐμφανίζονται σὲ τέτοιαις περιστάσεσι. Ἡ ἀνώτερη, ἡ πνευματικὴ, ἡ ἐθνικὴ οὐσία τοῦ ζητήματος μᾶς ξεφεύγει ἔτσι, καὶ τὸ ἔθνος ἀκόμη δὲν πῆρε τὴν ἀπάντησιν πού περιμένει, πού ἔχει δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ. Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὰ πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς χώρας ἐχρεωκόπησαν; Καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀλήθεια—καὶ μακάρι νὰ μὴν εἶναι—σὲ τί ἐξεδηλώθη ἡ πνευματικὴ δύναμις τῶν ἰδρυμάτων αὐτῶν; τί προσέφεραν στὸ ἔθνος κατὰ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, πὼς ἐνοίωσε ὁ Ἕλληνομισμὸς τὴν ἐνισχυτικὴν, τὴν τονωτικὴν τοὺς ἐνέργειαν; Τί ἔκαναν τὰ ἰδρύματά μας στὸν καιρὸ τῆς ξενικῆς δουλείας;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἀπάντησις θὰ ἦταν

μία καὶ μόνη: Ἐκθεσι, προσαγωγή γεγονότων. Αὐτὸ κα' αὐτὸ ἔκαμε τὸ Πανεπιστήμιο. Αὐτὸ κα' αὐτὸ ἔκαμε ἡ Ἀκαδημία. Αὐτὸ κα' ἐκείνο ὀφείλει τὸ ἔθνος στὰ πνευματικά του ἰδρύματα. Μὲ τοῦτο καὶ μ' ἐκείνο ἐνίσχυσαν τὸ σκλαβωμένο γένος, μ' αὐτὲς τὲς ἐνέργειες, μ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴ τροφοδοσία. Νὰ ἡ συμβολὴ τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων στὴν πνευματικὴ διατήρησι τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν διάρκειά τῆς σκλαβιάς. Νὰ πὼς ἐτόνοσαν τὸν ἑλληνισμό γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του.

Αὐτὸ θὰ ἦταν ἀπάντησι. Ἀλλὰ μία τέτοια ἀπάντησι... τὴν περιμένουμε ἀκόμη, τὴν περιμένει τὸ ἔθνος, τὴν περιμένει ἡ ἱστορία. Κι' ἀντὶ γι' αὐτὴν, βλέπουμε, τὸ πολὺ, ἓνα σήκομα τῶν ὤμων. «Καὶ τί θέλατε, κύριε, νὰ κάμουν τὰ πνευματικά ἰδρύματα;»

*

Τί νὰ κάμουν; Ἐρωτᾶτε τί ἔπρεπε νὰ κάμουν; Μά, ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἐρώτησι εἶναι τὸ τραγικώτερο. Τώρα τὸ ρωτᾶμε αὐτό; Τὸ ἔειπε τῆ θέσι του τὸ ἐρώτημα, ὅταν ἦλθε ὁ κατακτητής. Ὅταν ἦλθε ἡ συμφορὰ. Τότε ἔπρεπε ὅλα αὐτὰ τὰ πνευματικά κέντρα, νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἐπιτελεῖα ἀγωνιστικά καὶ νὰ μελετήσουν τί μποροῦν νὰ κάμουν. Λοιπὸν; Μποροῦν νὰ πουν κἄν ὅτι τὸ ἐσκέφθησαν; Μπορεῖ νὰ λεχθῆ ὅτι ἔγινε μιὰ ἔστω μόνον σύσκεψι, γιὰ νὰ ἐξετασθῆ τί μπορεῖ νὰ γίνῃ, ὅτι ἔγιναν μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ ἐρευνήσῃ τις δυνατότητες ποῦ ὑπάρχουν, ὅτι κάποιος ἀνέλαβε κἀνὶ νὰ εισηγηθῆ γιὰ τὸ πὼς τὰ ἰδρύματα αὐτὰ θὰ δουλεύουν σὰν δύναμι ἀναγεννήτρια τοῦ πνεύματος στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς; Τίποτε ἀπὸ αὐτά. Σὰν κἀνὶ τὸ αὐτονόητο ἦλθε ἡ ἀδράνεια. Τὸ τραγικώτερο, λοιπὸν δὲν ἦταν ὅτι δὲν ἔγινε τίποτε. Ἦταν ὅτι αὐτὸ τὸ «τίποτε» ἐφάνηκε σὰν κἀνὶ τὸ αὐτονόητο. «Δὲν ἐκάμαμε τίποτε», αὐτὸ θὰ ἦταν ἡ εἰλικρινὴς ὁμολογία τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων, «ὄχι γιὰτί, ἀφροῦ τὰ βάλαιμε κάτω καὶ ἐρευνήσαμε τὰ πράγματα μὲ ἐπίγνωσι τῶν εὐθυνῶν μας καὶ τοῦ χρόνου μας πρὸς τὸ σκλαβωμένο ἔθνος, βοήθαμε πὼς δυστυχῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ τίποτε, ἀλλὰ γιὰτί... μά, νὰ, πὼς τὸ θέλατε, γιὰτί δὲν μᾶς ἦλθε κἄν στοῦ νοῦ ὅτι μποροῦμε νὰ κάμουμε τίποτε».

Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἡ χροσκολία! Ὅχι ὅτι τὸ Πανεπιστήμιό μας (ἄς πάρωμε αὐτὸ γιὰ παράδειγμα) δὲν ἐξεπλήρωσε, ἀλλ' ὅτι δὲν ἐσκέφθη τὴν ἀποστολή του. Ὅ-

χι ὅτι δὲν ἀνέλαβε τὴν πνευματικὴν ἡγεσία στοῦ σκλαβωμένο ἔθνος, ἀλλὰ ὅτι δὲν ἔδειξε κἄν ὅτι τὴν ἔχει ὑπ' ὄψη του τὴν ἡγεσία αὐτὴ.

Καὶ δὲν τὴν εἶχε ὑπ' ὄψη του γιὰτί, μὲ τὸν δρόμο ποῦ εἶχε πάρει ἡ νεώτερη «ἀδιάνοησι» τοῦ τόπου, δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἔχη. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ ἀκόμη τραγικώτερο. Μὴ γελοιοῦμαστε! Ἡ σκλαβιά εἶχε τοῦτο τὸ καλὸ, πὼς ξεκαθάρισε μερικὰ ἐκατὰ συνθήρη, συμβατικά, καὶ μᾶς διδάζε νὰ μὴν τὰ παίρνομε στὰ σοβαρά. Ἐλέγαμε «πνευματικά ἰδρύματα» καὶ τὸ ἔθνος, στὴ μεγάλῃ του μᾶσα, στήριξε σ' αὐτὸν τὸν τίτλο πολλὰς προσδοκίας. Μά ἡ «ἡγέτις τάξις» δὲν τὸ ἐπίστευε, οὔτε ἐσκεπτόταν στὰ σοβαρά, πὼς τάχα τὸ Πανεπιστήμιό ἢ τὸ Πολυτεχνεῖο ἢ ἡ Ἀκαδημία ἢ τὰ ἀνώτατα δικαστήρια εἶναι καθοδηγητὲς τοῦ ἔθνους, πὼς τάχα ἔχουν ἐπαφὴ μὲ τὸν ψυχικὸ παλμὸ καὶ τὸ ἔθνος περιμένει καθοδηγησι ἀπὸ αὐτά. Καὶ ἂν στὴν κατηγορία περὶ χροσκολίας ὑπάρχη ἀπάντησι, αὐτὴ εἶναι ὅτι ἡ ἀπραξία τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων μας εἶναι κἀνὶ συμφωνο μὲ τὴν κοινὴ συνείδησι τῆς σημερινῆς «καλῆς» κοινωνίας μας χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται οὔτε οἱ πολιτικοὶ μας. Ξέρομε ὅλοι—κι' ἄς μὴν τὸ λέμε ὅλοι—πρὸς ἀπὸ ὅσα λέγονται γιὰ τὰ πνευματικά ἰδρύματα, πολλὰ—τὰ βασικώτερα—εἶναι συμβατικά, κατὰ συνθήρη. Καὶ, πρῶτ' ἀπὸ ὅλα, ὁ ὅρος «πνευματικά». Τί τὸν δικαιολογεῖ τὸν ὄρο αὐτό; Οἱ ξηρὲς γνώσεις ποῦ μεταδίδονται; Ἡ τυπικὴ ὑπηρεσία; Τὸ μαγνητοστιάχο τῆς «ἔλλης» ποῦ διδάσκειται ἢ τῆς γραφειοκρατίας ποῦ διεξάγεται; Ὅχι βέβαια! Οὔτε οἱ χημικὲς ἀναλύσεις, οὔτε ἡ ἀνατομία τῶν πτωμάτων ἢ τοῦ ἐνοικιοστασίου, οὔτε οἱ ἀρθρογραφικὲς μικρολογίες εἶναι πνευματικὴ δημιουργία—ἔχει ξεκαθαρισθῆ πιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ σὲ μελέτες ποῦ ἔχουν δημοσιευθῆ στὸ περιοδικὸ τοῦτο(*) καὶ περιττὸ εἶναι νὰ ἐξετασθῆ κα' ἀπὸ μᾶς ἔδῳ. Μά, χωρὶς ἀληθινὴ πνευματικὴ δημιουργία πὼς μπορεῖ νὰ λεχθῆ πὼς ἔχομε πνευματικά ἰδρύματα; Ὅταν, ἔναν αἰῶνα τώρα, ἀσχολία μας ἔχομε Βορονοφικὲς ἐπειβάσεις πάνω στὸν ἕλκο, ἢ ὀρθολογιστικοὺς ἀκτισμοὺς γιὰ νὰ κάμουμε τὸν μοντέρνο... τοῦ περασμένου

(*) Τέτοια, π.χ. ἡ μελέτη: Πνευματικὴ ζωὴ καὶ κοσμοθεωρία. Ἀκτίνες 1943, σ. 69 ἑπ.

αἰῶνα, ὅταν πνευματικὴ μας βῆσι εἶναι ἡ ἄρνηση τῆς πνευματικῆς ἀντίληψως τοῦ κόσμου καὶ τὸπο ἐπιστήμονος καὶ διανοοιμένου ἐβάξαμε τὸν Rohner ἐκεῖνον πού τόσο ὠραία μᾶς ζωγραφίζει ὁ Georges Duhamel στὸ ἔργο του Les Maitres, τότε δὲν μπορούμε ξαφνικά, στὴν ὥρα τῆς καταγίδος, νὰ δημιουργήσωμε, κατὰ παραγγελίαν, πνευματικὴ ζωὴ καὶ πνευματικὴ ἡγεσία, ἐπειδὴ τώρα θυμηθῆκαμε πὼς μᾶς χρειάζεται. Καὶ δὲν μπορούμε ξαφνικά, ἀπ' τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη, νὰ δημιουργήσωμε πνευματικὴν ἡγεσία γιὰ ἕναν ἄγωνα σκληρό πού—ἄς μὴ γελοιάσωτε—βῆσι του θᾶ εἶχε καὶ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ ἀντικρούσουν, οἱ πνευματικοὶ ἡγέτες τοῦ ἔθνους, τὸ πολυθᾶλο τοῦ κατακτητοῦ. Δὲν μπορούμε νὰ περιμένωμε αὐτὴ τὴ θυσία ἐν ὀνόματι τοῦ πνεύματος, ὅταν ὡς τώρα τὸ πᾶν ἐγίνετο μὲ μιὰ ῥητὴ ἢ ἔμμεση ἄρνηση τοῦ πνευματικοῦ. Δὲν ξέρω πόσοι στ' ἀλήθειά εἶχαν προσδοκίαν γιὰ ἡγετικὴ ἀγωνιστικὴ πρωτοβουλία τῶν «πνευματικῶν μας ἰδρυμάτων». Μὰ ὅσοι εἶχαν τέτοια προσδοκία—ἂν ἐξαρέσωμε τὸν ἄπλο ἄγνολαὸ πού τοῦ ἔλειπε ἡ γνώση τῆς θλιβερῆς πραγματικότητος—ἐδείχναν μ' αὐτὸ μιαν ἀφέλεια πού μόνη τῆς ἐξήγησης ἔχει τὴν ἀσυνέπεια στὴ σκέψη.

*

Ἄς τὸ ποῦμε πὸ καθαρά. Τὸ ἔθνος, στὸ διάστημα τῆς σκλαβιάς αἰσθάνθηκε μιαν ἀπογοήτευση γιὰ ὅ,τι πρόβαλλε σὰν τὰ πνευματικά του καθιδρύματα. Μὰ γιὰ τοῦτο ὑπεύθυνος εἶναι ἡ κοινωνία μας, κυρίως ἡ μερίδα ἐκεῖνη πού «ἔδιδε τὸν τόνο». Καὶ τὰ ἰδρύματα σὰν μέρος τῆς κοινωνίας μας. Γιατί ὅταν ἡ κοινωνία μας, στὴν ὁλότητά της, ἔβλεπε καὶ ἀνεχόταν τὴν πνευματικὴν ξηρασία, τὴν ἄρνηση σὰν θεμέλιο τῆς ζωῆς τῶν ἰδρυμάτων μας αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ περιμένῃ ὅ,τι εἶδε, τοὺς καρπούς τῆς ἀρνήσεως, τὸ κενόν. Καὶ ἂν κάτι εἶναι ἀξίωσημειστο, εἶναι ὅχι ἡ ἀκαρτὴ ἀδράνεια, μὰ οἱ τιμητικὲς ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις πού παρουσιάσθησαν στοὺς κόλπους τῶν ἰδρυμάτων μας, ἐμφανίσεις παρηγορίας ἀπέναντι τῶν κατακτητῆ. Φάνη-

καν τέτοιες περιπτώσεις, κ' ὑπάρχουν κ' ἄλλες πού δὲν ἐφάνηκαν, λόγοι ἐθνικῆς σκοπιμότητος ἢ πνευματικῆς περιορῆς ἐπέβαλαν ἀπορρογὴ τῆς δημοσιότητος. Καὶ ὦρα εἶναι ν' ἀναγνωρισθῇ, πὼς τὸ Πανεπιστήμιο κατὰ τέλος πάντων ἔκαμε, περισσότερο ἀπὸ ἄλλους ἐκπροσώπους τῆς «ἡγετιδος» μερίδας τῆς κοινωνίας μας, μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς αὐτὸ κυρίως ἔδειξε κάποια καλὰ σημάδια. Ἀλλὰ αὐτὰ ὅλα εἶχαν τὸ λόγο τους στὴν ἀνωτερότητα ὀρεισμένων προσώπων, ὄχι στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων, γιατί τέτοια πνευματικὴ ζωὴ οὔτε ὑπῆρξε, οὔτε ἐξηγήθηκε νὰ ὑπάρξῃ, ἐκτός, βέβαια, ἂν πνευματικὴ ζωὴ ἐννοοῦμε τοὺς πανηγυρικοὺς βερμπάλωσιους, σὲ φράσεις πού τις ξεχνούσαμε πρὶν καλὰ καλὰ τις ἀκούσωμε.

*

Ναί, μὰ ὡς πού θᾶ κρατήσῃ αὐτό: Ἡ ἀπάντηση ἔρχεται μόνη τῆς. Ὡς πού νὰ δημιουργηθῇ πνευματικὴ ζωὴ ἀληθινή, νὰ παρῇ περιεχόμενο ὁ τίτλος «πνευματικὰ ἰδρύματα». Ὡς πού νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὴν ἄρνηση, ἀπὸ τὴν ἰδέαν πὼς δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ προσωπικότητα, παρὰ μόνον τούτῃ ἢ ἐκεῖνῃ ἢ ἕσῃ γνώσῃ—ὅταν ὑπάρχῃ κ' αὐτὴ—ὡς πού νὰ τὸ πάρωμε ἀποφασίσει, ἂν δὲν θέλωμε νὰ ἔχωμε λογισματο φιλοτομαρισμό, καὶ σοφὴ ἐμφάνιση πού κρύβει πνευματικὴν νέκρα, ἂν θέλωμε νὰ ἔχωμε ἐκδηλώσεις πνευματικῆς ζωῆς καὶ μάλιστα ἠρωσισμό καὶ αὐτοθυσία, πρέπει νὰ ἔχωμε πνευματικὴν ζωὴν, τουλάχιστο σὰν κάτι πού νὰ τὸ ζητοῦμε καὶ νὰ τὸ κάωμε ἀντικείμενον τῶν πόθων μας. Πρέπει ἡ δημιουργία πνευματικῆς ζωῆς νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ὅλου τοῦ ἔθνους, νὰ πάρῃ τὴ μορφή ἐθνικοῦ πόθου, νὰ πάρῃ τὴ θέσιν τῆς σὰν μεγάλο αἶτημα τοῦ γένους. Ἄν δὲν γίνῃ αὐτό, δὲν θᾶ ἔχωμε παρὰ ὅ,τι ἐφάνηκε: Χρεωκοπία, σὲ τούτῃν ἢ ἐκεῖνῃ τῇ μορφῇ.

Καὶ δὲν εἶναι καθόλου, μὰ καθόλου, σωστό, νὰ δαιωνισθῇ ἡ χρεωκοπία αὐτή!

Π. ΜΕΛΙΤΗΣ

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

"Ένα έθνος που βρίσκεται σε μιὰ καμπή της ιστορίας του τόσο κρίσιμη σάν τή σημερινή, πρέπει πάντα νάχη μπροστά του ό δηγγό πολύτιμο τά διδάγματα τής ιστορίας του. Καί έννοούμε τήν ιστορία τήν αληθινή, τήν πλέρια, όχι μόνο εκείνη που εμφανίζεται πιό γνωστή, ή πιό ευχάριστη, μά και τήν ιστορία τής καταπτώσεως, των μικροτήτων, του ξεπεσμού. Κι' αυτή διδάσκει, κι' αυτήν πρέπει νάχουμε υπ' όψη μας οι Έλληνες στη νέα μας δημιουργία. Νά θεμελιώσουμε τή νέα μας ζωή στην αλήθεια, χτυπώντας τό φέμμα, όσο κι' αν έχη γίνει πιό κοινότοπο τραγοδδί.

Μιά τέτοια κάθαρση—άπαραίτητη προϋπόθεση για τήν ιστορική μας καθοδήγηση—πρέπει νά γίνη και στις αντιλήψεις που έχομε για τήν αρχαία Ελλάδα. Μας έχουν μιλήσει για τό ελληνικό θαύμα, που διαρκούσε ως που ήλθε ό Χριστιανισμός στην Ελλάδα και έθεσε τέρμα στη λαμπρά αυτή εποχή. Τό είπαν στην εποχή που ή αντιχριστιανική άρνηση βρισκόταν στις δόξες της, μά και σήμερα ακόμα μπορεί κανείς ν' άκούση ή νά διαβάση παρόμοιους ισχυρισμούς, που, με κάποια έντεχνη εκμετάλλευση τής έθνικης φιλοτιμίας προκαλούν μιὰ πλάνη που σκοτίζει τό δρόμο του έθνους. Γιατί δεν υπάρχει τίποτα πιό πλανεμένο ιστορικά από τό νά υποστηρίξη κανείς πως ό αρχαίος ελληνισμός έπεσε τάχα έξ ατίας του Χριστιανισμού!

"Όταν μιλάμε για τήν αρχαία Ελλάδα, ό νοός μας πηγαινει πάντα σε μιὰ περίοδο αϊγλης και μεγαλείου. Στη μνήμη μας αναπηδούν Μαραθωνομάχοι, Σαλαμινομάχοι, Περικλής, Φειδίας, Παρθενώνες. Ξαγγάμε όμως πως ή περίοδος αυτή της άκμης δεν βάσταξε πολύ. Τήν ακολούθησε μιὰ περίοδος παρακμής, που ωδήγησε τήν Ελλάδα κυριολεκτικώς στο χείλος του κρημνού. Καί άκριθως στην κατάστασι αυτή τήν βρήκε ό Χριστιανισμός, όταν τής προσέφερε τόν κοσμοϊστορικό ρόλο, να γίνη τής πανανθρώπινης σωτηρίας ό άγωγός.

Πολύ, αϊώνες δλόκληρους, πριν ό Απόστο-

λος Παύλος κηρύξη στους Αθηναίους τόν άγνωστο Θεό, ή παρακμή είχεν άρχίσει στην Ελλάδα. Απ' τήν εποχή κιόλα του Πελοποννησιακού πολέμου, της τρομακτικής εκείνης αλληλοσφαγής, ή κατάπτωση χτυπά τήν πόρτα τής Ελλάδος. Η μεγαλύτερη κοιτίδα του αρχαίου πολιτισμού έπαθε στην ολεθριώτατη εκείνη σύρραξη τέτοια καταστροφή, που μόνο ένας επιδρομέας με τή βαρβαρότητα του Σύλλα θά μπορούσε νά τήν ξεπεράση. Η συνέχεια των ανταγωνισμών και των εξοντωτικών πολέμων που έκαναν άναμεταξύ τους οι σημαντικώτερες πολιτείες, είναι αρκετά γνωστή, και πρέπει νάνα κανένας έντελώς άνίδεος για νά μήν ξέρη τί τρομερή ύλική και ήθικη κατάπτωση έφεραν στον αρχαίο ελληνισμό τέτοιοι έμφύλιοι σπαραγμοί. Στα χρόνια των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου τό αλληλοφάγωμα συνεχίζεται, οι ύλικές και πνευματικές δυνάμεις του έθνους ξοδεύονται σπάταλα, με μιάν άφροσύνη που προκαλεί θλίψη βαθεία. Η έθνικη κατάπτωση προχωρεί με τόν καιρό σε σημείο άφάνταστο, και οι άπόγονοι των Σαλαμινομάχων, εκείνων που ώρθώθηκαν άλλοτε σάν γίγαντες μπροστά στο βάρβαρο επιδρομέα και άγωνιστήκανε για τή λευτεριά με άφάνταστο ήρωισμό, τώρα φτάνουνε σε σημείο νά καλοúνε μόνοι τους στο ιερό χώμα της πατρίδος τόν άγριο κατακτητή και νά προδίνουν τήν Ελλάδα στους Ρωμαίους τυράννους. Γιατί δεν πρέπει νά ξεχνάμε ότι δεν υποδούλωσαν οι Ρωμαίοι τους Έλληνες, άλλ' οι Έλληνες υποδουλώθηκαν μόνοι τους στους Ρωμαίους. Καί υπάρχει κάποια διαφορά. Οι μισοί Έλληνες έζητούσαν τήν συμμαχία των Ρωμαίων για νά έξοντώσουν τους άλλους μισούς. Κι' ύστερα από λίγο, όσοι έμειναν από τους δεύτερους συμμαχούσαν κι' αυτοί με τή σειρά τους για νά έξοντώσουν τους πρώτους. Καί φυσικά οι μόνοι που δεν είχαν αντίρρηση για όλ' αυτά ήσαν οι Ρωμαίοι. Έλληνες και Ρωμαίοι συναγωνίστησαν για τήν καταστροφή τής Ελλάδος και προς όφελος τής Ρώμης. Ο στρατηγός των

Ρωμαίων Παῦλος Αἰμίλιος ἐλεηλάτησε τὴν Ἠπειρο, κατέστρεψε 70 πόλεις, ἔσφαξε ἢ πήρε σκλάβους 150.000 ἀνθρώπους. Ἡ καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν ἀπ' τὸν Σίλα ἦταν ἀκόμη πιὸ τραγικὴ «ἡ πείνα ἐτυραννοῦσε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐτροφαν ὑποδήματα» γράφει ὁ Πλούταρχος. Δὲν μπορούμε νὰ ὑπολογίσωμεν τὸν ἀριθμὸ τῶν πεθαμένων. Ὅσο γιὰ τὴ Σπάρτη, αὐτὴ εἶχε πέσει στὰ χέρια κακούργων ποὺ εἶχαν συμμαχήσει μὲ τοὺς πειρατὲς τῆς Κρήτης καὶ λεηλατοῦσαν ὅλη τὴν Πελοπόννησο. Τὸ ἴδιο οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχαν ἄλλο ἔργο ἐκτός ἀπὸ ληστείες καὶ κακουργήματα. Πολλὲς πολιτείες ποὺ ἄλλοτε εἶχαν πολλοὺς κατοίκους, τώρα εἶναι ἐρημιας, πληροφορεῖ ὁ Στράβων. Καὶ ἡ Μεγαλοπούλια, ποὺ ἄλλοτε εἶχε συγκεντρώσει 38 ἀρχαϊκῶν πόλεων κατοίκους, τώρα ἦταν «ἐρημία μεγάλη» κατὰ τὴ φράση ἀρχαίου κωμικοῦ. «Πολλοὶ πόλεις ἐρημιοί, γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ἐκ τῶν νήσων αἱ πλεῖστοι ἐρημιοί... Ἡ Ἑλλάς σὺμπασα δὲν ἴδυντο νὰ δώσῃ 3.000 ὀπλίτας, ὅσους πάλα ποτὲ ἢ μικρὰ τῶν Μεγάρων πόλις ἐπεμφεν ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ. Ὅποια πραγμάτων ἀλλοίωσις!... Τὸ δὲ ἐμπόριον ἐξέλιπε παντάπασιν».

*

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ λαίλαπα τῆς καταστροφῆς τὸ τραγικώτερο ἦταν ἡ ἀπουσία κάθε ἀνώτερου ἐθνικοῦ φρονήματος, κάθε γνησίου ἐλληνικοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἱστορία μιλάει μὲ θλίψη γιὰ τὴ φοβερὴ αἰσχροκέρδεια τῶν πολλῶν καὶ γιὰ τὴς ἀναρχίμηνες προδοσίες. Φίλοι, συγγενεῖς, συμπατριῶτες, ἐπρόδιναν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στοὺς Ρωμαίους. Οἱ μνηστεις ἦταν ἀλλεπάλληλες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θανατωθοῦν ἢ νὰ τραδηγοῦν ὁμιροὶ στὴν Ἰταλία οἱ περισσότεροὶ ἀπ' τοὺς καλοὺς πολίτες—ἀν εἶχαν ἀπομείνει πιὰ τέτοιοι!

Κι' ἡ δουλοπρέπεια ἦτανε κάτι τὸ ἀφανταστο. Ἄλλως τε, ὅπως ὁμολογεῖ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὁ Βέρνε, ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶχε πάθει πιὰ νὰ εἶναι κάτι ποὺ τὸ εἶχε στὰ σοβάρια γιὰ σκοπὸ ὁ τότε ἐλληνικὸς κόσμος. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας, ἔσκυθαν τώρα δουρικὰ μπρὸς στοὺς τυράννους κι' ἀγωνίζονταν ποῖος νὰ τοὺς στεφανώσῃ πρῶτος, ποῖος νὰ τοὺς ὀνομάσῃ πρῶτος ἡμιθέους καὶ θεοὺς. Τὸ Δημήτριος τὸν πολιορκητὴ τὸν ἐστεφάνωσαν μὲ στεφάνια ἀξίας 200 τάλαντων. Τοῦ ἔστησαν χρυσὲς εἰκόνες. Τὸν ἀνα-

κηρῦξαν θεὸ κι' αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του. Τοὺς ἔκτισαν βωμῶ. Τοῦ δῶσανε τὸν Παρθενῶνα, νὰ κατοική σ' αὐτὸν μαζὺ μὲ τὴς ἑταῖρες φίλες του! Ἀργότερα δὲν δυσκολεύθηκκαν νὰ ὀνομάσουνε θεὸ καὶ τὸν Πομπηῖο καὶ νὰ τὸν προσκυνήσουν. Κι' ὁ Πομπηῖος ἐδιδάδαζε στὴν πόλιν τῆς πόλεως:

«Προσεδοκῶμεν, προσεκυνούμεν, εἶδομεν, προπέμπομεν».

Τὸν Ἀντώνιο τὸν διαδόητο γιὰ τὴς ἀκολασίας του, τὸν ἀνακηρῦξαν «νέον Διόνυσον», τοῦ ἔστησαν ἀγάλματα πάνω στὴν Ἀκρόπολη, καὶ στὸ τέλος τὸν παντρέψανε μὲ τὴν... πολιοῦχον Ἀθηναῖν, τιμὴς ἔνεκεν! Καί, γιὰ νὰ μὴ μείνῃ κανένας παραπονεμένος, οἱ Ἕλληνες ἐθεοποίησαν κι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν Νέρωνα. Τὸ ἀνθρωπόμορφο αὐτὸ τέρας, ποὺ κατέσφαξε τόσους Ἕλληνες, ἔκαθε, ἐλεηλάτησε, ὠργίωσε, ἔκαμε στὴν Ἑλλάδα συμφορὴς μεγαλύτερες ἀπ' ὅσες κι' αὐτὴ ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Σέρξῃ, αὐτὸς ὁ αἰμοσταγῆς καὶ τρελλὸς τυράννος ἐστεφανώθηκε ἀπ' τοὺς ἀπογόνους τοῦ Περικλέους μὲ 75 (ἑβδομήντα πέντε) στεφάνια!

Καὶ δὲ θὰ φανῇ βέβαια παράξενο, ἀν ποῦμε ὅτι στὴν ἀθλιότητα τούτῃ πρωτοστατοῦσαν οἱ «διανοσούμενοι», τῆς ἐποχῆς. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ τῶν σοφιστῶν. Χειρότερη παρακμὴ εἶναι ζήτημα ἂν ἐγνώριζαν ποτὲ τὰ γράμματα στὴν Ἑλλάδα. Ἀνάξιοι Γραικοὶ, φουσκομένοι καὶ κομπορρήμονες, μὲ λόγια παχειὰ καὶ ἐλάχιστο μυαλό, ἐρπετὰ ποὺ ἐξευτελιζοῦνταν γιὰ ἓνα ἀσημένιο νόμισμα μπροστὰ στὴς ρωμαῖες δέσποινες, εἶχαν γιὰ ἀσχολία τους τὴν «τελειοποίησιν τῆς ἀρχαίας σοφιστικῆς περὶ πάντων ἀγυρτείας», καὶ κατάφεραν νὰ παρουσιάσουν αὐτὸ ποὺ θεωρήθηκε «ὡς ἡ μᾶλλον ἄσκαπος καὶ ἀγνος τοῦ λόγου ἐνάσκησις ἀφ' ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος» (Παπαρρηγόπουλος). Ἐπὶ πλουτίσθηκε ἡ παγκόσμια φιλολογία μὲ τὰ «ψιττακοῦ καὶ μυίας ἐγκώμια». Καὶ φυσικὰ, δὲ θὰ μᾶς κάμῃ πιὰ ἐντύπωση, ὅταν ἀκούσῃμε, ὅτι βρισκόνταν ἀνθρώποι, ποὺ γιὰ ν' ἀκούσουν μιὰ φορὰ τέτοιους σαρκλατάνους, πληρώνανε πεντακόσιες χιλιάδες χρυσὲς δραχμῆς!

*

Μὰ ποῦ βιάζει λοιπὸν αὐτὸς ὁ κόσμος; Γιὰ ποῦ τραβοῦσαν; Ποῦ ὠδηγοῦσαν τὴν Ἑλλάδα; Ποῦ ἄλλου; Στὸν ὀριστικὸ ἔξαφανισμό. Ἄλλως τε καὶ τόσο ἄλλοι λαοὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ καὶ δὲν εἶχαν τραδή-

ξει; Ὑπῆρχαν λαοὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ποὺ σήμερα μόνο τὰ ὀνόματά τους πιά ξέρουμε. Τίποτα δὲν ἔχει ἀπομείνει ἄλλο, γιὰ νὰ θυμίσῃ τὸ διάβα τους. Νὰ ποῖο θὰ ἦταν καὶ τὸ κατάντημα τῆς Ἑλλάδας. Οἱ Ἕλληνες ἐκινδύνευαν νὰ μείνουν χωρὶς ἔθνικὸ φρόνημα, χωρὶς λαχτάρια γιὰ λευτεριά, δουλόφρονες, χωρὶς τίποτε τὸ ἀνώτερο μέσα τους. Τὸ ἔθνος εἶχε ἀρχίσει πιά ν' ἀτενίσῃ τὸ χάος τῆς ἀδύσσου.

*

Ποῖος τὴν ἐγλύτωσε τότε τὴν Ἑλλάδα; Ἡ Ἱστορία εἶναι ὁ μάρτυς. Ἄν ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὴ λύτρωση γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, μὰ γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες εἶναι δυὸ φορές λυτρωτικὸς. Ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς δέχτηκε τὸ χριστιανικὸ φῶς καὶ μπῆκε μέσα στὸ βασίλειο τῆς Πίστης, τὸ θαῦμα συντελέσθηκε. Καινούργια ζωὴ, καινούργιο αἶμα μπαίνει στὶς φλέβες τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐνῶ, ὅσο διαβάζετε τὴν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος πρὸ Χριστοῦ, δὲν βλέπετε, τρακόσια χρόνια, ἄλλο ἀπὸ παρακμὴ, μόλις μπαίνετε στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ ἀρχίζετε νὰ διαβάσετε καινούργιες λέξεις: «ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ», «ἀνάπλασις τοῦ ἔθνους», «συνέχισις τῆς ἀναμορφώσεως», «θαυμαστὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀναβίωσις». Καὶ οἱ καινούργιες αὐτὲς λέξεις δίνουν τὴν ἔκφραση μιᾶς καινούργιας πραγματικότητος. Καὶ τὴν πραγματικότητά αὐτὴν τὴν ἐδημιούργησε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Χριστιανισμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπροκάλεσε τὴν πνευματικὴ ἐπανάστασι ποὺ χωρὶς αὐτὴν, καθὼς ἔγραφε ὁ Σπυριδῶν Ζαμπέλιος, «τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦθελεν ἴσως ὑπάρχει σήμερον, ἢ ἐντὸς βιβλιοθηκῶν καὶ εἰς σοφῶν τινῶν ἀνακινήσει». Αὐτὸς ἐδημιούργησε «τὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐνότητα, τὴν ὁποῖαν οὐδεμίαν πολιτικὴ εἶχε κατορθώσει μέχρι τοῦδε νὰ πραγματοποιήσῃ», ὅπως τονίζει ὁ Ἐσσελιγκ. Αὐτὸς ἔκαμε τὴν Κωνσταντινούπολι «Παρίσι τοῦ μεσαίωνος», «παιδαγωγὸ τῆς οἰκουμένης» καὶ «βασίλισσα τοῦ πολιτισμένου κόσμου», κατὰ τοὺς ὠραίους χαρακτηρισμοὺς τοῦ Καρόλου Ντὴλ. Ἀπ' τὴν κατάπτωσι, στὰ ὄψη. Ἀπ' τὴν ἀδύσσο, στὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Ἀπ' τὸν ὄλεθρο, στὴν ἀπολύτρωσι. «Τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν διεσώθη» γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος, «εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ συμμάχιας... Δι' αὐτοῦ ἐπρωταγωνίστησεν ἐν

τῇ μέσῳ αἰῶνι, καὶ δι' αὐτοῦ ἰδίως ἀνεκαινίσθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις». «Ἡ ἰσότης» τονίζει ἄλλο «ἢ ἐλευθερία, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς δόγμα... ὅλαι αὗται αἱ σωτήρια ἀρχαί, ἀρεταί, δοξασίαι, ἂν δὲν ἀνεμόρφωσαν ἠθικῶς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, συντέλεσαν ὁμῶς εἰς τὸ νὰ ὑψώσωσι πολλῶν τὸ φρόνημα, νὰ κρατύνωσι πολλῶν τὰς ψυχάς, νὰ ἐξευγενίσωσι πολλῶν τὸν βίον, καὶ ἐν γένει εἰς τὸ νὰ διαχύσωσι θαυματουργὸν δύναμιν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοινωίας, ἐνῶ ἡ ἀρχαία ἐμαραίνεται ὑπὸ ἀλόγου εἰδωλολατρείας ἢ ἀγόνων φιλοσοφικῶν συζητήσεων ἢ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἣν ἐπήγαγεν ἡ ἑλλειψις πάσης θρησκείας».

Καὶ ἡ ἀναγέννησι αὐτὴ ἔδωσε τέτοια πνευματικὴ δύναμι καὶ τόση ζωτικότητα στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ὥστε νὰ μπορέσουν, ὅπως τονίζει ὁ Κρουμπάχερ, νὰ «διαδραματίσουν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τόσον σπουδαῖον πολιτικὸν πρόσωπον, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε ἐκλήθησαν νὰ διαδραματίσουν».

*

Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀναγέννησι, μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ θαῦμα, ποὺ εἶναι μιὰ ἀναντὶρρητὴ ἱστορικὴ πραγματικότητα, κάθε ἀληθινὸς Ἕλληνας εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σταθῇ σήμερα μὲ βαθεῖα προσοχή. Σήμερα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ. Γιατί σήμερα βρισκόμαστε σὲ καιροὺς παραλλήλους. Πῶς καὶ σὲ πόσο βαθμὸ εἶναι παράλληλοι, αὐτὸ θὰ εἶναι ἀφόρητος σχολαστικισμὸς νὰ ζητήσωμε νὰ τὸ καθορίσωμε. Ἔνα εἶναι βέβαιο: Ὅτι μελετῶντας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τῆς ἱστορίας μας, αὐτόματα σκεπτόμαστε τὴ σημερινή. Εἶναι τάχα λίγα τὰ παράλληλα γεγονότα; Στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς ἔλαμψε, βέβαια, ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, καὶ τὴν εἶδαμε τὴν λάμψη της. Μὰ ἀληθινὲς εἶναι κι' οἱ σκοτεινὲς πλευρὲς. Εἶδαμε τὴν ἀρρώστεια νὰ ἐκδηλώνεται στὸν ἔθνικὸ μας ὀργανισμὸ. Ὁ ἀτομισμὸς, ἡ κατάπτωσι κάθε ἀξίας, ἡ ἀφάνταστὴ αἰσχροκέρδεια σὲ βάρος κόσμου σκελετωμένου ἀπ' τὴν πείνα, ὅταν ὁ λαὸς πέθαινε βογγώντας στὰ ρεῖθρα τῶν πεζοδρομίων, ἡ δουλοπρέπεια μπροστὰ στὸν ἐγγληματικὰ κατακτητὴ, οἱ πρόθυμες ὑπηρεσίες στοὺς αἰματοβαμμένους τυράννους γιὰ ἓνα ἄθλιο κέρδος, δὲν εἶναι σήμερα στίγματα ποὺ κάνουν τὴ σκέψη μας νὰ τρέχῃ στὰ χρόνια ἐκεῖνα τῆς παρα-

κμῆς; Καὶ μήπως μόνο στὰ χρόνια τῆς δουλείας; Μήπως ἡ παρακμὴ δὲν ἦταν κι' ἀπὸ πρῖν, δεκάδες χρόνια; Τὸν εἶχαμε ζήσει οἱ ἄλλοι μας, τὸν ξεπεσμό τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἡ ἄρνηση τῆς θρησκείας ἦτανε τόσο καιρὸ τώρα δείγμα ἀνωτερότητος. Πολιτισμένοι περνοῦσε ὁ περιφρονητῆς τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων. Στὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε «Θεὸν καὶ σέβασμα», κολλοῦσαν εὐκολὰ τῆ ρετινιὰ τοῦ καθυστερημένου. Ὁ νέος ποὺ δὲν ξεπουλοῦσε ὅσο-ὅσο τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τῆς ὑπαρξῆς του, κινδύνευε νὰ χαρακτηρισθῆ ἀπὸ χίλιους-δύο τρελλός. Τῆ θρησκεία τὴν ὠνόμαζαν «δολοφονική βλακεία», τὴν Ἁγία Γραφή «παραμύθια», τοὺς νεαροὺς μαθητάς τοὺς ἐσπρωγναν σὲ κάθε εἶδους ἀκολασία. Ἡ πολιτικὴ μας ζωὴ, καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα ἀπὸ κόμματα, ἔμενε μακριὰ ἀπ' τὸ Χριστιανισμό, ἡ κοινωνικὴ μας ζωὴ προσπαθοῦσε ν' ἀποξενωθῆ ἀπ' αὐτὸν ὅσο γινόταν πιὸ πολὺ. Ὅσο γιὰ τὴν περίφημη «διανόηση», αὐτὴ εἶναι γνωστὸ πόσο ἔμεινε μ' ἐπιμονὴ μακριὰ ἀπ' τὸ χριστιανικὸ φῶς, μακριὰ ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἠθικῆς ὑγείας. Οἱ περισσότεροὶ λογοτέχνες μας ἔ-

παιζαν ρόλο ἐμπρηστῶν—ὅταν φυσικὰ δὲν ἐπροτιμοῦσαν νὰ γράφουν ψιττακοῦ καὶ μυίας ἐγκώμια ἢ σουρρεαλιστικὲς ἀκαταληψίες. «Οἱ νεοῦλληγες λογοτέχνες ἀσχημονοῦν γύρω ἀπὸ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τῆς φυλῆς τους», ἔγραφε τελευταία κάποιος κριτικός. Κι' ἕνας ἄλλος ἐπρόσθετε χαρακτηριστικά: «Ἡ λογοτεχνία μας βρίσκεται σὲ ξεπεσοῦρα καὶ πάει κατακυλῶντας!».

Μέσα σ' ἓνα τέτοιο πνευματικὸ ξεχαρβάλωμα, μέσα σὲ μιὰ τέτοια παρακμὴ, ἓνα μονάχα φῶς χαράζει. Καὶ τὸ φῶς αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο, τὸ αἰώνιο, τὸ ἀναλλοίωτο, τὸ πασίχαρο καὶ πανέκλαμπρο φῶς, τὸ λυτρωτικὸ, ποὺ ξαναπῆρε κι' ἄλλοτε τὸν Ἑλληνισμό ἀπ' τὸ χέρι, καὶ τὸν ἐποδηγέτησε καὶ τὸν ἀνέθεσε καὶ περπατήσανε μαζί σὲ ἀνοιχτοὺς ὀρίζοντες δόξας καὶ μεγαλείου. Τὸ φῶς αὐτό, τὸ φῶς τῆς Πίστεως, τραβάει πολλὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς καὶ τώρα—σημάδι παρήγορο, γεμάτο χαροῦμενες ἐλπίδες. Ἄν στραφῆ πρὸς αὐτὸ ὁλόκληρο τὸ ἔθνος, ἄλλη εὐτυχία μεγαλύτερη δὲν μπορεῖ νὰ γίνη. Μᾶς τὸ βεβαιώνει ἡ ἱστορικὴ μας πραγματικότητα, μὲ τὴν ἀπλή, ξάστερη, κατακάθαρη φωνὴ τῆς.

Α. ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ

ΟΜΟΡΦΟΙ ΚΟΣΜΟΙ

Ὅμορφοι κόσμοι γαλανοί,
σεῖς π' ἀγκαλιάζετε γλυκὰ
τὰ ὑπερούσια μυστικά,
τὰ μυστικὰ τ' ἀγαπημένα
μεγάλοι, διάπλοτοι οὐρανοί,
σ' ἔσδς κυττῶ νοσταλγικά,
ὡς νάρθ' ἡ ὥρα ἡ ποθεινὴ
ποῦ θ' ἀγκαλιάσετε καὶ μένα.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΤΟ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ὁ ἐρευνήτης τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως ἀντιμετωπίζει, εὐθύς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐρεύνης του, τὸ ἀποδεικτικὸν πρόβλημα, τὸ ζήτημα δηλαδὴ τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν ἀξίαν τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ μία πρότασις διὰ τῆς λογικῆς ἐργασίας πού λέγεται ἀπόδειξις. Πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπόδειξις αὐτὴ καὶ ποίαν γνώσιν μᾶς προσπορίζει, εἶναι ἓνα πρόβλημα χωρὶς τὴν λύσιν τοῦ ὁποίου δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως, ὅπως ἐπίσης ἡ ἐσφαλμένη ἐκτίμησις τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἀποδεικτικὴ συλλογιστικὴ ἐργασία ὁδηγεῖ πολλάκις εἰς μονομεροῦς ἀντίληψιν τῆς γνώσεως ὡς ὄργανου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος τὴν πραγματικότητα. Ἀκριβῶς καὶ τὸ περίφημον πρόβλημα τὸ ἀναγόμενον εἰς τὴν σχέσιν γνώσεως καὶ πίστεως, ἀντιμετωπίζεται πολλάκις μὲ μίαν ἐκ τῶν προτέρων σχηματισμένην ἀντίληψιν περὶ τῆς ἀποδείξεως, χωρὶς ἔλεγχον τῆς ὁρθότητος τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς. Ἀντιτάσσον πολλοί, προκειμένου περὶ τῶν βασικῶν προβλημάτων, εἰς τὴν πίστιν τὴν γνώσιν, καὶ φρονοῦν ὅτι ἡ δευτέρα καθιστᾷ ἀπόβλητον τὴν πρώτην, διότι—λέγουν—ἡ γνώσις εἶναι ὠπλισμένη μὲ τὴν ἀπόδειξιν. Ὅταν λέγω ὅτι γνωρίζω κάτι, ὑποδιῶ μίαν πρότασιν, τὴν ὁποίαν ἠμπορῶ νὰ «ἀποδείξω», μίαν πρότασιν δηλ. ἀπολύτου κύρους, ὅπως εἶναι ἡ μαθηματικὴ πρότασις.

Εἰς τί ὅμως ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἀπόδειξις, ἡ ὁποία καλεῖται νὰ βασισθῇ τὸ βάρος τῆς «γνώσεως», μὲ τὴν ὁρθολογιστικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου; Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς μονομερείας ἡ ὁποία ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπικρατεῖ, ὅτι οὔτε οἱ φανατικώτεροι ὑποστηρικταὶ τῆς «γνώσεως» ὡς ἀντιθέτου πρὸς τὴν πίστιν δὲν κατώρθωσαν μέχρι σήμερον νὰ δώσουν μίαν σαφῆ καὶ συνεπῆ ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτό. Καὶ ὅμως ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων γνώσεως καὶ πίστεως δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ μόνον ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει ἀποσαφηνίσει μέσα του τί εἶναι ἡ ἀπόδειξις, πῶς λειτουργεῖ ὁ μηχανισμὸς

τῆς ἀποδείξεως καὶ ποίας φύσεως εἶναι τὰ πορίσματα τὰ ὁποῖα ἐξάγονται ἀπὸ τὴν ἀπόδειξιν αὐτὴν, κατὰ πόσον δηλαδὴ τὰ πορίσματα αὐτὰ εἶναι γνώσις, καὶ μάλιστα μόνον γνώσις, χωρὶς κανὲν στοιχεῖον πίστεως μέσα τῆς.

Ἡ πραγματικὴ πρόοδος εἰς τὴν ἐρευναν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἔδωκεν ὠθησὶν εἰς κάτω προσεκτικωτέραν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀποδεικτικοῦ αὐτοῦ προβλήματος. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐκ τῶν πρώτων πορισμάτων εἰς τὰ ὁποῖα ἡ βαθύτερα αὐτὴ μελέτη ἀπέληξεν εἶναι καὶ ἡ παρατήρησις τοῦ Poincaré «ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀποδείξεως δὲν εἶναι ὁλόκληρος ἡ ἐπιστήμη». Πρέπει ἀκόμη νὰ παρατηρηθῇ ὅτι σήμερον θεωρεῖται «πρόβλημα»⁽¹⁾ ἡ σπουδὴ τῆς ἀποδείξεως, τοῦ μόνου αὐτοῦ θεμελιώδους στοιχείου τῆς γνώσεως, ὅπως ἄλλοτε ἐπιστεύετο. Εἶναι πολλὰ τὰ σημερινὰ αἰτία, πού φανερόνουν τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ τοῦ προβλήματος, τοῦ ἀποδεικτικοῦ. Ἐδῶ καὶ ἓνα μόνον μᾶς ἀρκεῖ: Τὸ πλῆθος τῶν διαφόρων ὁρισμῶν τῆς ἀποδείξεως καὶ αἱ ποικίλαι ἀντιλήψεις πού ἐσχηματίσθησαν δι' αὐτὴν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς χειριστάς τῆς. Ἐλέγεν εἰς τὸν προτακτικὸν του λόγον ὁ καθηγητὴς κ. Π. Ζερβός: «... ὅταν βλέπετε περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς ὁρισμοὺς πράγματός τινος, ἐννοεῖτε ἀμέσως ἐν τούτῳ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ δύνασθε νὰ συμπεράνετε μετὰ τεποιθήσεως, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς ὁρισμὸς τοῦ πράγματος τούτου»⁽²⁾. Προκειμένου μάλιστα περὶ τῆς ἀποδείξεως, ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἔχει πλῆρη τὴν ἐφαρμογὴν, διότι αἱ ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως ἐρευνᾶν ἱστοροῦνται ἀπὸ χρόνους ἀρκετὰ παλαιούς, προγενεστέρους καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Καίτοι δὲν φαίνεται ἐξ ἀρχῆς συγκεκριμένη εἰς μέθοδον ἢ ἀπό-

(1) Κ. Α. Γεωργούλη—Ἀριστοτέλους πρώτη Φιλοσοφία. Θεσσαλονίκη 1935. Σελ.348.

(2) Π. Ζερβός: Ἡ ἀπάτη τῆς Σκέψεως καὶ ἡ Τύχη. Ἀθήνα 1937 σ. 7.

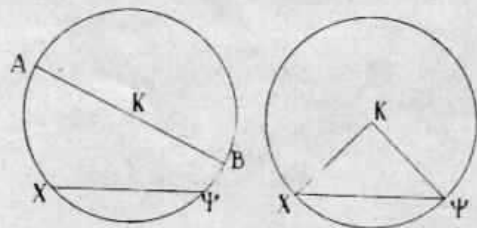
δειξεις, ἐν τούτοις καὶ μόνον ἐκ τῶν ἀποδεικτικῶν τάσεων τοῦ Ἐλεάτου Ζήνωνος, παρουσιάζεται συγκεκριμένη ἀποδεικτικὴ ἀντίληψις. Ὁ διαλεκτικὸς Ζήνων ἀπὸ τὴν Ε' ἔκατονταετηρίδα π. Χ. ἤθελε νὰ ἀποδείξῃ τὰ ἀντίθετα πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κοινοῦ, διὰ μεθόδον ἕνεκα τῶν ὁποίων ὀνομάσθη πρῶτος⁽³⁾ ἰδρυτῆς τῆς Λογικῆς καὶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα «Ἐλεατικὸς Παλαμίδης»⁽⁴⁾, λόγῳ τῶν πολλῶν γνώσεών του.

ΑΠΟ ΔΥΟ ΣΚΟΠΙΑΣ

Ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος ἐμφανίζεται ἀπὸ δύο φιλοσοφικῶν σκοπιῶν. Ἡ μία εἶναι ὁ «ἐννοιολογισμὸς», στατικὴ δηλαδὴ σκοπιὰ, εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε νὰ παρακολουθῇ τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ ἐννοίας εἰς ἐννοίαν. Ἡ ἄλλη εἶναι μᾶλλον δυναμικὴ, ὥστε νὰ ἐρευνᾷ τὴν νόησιν κατὰ τὰς στιγμὰς πού συγκροτεῖ αὐτὴ τὴν ἀπόδειξιν, χρησιμοποιοῦσα ὡς συνδετικὸν στοιχείον τῆς τὴν ἐνοράσιν. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ τῆς πρώτης σκοπιᾶς ἐκφράζουν πῶς «ἀνάγκη ἐκ τινῶν εἶναι καὶ περὶ τι καὶ τινῶν τὴν ἀπόδειξιν»⁽⁵⁾, δηλαδὴ πῶς καθε ἀπόδειξις ἔχει ἀποδεικτικὰ ἀξιώματα, ἕνα γένος μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται, καὶ τὰς συγκεκριμένας προτάσεις πού ἀποδεικνύει. Καὶ γενικῶς αἱ ἐξ αὐτῆς παρατηρήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐσχημάτισαν τὰς μορφὰς ἢ καὶ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ὁποῖου διατιπῶναι εἰς τὰ «Ἀναλυτικὰ Ὑστερα» ὅπως π. χ. τὸν ὁρισμὸν εἰς ἀπόδειξις μὲν ἐστὶ συλλογισμὸς δεικτικὸς αἰτίας καὶ τοῦ διὰ τι⁽⁶⁾. Τῆς δευτέρας σκοπιᾶς οἱ παρατηρηταὶ βλέπουν ὅτι ἡ ἀπόδειξις εἶναι μία κατάδειξις τῆς λανθανούσης συμπλοκῆς μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου.

Πάντως αἱ δύο αὐταὶ σκοπιᾶι, καιτοὶ φέρουν εἰς τὸν νοῦν μας τὸν Bergson δὲν πρέπει νὰ νομοθετοῦν μεμακρονημένα ἢ ἀντίθετοι. Διότι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀποδείξεως «ἢ ἔρευνα τῆς λειτουργίας τῆς νοήσεως δείχνει ὅτι εἰς τὴν σύλληψιν τῆς δὲν ὀδηγεῖ ἡ διάψυξις, ἀλλὰ ἡ σφύενξις ἐννοιολογισμοῦ καὶ ἐνοράσεως»⁽⁷⁾.

Ἄς ἐρευνήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀποδείξεως ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ τούτου γεωμετρικοῦ θεωρήματος: «Ἡ διάμετρος κύκλου εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ κάθε χορδὴν του». Εἶναι γενικὴ ἢ γνώμη ὅτι τὴν πεποιθῆσιν διὰ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς τῆς προτάσεως παρέχει ἡ ἀπόδειξις. Κάθε ἀξιῶμα, κατὰ βάσιν, τὸ ἔχομεν δεχθῆ ὡς ἀληθές. Ἐὰν καὶ τὸ θεώρημά μας τὸ μετασχηματίσωμεν εἰς ἀξιῶμα, τότε τὸ ἔχομεν «ἀποδείξειν». Μὲ τὴν πεποιθῆσιν μὲ τὴν ὁποῖαν δεχόμεθα τὸ ἀξιῶμα ὡς ἀληθές, δεχόμεθα καὶ πᾶσαν πρότασιν ἢ ὁποῖα μετασχηματίζεται εἰς ἀξιῶμα. Ἐν γένει εἰς πᾶσαν ἀπόδειξιν γίνεται μετασχηματισμὸς. Μετασχηματίζεται τὸ θεώρημα ἢ ἡ πρότασις εἰς ἀξιῶμα. Τὸν μετασχηματισμὸν αὐτὸν διαμορφώνει ἡ ἀντικατάστασις. Δηλαδὴ ἐκ τοῦ θεωρήματος θὰ φύγῃ μία ἐννοια ἢ καὶ ὅμας ἐννοιών, διὰ νὰ δώσῃ τὴν θέσιν τῆς εἰς ἄλλην νέαν ἐννοίαν. Ἡ ἐννοια ἢ παραχωρούσα τὴν θέσιν τῆς, καὶ ἡ νέα ἐννοια ἢ τις τὴν ἀντικαθιστᾷ εἶναι ἐννοια ἰσοδύναμοι. Ἦτοι κατὰ τὴν μαθηματικὴν ἀνάγνωσιν αἱ δύο αὐταὶ ἐννοιαὶ ἀποτελοῦν εἶδος ἰσότητος, πού ὀνομάζεται «ταυτότης». Ὡστε πρέπει νὰ ὑπάρῃ «ταυτότης» διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀντικατάστασις, ἢ πράξις δηλαδὴ ἡ διαμορφώουσα τὸν μετασχηματισμὸν ἐπὶ τοῦ θεωρήματος. Καὶ τώρα ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως: Εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα, πού εἶναι σύνολον γεωμετρικῶν στοιχείων, ὑπάρχουν καὶ αἱ ἐξῆς δύο γραμμαὶ: ἡ διάμετρος ΑΒ

Ἕ ὁ δεύτερος κύκλος εἶναι ἴσος μὲ τὸν πρῶτον. Εἶναι ἐπανάληψις τοῦ πρώτου. Καὶ ἡ χορδὴ ΧΨ, καὶ εἰς τοὺς δύο, εἶναι ἡ αὐτῆ.

καὶ ἡ χορδὴ ΧΨ. Εἶναι αἱ γραμμαὶ αἱ ἀναφερομένηαι ὑπὸ τοῦ θεωρήματος. Ἡ διάμετρος ΑΒ θὰ φύγῃ πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς ὑπὸ τῆς τεθλασμένης ΧΚΨ. Ἰσοδύναμος αὐτῆ ἡ γραμμὴ ΧΚΨ μὲ τὴν ΑΒ, ἀφοῦ καὶ αὐτὴ ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἀκτι-

(3) Ἀριστοτέλης. Ἀποσπ. 54, 1484 β. 28.

(4) Φαῖδρος 261 D.

(5) Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ Β, 997 α.

(6) Ἀναλ. Ὑστερα Ι. 24. 85 β. 23.

(7) Β. Ν. Τατάκη: Διαιρέσεις—Μερισμὸς 1940 σ. 30.

νων. Οὕτω διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς διαμέτρου AB ὑπὸ τῆς τεθλασμένης $XK\Psi$, προκύπτει νέα μορφή· εἶναι ὁ μετασχηματισμὸς τὸν ὁποῖον παρουσιάζει τὸ δευτέρον σχῆμα. Ἐδῶ πλέον ἰσχύει προφανῶς τὸ ἀξίωμα ὅτι «ἀπὸ τὰς γραμμὰς πὺν ἐνώνων τὸ X καὶ τὸ Ψ μικροτέρα εἶναι ἢ εὐθεία», ἢ $X\Psi$. Μετασχηματίσθη εἰς ἀξίωμα. «Ἐγινε ἡ κατάδειξις τῆς ἀρχῆς». ἀνευρέθη τὸ στηρίγμα, δηλαδὴ «ἀπεδείχθη».

Ὡς παράδειγμα ἔλαβε θέσιν ἓνα θεώρημα, τὸ ὁποῖον μὲ τὸν πρῶτον μετασχηματισμὸν, μὲ μίαν μόνην ἀντικατάστασιν, ἐγινεν ἀξίωμα. Πρὸς μετασχηματισμὸν ἄλλον θεωρήματος εἰς ἀξίωμα, δυνατόν νὰ χρειάζεται καὶ δευτέρα, ἴσως καὶ περισσότεραι διαδοχικαὶ ἀντικαταστάσεις. Εἶναι προφανές, ὅτι σταματᾷ ἡ ἀπόδειξις, ὅταν μετασχηματίσθῃ τὸ δεδομένον θεώρημα, εἰς θεώρημα ἀποδεδειγμένον ἤδη. Καὶ τοῦτο διότι ἡ συνέχισις τῶν ἀντικαταστάσεων θὰ ἦτο ἐπαναλήψις ἀποδεικτικῆς ἐργασίας.

Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Τὸ συγκεκριμένον αὐτὸ παράδειγμα, παρέχει πλήρη παράστασιν τῆς μεθοδικῆς τοποθετήσεως τῶν ἐννοιῶν, πὺν ἀκολουθεῖ ἡ ἐκφραστικὴ ἀτομὴ τῆς ἀποδείξεως. Διαδοχικοὶ μετασχηματισμοὶ πὺν προκαλοῦνται μὲ ἀντικατάστασιν. Ἡ ἀντικατάστασις δὲν εἶναι ἓνα στοιχεῖον συνόλου τινὸς ἀκαθορίστον διανοητικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουσι τὴν ἀπόδειξιν. Εἶναι πράξις καὶ παῖζει μοναδικὸν ρόλον. Ἐπιφέρει τὴν κίνησιν εἰς διαδοχικὰς μορφὰς τοῦ ἀποδεικτέου θεωρήματος ἀπὸ τῆς πρώτης μορφῆς του μέχρι τοῦ ἀξιωματικῶν εἰς τὸ ὁποῖον θὰ καταλήξῃ. Μένει συνεπῆς μὲ τὴν φῶσιν τῆς, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «καὶ πράξεις πᾶσαι μετὰ κινήσεως» (8). Ἡ ἀντικατάστασις αὕτη εἶναι ἡ πράξις ἢ δυναμένη νὰ φέρῃ τὸ ἀποτέλεσμα—τὸν μετασχηματισμὸν εἰς τὸ «στηρίγμα»—δι' αὐτὸ πρέπει νὰ λάβῃ ὡς ἀποκλειστικὸν καὶ πλήρες τὸ ὄνομα «ἀπόδειξις». Ἡ ἀπόδειξις τότε εἶναι ἀντικατάστασις, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ὅμως ἐπιπέλαξιν: ὅτι λαμβάνει τὸ ὑλικὸν τῆς ἀπὸ σκοπίμου τινος ταυτότητας. Τὸ πῶς συντίθενται αὐτὰ αἱ ταυτότητες, δὲν ἐνδιαφέρει τὴν ἐννοιολογικὴν συναρμογήσιν.—Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει ἀκόμη ἡ

ἐξῆς γενίκευσις: Ἡ ἀπόδειξις εἶναι ἀντικατάστασις πάντοτε, καὶ ὄχι μόνον εἰς γεωμετρικὸν περιεχόμενον. Εἰς τὴν «Ἀνάλλυσιν» π.χ., κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐργασίαν ταυτότητος ἐκτελεῖται καθαρῶτάτη ἀντικατάστασις ἐπὶ τοῦ πρώτου μέλους ἀπαξ ἢ καὶ περισσότερον. Εἶναι γνωστὰ αἱ ἐργασίαι πρὸς ταξινόμησιν καὶ ἀποκροστούλλωσιν τῶν ἀποδείξεων κατὰ ποικιλίας καὶ μεθόδους. Εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν τῶν μεθόδων, δὲν θὰ συναντήσωμεν παρὰ μόνον ἐξωτερικὰς, φαινομενικὰς διαφοράς.

Μὲ βαθυτέραν παρατήρησιν γίνεται εὐδιάκριτος ἡ ἐνιαία πράξις, ἡ ἀντικατάστασις. Παράδειγμα τὸ Πυθαγόρειον θεώρημα. Ἡ ἀπόδειξις του εἶναι ἀντικατάστασις εἰς τὰ ἔμβραδα τοῦ δεδομένου, ἔστω καὶ ἂν παρουσιάζει κατ' ἐπιφάνειαν «μέθοδον μικτῆν, παραγωγικὴν καὶ ἐπαγωγικὴν» (9).

ΣΚΟΠΙΜΟΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Τὴν ὕλην διὰ τὴν ἀντικατάστασιν παρέχει ἡ ταυτότης, ἡ ὁποία εἶναι ἰσοδυναμία πλήρης μεταξὺ δύο ἐννοιῶν. Μία ταυτότης εἶναι ἓνα ζεύγος ἀπολύτως ἴσων ἐννοιῶν, τῆς αὐτῆς νοητικῆς στάθμης. Ἀλλὰ ἐκάστη ἐννοία δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν μέλος διὰ μίαν καὶ μόνην ταυτότητα. Ὅπως π.χ. συμβαίνει εἰς τὴν ταυτότητα $8 = 5 + 3$. Τὸ πρῶτον μέλος, τὸ 8, ἀνήκει καὶ εἰς τὴν ταυτότητα $8 = 2 \times 4$. Οὕτω εἰς τὸ συγκεκριμένον παράδειγμα ἡ διάμετρος AB καὶ ἡ τεθλασμένη $XK\Psi$ εἶναι ἰσοδύναμοι. Ἐχομεν λοιπὸν μίαν ταυτότητα, ὄχι ὅμως καὶ τὴν μοναδικὴν. Ἡ διάμετρος AB δύναται νὰ εἶναι ἀκόμη καὶ μὲ ἄλλας γραμμὰς ἰσοδύναμος. Αὐτὸ συμβαίνει κατὰ κανόνα διὰ πᾶσαν ταυτότητα ἐκτὸς σπανίων «κιοσημάτων» περιπτώσεων.

Ἡ νόσις δι' ἐκάστην ἐννοίαν διαθέτει ὁμάδα, σύνολον ἀπὸ ἀληθεῖς ταυτότητας, τῶν ὁποίων τὸ ἓνα μέλος εἶναι ἡ ἰδία ἐννοία εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἀληθεῖς ταυτότητας. Ἀπὸ τὸ σύνολον αὐτό, μία δι' ἐκάστην ἀπόδειξιν μᾶς ἐξυπηρετεῖ συνήθως, σπανίως περισσότερα καὶ πάντως ἐνῆρητοι. Δι' ἐκάστην ἀπόδειξιν ἐξυπηρετικὴ ταυτότης εἶναι ἡ ὁδηγοῦσα, μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν, εἰς τὸν σκοπὸν. Δηλαδὴ ἡ σκόπιμος ταυτότης. Σκόπιμος εἰς τὸ παράδειγμά μας ἦτο ἡ $AB = XK\Psi$.

Πρὸ τῆς πράξεως, πρὸ τῆς ἀντικαταστάσεως, ἡ σκόπιμος ταυτότης δὲν ἐμφανίζει

(8) Μετὰ τὰ Φυσικά (2. 996, 25).

(9) Θ. Βορέα. Λογικὴ σ. 248.

ἰδιαίτερα γνωρίσματα, δὲν ξεχωρίζει μέσα εἰς τὸ σύνολον πού εὐρίσκεται. Ἄν ἡ διάνοια θελήσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ ἐκ τοῦ συνόλου τούτου τὴν «σκόπιμον», δὲν δύναται νὰ τὴν κρίνῃ κατ' ἄλλον τρόπον παρά μόνον με μέθοδον ἄλλης ἐπιστήμης ξένης πρὸς τὰ Μαθηματικά, με τὴν πειραματικὴν μέθοδον, δηλαδή με τὸ ἄν φέρῃ κατὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ τῆς τὴν τελικὴν μορφήν. Ὡστε μετὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ τῆς ταυτότητος, τὸ σφάλμα ἢ ἡ ἐπιτυχία παρέχουν στοιχεῖα εἰς τὴν διάνοιαν, διὰ νὰ κρίνῃ κατὰ πόσον ἦτο σκόπιμος ταυτότης. Ἀλλὰ τοιαύτη δοκιμὴ δὲν γίνεται εἰς καθαρὰν ἀποδεικτικὴν ἐργασίαν.

ΔΙΑΙΣΘΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΑΝ ΝΟΗΣΙΝ

Εἶναι ἄστοχον νὰ σηματοῖται ἡ ἀπόδειξις με πειραματισμούς. Διὰ νὰ ἀνακαλυφθῇ ἡ σκόπιμος ταυτότης μέσα ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἀληθῶν ταυτοτήτων, διὰ νὰ διακριθῇ δηλαδή ἀπὸ τὰς ἄλλας αὐτῆ, ὡς ἡ σκόπιμος, ἀπαιτεῖται κάτι σάν ἐμπνευσις.

Ἀπαιτεῖται καθαρῶτατι ἐνόρασις. Ἡ σκόπιμος ταυτότης προχωρεῖ μέσα ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν ἀληθῶν ταυτοτήτων καὶ ἐγκαταλείπει τὰς ἄλλας, χωρὶς δοκιμῆν, χωρὶς ἐρευνητικὸν ἢ προκαταρκτικὸν πείραμα. Σάν νὰ ὀδηγητῆ ἀπὸ σταθεροῦ χέρι, ἐρχεται με ἀοκετόν φῶς εἰς τὴν συνείδησιν. Κάποιον αὐτοτελὲς ὄλον, ἢ «πνευματικὴ ἀτομικότης»⁽¹⁰⁾ ἐποπτεύει τὴν ἀποδεικτικὴν ἐργασίαν καὶ ἀναδιβάσει εἰς τὸ φῶς τὴν σκόπιμον ταυτότητα. Γενικῶς «ἢ ἐπέμβασις αὐτῆς—τῆς πνευματικῆς ἀτομικότητος—εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν συνειδητοποίησιν πασῶν τῶν ἀνωτέρων λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος»⁽¹¹⁾.

Καὶ εἰς τὴν ἀπόδειξιν λοιπόν, δηλαδή εἰς αὐτὸ τὸ θεμέλιον, εἰς αὐτὴν τὴν κυρίαν βάσιν τῆς καθαρᾶς νοήσεως, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀποδεικτικῆς ἐργασίας, φανερόνεται ἡ ὑπόστασις τῆς πνευματικῆς ὀντότητος, πού εἶναι ἀκεραία ὀντότης, καὶ ὄχι ἓνα ἀπλοῦν φαινόμενον «ψυχολογικόν».

Τὴν ἐκτελεστικὴν αὐτὴν ἐργασίαν, δηλαδή τὸν ὅλον τῆς πνευματικῆς ἀτομικότητος, ἀδύνατον νὰ τὸν ἀναλάβῃ ἡ νόησις.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ νόησις δὲν ἔχει τὴν πλήρη καὶ γενικὴν ἐποπτείαν.

Διὰ τοιαύτην πράξιν, θὰ ἔπρεπε νὰ συλλάβῃ συγχρόνως ὅλας ἐκείνας τὰς διαδοχικὰς μορφὰς, πού παίρνει ἢ δοθεῖσα πρότασις, μέχρις ὅτου φθάσει εἰς τὸ ἀξίωμα. Αὐτὸ τῆς εἶναι ἀδύνατον. Εἶναι ἀνίσχυρος ἢ ἀνθρωπίνῃ διάνοια νὰ συγκρατήσῃ εἰς τὴν αὐτὴν ἔντασιν ὅλα μαζὺ τὰ τμήματα μιᾶς ἀποδείξεως. Ἀδυνατεῖ καὶ διὰ μίαν ἔστω στιγμῆν, νὰ κάμῃ ὅλων τὴν ἀπόδειξιν μόνον παρόν. Ἄνάγκη λοιπὸν ἐπιβάλλει τὴν παραδοχὴν αὐτῆς τῆς «πνευματικῆς προσωπικότητος» πού κυβερνᾷ τὴν ἀπόδειξιν.

Ἐπὶ πλέον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τῆς ἀποδεικτικῆς ἐργασίας ἐμφανίζει τὴν πνευματικὴν ἀτομικότητα ἢ ὁποία ἐνεργεῖ, ἐπειδὴ ἡ ἐννοιολογικὴ διατύπωσις τῆς ἀποδείξεως εἶναι ἀντικατάστασις, δηλαδή πλήρης πράξις. Ἀλλὰ διὰ τὴν πλήρη πράξιν εἶναι ἀνεγνωρισμένη προϋπόθεσις ἢ ἀτομικὴ προσωπικότης, ἢ ὁποία τὴν ἐκτελεῖ.

Ἡ ἐρευνητικὴ αὐτὴ πορεία, διὰ μέσου τοῦ πεδίου τῆς ἀποδείξεως, πρὸς ἔλεγχον τῆς ἐμφανιζομένης πνευματικῆς προσωπικότητος, καίτοι εἶναι ἀσφαλῆς, θὰ μᾶς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸ καθωρισμένον θέμα μας. Εἰς κεντρικὴν ὁμῶς θέσιν τοῦ θεματός μας εἶναι ἀκόμη καὶ τοῦτο τὸ συμπέρασμα: «Ὅτι ἐὼ φιλόσοφος—γιὰ τοὺς λεπτοὺς στοχασμούς—πιστεύει, πῶς καὶ ἐκεῖ πού τὸ λογικὸ παρουσιάζει μιὰ δυναμικὴ πορεία, παίρνει πάλι τὴν κίνησιν ἀπὸ τὴν ἐνόρασιν»⁽¹²⁾. Καὶ ὁ κάθε διανοούμενος, ἔχει τὴν συνείδησιν ὅτι ζῆ τὴν ἀπόδειξιν με δύο συγχρονισμένους τρόπους: τὴν ἐνοραματικὴν ἐμπνευσιν, πού τὴν ζῆ ἀπὸ μέσα, καὶ τὴν ἐννοιολογικὴν διατύπωσιν, διὰ τῆς ὁποίας τὴν περιγράφει εἰς τὸν κόσμον. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ προσηγουμένως ἐγράφη, ὅτι εἰς τὴν ἀπόδειξιν ἐπικρατεῖ «συζευξις ἐννοιολογισμοῦ καὶ ἐνοράσεως»⁽¹³⁾.

ΑΝΑΓΕΤΑΙ ΕΙΣ ΓΝΩΣΙΝ;

Παλιὸν αὐτὸ τὸ ἐρώτημα καὶ μάλιστα διὰ τὸν 19ον αἰῶνα βίωμα. Ἀλλὰ ἠκούσθη νὰ λέγεται καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰκοστοῦ. Ἐκυριάρχει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἓνας πο-

(12) Γ. Ἰμβριότη. Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον Θεσσαλονίκη 1939 σ. 306.

(13) Βλ. καὶ ἄρθρον «Ἡ διαίσθησις εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας», «Ἀκτίνες» 1943 σ. 191 ἐπ.

(10) H. Piéron. Psychologie expérimentale σ. 148.

(11) A. M. Ἰσηγόνη: Σύγχρονα θέματα Γαλλικῆς Ψυχολογίας Ἀθήναι 1939 σ. 65.

λίμορφος δισταγμός, ὡσαύτως ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλε τὴν παραδοχὴν πνευματικῆς ἀξίας, ἔστω καὶ ἂν ἐπρόκειτο διὰ πολυτιμοτάτην πνευματικὴν ἀξίαν. Μέσα εἰς τὴν ὀχλοδοχὴν τῶν ἀντιρροήσεων, μὲ τὴν μεγάλῃν πτωχαλοζονικὴν ρεκλάμαν ὅτι «τίποτε δὲν δεχόμεθα χωρὶς ἀπόδειξις», ἐκράτουν τὰ πολυποικίλα ἐπιστημονικὰ δῆθεν κατασκευάσματα μὲ ἀδιάλυτα τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, διὰ νὰ προβάλλουν ἀδιακόπως τὴν μονολεκτικὴν ἐρώτησιν «ἀπεδείχθη»; Μάλιστα, νὰ ἀποδειχθῇ—ἂν μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προκρίεται νὰ ἐνισχυθῇ ἡ γνώσις καὶ ἡ πεποιθήσις εἰς τὴν ἀξίαν, καὶ δὲν θὰ μείνῃ κενὴ ἡ ἔφεσις «τοῦ εἰδέναι». Ἀλλὰ εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἀπόδειξις, ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ πάντοτε νὰ συγκροτηθῇ ὅπως μία ραψωδία, μὲ μίαν τυχαίαν πολλακίς ἀναζητήσιν ἐννοιῶν, ἔχει πάρεα κατὰ τὴν σπουδὴν τῆς τὴν ἐνδεῖαν «πρόβλημα» ὡς ὑποκειμένον τῆς, ὡς θέμα τῆς. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀπεκαλύφθη ὅτι ἀπόδειξις εἶναι ἀντικατάστασις, δηλαδὴ προᾶξις ἀναγωγῆς εἰς ἀξίωμα, θὰ πρέπη νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ ἀπόδειξις λαμβάνει τὴν ἀξίαν τῆς δι' ἐκεῖνον ἐν πρώτοις, ὁ ὅποιος ἔχει προηγουμένως συλλάβει τὸ ἀξίωμα, διότι τελικῶς ἡ ἀπόδειξις εἰς αὐτὸ θὰ ἀναχθῇ. Δηλαδὴ μὲ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα θὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν τελευταίαν μορφήν, ἀπὸ ὅσας διαδοχικῶς θὰ παρουσιάζουν οἱ μετασχηματισμοί. Τότε ἀκριβῶς θὰ τὸ ὀνομάσῃ «στήριγμα» εἰς τὴν ἀπόδειξιν του. Μία ἀπόδειξις δὲν δημιουργεῖ εἰς ἕκαστον καὶ τὴν αὐτὴν πεποιθήσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν ὅποιαν ἐργάζεται. Δι' ἕκαστον διανοοῦμενον ἡ αὐτὴ ἀπόδειξις ἔχει καὶ ἴδιον βαθμὸν ἀκριβείας. Εἶναι ἀκριβεστέρα δι' ἐκεῖνον πού διαθέτει τὴν μεγαλύτεραν πίστιν εἰς τὸ ἀξίωμα. Ἄν τὸ τελευταῖον τοῦτο, τὸ ἀξίωμα, τὸ βλέπει ὡς κάτι μῆδαιμόν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν θὰ τὴν βλέπῃ ἀβαθῆ, ἐπιπολαίαν, κενὴν ἀπὸ νόημα.

Μία τέτοια ἀλήθεια δικαιολογεῖ ἐκεῖνον πού ἔδωσαν εἰς ἀποδείξεις τὸ ὄνομα «προσωπικαί» (ad hominem). Ὁ Malebranche ἔγραφε ὅτι εἶναι μάταιον νὰ τίθενται προτάσεις «εἰς τοὺς κοινούς τῶν ἀνθρώπων»⁽¹⁴⁾ (au commun des hommes). Ὁ δὲ B. Russell γράφει δι' αὐτὰ τὰ Μαθη-

ματικά, ὅτι «δὲν γνωρίζουν περὶ τίνος ὀμιλοῦν καὶ ἀγνοοῦν πάντοτε ἐὰν ὅ,τι λέγουν εἶναι ἀκριβές»⁽¹⁵⁾. Ἡ ἀπόδειξις δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει τὴν ἐπάρκειαν ὥστε νὰ ἀντιμετωπίσῃ πάντοτε τὸν πόθον τοῦ νοῦ διὰ τὴν τελείωσιν. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι θὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ μεγάλῃς ἀξίας νοητικὰ ὄργανα. Ἡ ἀπόδειξις, πάντοτε ἴσως, θὰ χρησιμεύῃ διὰ τὴν λογικὴν τέχνην ὡς θεμελιώδες στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ θὰ μενῇ πάντοτε μὲ ἀναλώσιμον αὐτὸν τὸν χαρακτηρισμόν «στοιχεῖον», πού τὴν προβάλλει ὡς μέρος ἀπὸ ἀνωτέραν ὀλότητα, ἐπειδὴ «τὸ στοιχεῖον λούεται μέσα εἰς τὸ σύνολον, τὸ μερικὸν προϋποθέτει τὴν ὀλότητα ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἀπεσπιάσθη»⁽¹⁶⁾.

Ἐνας κίνδυνος θὰ στέκῃ πάντοτε ἀπειλητικὸς διὰ τὴν ἀφαίρεσιν καθε ἀξίας καὶ νοήματος ἀπὸ τὴν ἀπόδειξιν: Ὁ κλονισμὸς εἰς τὴν ἀπόλυτον πίστιν, τὴν χορηγημένην εἰς τὸ ἀξίωμα, πού εἶναι τὸ μόνον «στήριγμα» τῆς.

Ἡ μοναδικὴ λοιπὸν βῆσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ὅλη νοητικὴ ἐργασία, πού καλεῖται ἀπόδειξις, τὸ μοναδικὸν τῆς στήριγμα, εἶναι μία πρότασις, ἡ ὅποια εἰς τὴν μαθηματικὴν γλώσσαν λέγεται ἀξίωμα⁽¹⁷⁾. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα ὄχι μόνον δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὴν πίστιν, ἀλλὰ τὴν περιέχει μέσα του, εἶναι πρότασις τὴν ὅποιαν θὰ δεχθῶμεν χωρὶς ἀπόδειξιν, διὰ νὰ στηριχθῶμεν ἐπ' αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἀπόδειξιν τῶν ἐπομένων.

Τὸ ἀποδεικτικὸν λοιπὸν πρόβλημα, εἶναι ἀσύλληπτον χωρὶς τὴν ἁρμονικὴν σύζευξιν καὶ συνεργασίαν τῆς γνώσεως πρὸς τὴν πίστιν. Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀποδεικτικοῦ συλλογισμοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ διὰ περισσοτέρων λόγων ἐπανάληψις τῆς διὰ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως θεμελιώδους ἀληθείας, τὴν ὅποιαν μὲ δύο λέξεις, παραστατικώτατα καὶ ἀκριβέστατα, διετύπωσεν ἡδη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «Πίστις νοούμενη»⁽¹⁸⁾.

Γ. ΑΡΙΣΤΟΒΟΥΛΟΣ

(15) Παρά Μ. Steck: Das Hauptproblem der Mathematik, Berlin 1942 σ. 91.

(16) Delacroix: Les grandes Formes de la Vie mentale 1937, σ. 12.

(17) Βλ. ἄρθρον «Ἀξιώματα καὶ Γεωμετρίας», Ἄκτινες, 1939 σ. 140.

(18) Ἐβρ. ια' 3.

(14) Recherche de la vérité II, XI.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

Για την θέδη πούχει η γυναίκα στο κοινωνικό σύνολο και για την επίδραση που άπάνω της είχαν οι καινούργιες ιδέες του αιώνα μας, πολλά θάχε να παρατηρήση ο καθένας, εξετάζοντας αντικειμενικά την νεοελληνική κοινωνική ζωή. Αξιασάλλατα και χωρίς παράδοση στον τόπο μας, παρουσιάζονται και στον τομέα αυτόν αλληλοσυγκρουόμενες και αντιφατικές απόψεις.

Εκείνος που θάθελε κάπως ειδικότερα να κριτάξη το θέμα, δεν έχει παρά να ρίξη και πάλι μιὰ ματιά στο ειδικό τεύχος «η γυναίκα και τα προβλήματά της», που οι «Ακτίνες» κυκλοφόρησαν τον Γενάρη του 1944 (φύλλο 40). Σήμερα που θά θέλαμε να δοίμε την γυναίκα σαν κοινωνική εργάτρια στα τωρινά μας χρόνια, δεν μπορούμε να παραβλέψομε δυο αντίθετες καταστάσεις που διαμόρφωσαν την προσωπικότητα της σημερινής γυναίκας. Από τη μιὰ μεριά, πολλά χρόνια πριν από τον πόλεμο, είχαμε το φαινόμενο της γυναίκας που ζητούσε τη χειραφέτηση στην άρνητική «ελεύθερη» σκέψη. Από την άλλη είδαμε την γυναίκα των «κουντηρητικών» άρχων να μένη έρημητικά κλεισμένη στο νοικοκυριό της και στις λεπτομέρειες της κουζίνας της, αδιάφορη για τα γενικότερα κοινωνικά ζητήματα και την πνευματική και εκπαιδευτική της αποστολή μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Ανάμεσα στους δυο διαφορετικούς και επίσημους τούτους τύπους της γυναίκας, υπάρχει βέβαια κι' εκείνη που τράβηξε τον δρομό της χριστιανικής εδουνευδησίας. Αλλά αυτή στάθηκε ως τώρα μειονότητα μέσα στον τύπο της σημερινής γυναίκας. Στην πλειονότητα η σημερινή γυναίκα, ούτε φεμινίστρια έγινε, ούτε όμως και γυναίκα του σπιτιού μένει. Είναι ο χλιαρός μέσος τύπος του ανθρώπου που είναι χωρίς ψυχή και που δεν έχει ιδανικά.

Η σημερινή γυναίκα, το χθεσινό κορίτσι, που άνατραφίκε σε τέτοιες συνθήκες και που δεν αισθάνθηκε την παρουσία της

μητέρας του να γίνεται οδηγός και παράδειγμα στην πορεία της νεανικής του ζωής, ήταν φυσικόν να ύποστη την επίδραση ενός άσχημου περιβάλλοντος. Το πεζοδρόμιο, το χοροδιδασκαλείο, ή χωρίς τροχοπέδη κοινωνική συναναστροφή, το άδειο και πνευματικά μίζερο σπίτι και ή έπαφή με άφοβους ψυχικά γονείς και οδηγούς, άνάθρεψαν την σημερινή νεοελληνίδα και την νεαρή κυρία, που αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό της σημερινής Ελληνίδας, μάματα της λεγομένης άνώτερης τάξης.

Κι' όταν τα πράγματα ήσαν ήρεμα και ειρηνικά το κακό που κοίλασε δεν ήταν και τόσο φανερό, μι' ήλθε ο καιρός του πολέμου για να ξεσκεπάση την βρώμικη πληγή και να μις δείξη όλοφανερα ποιό ήταν το αποτέλεσμα του να άνατραφή ή γυναίκα μέσα σε τέτοιες συνθήκες.

ΧΩΡΙΣ ΕΡΜΑ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

Κι' ήταν φυσικό, άνεομάτιστη και χωρίς γενικότερο πνευματικό προσανατολισμό, καθώς βρέθηκε ή γυναίκα στον καιρό της μεγάλης πολεμικής δοκιμασίας, να μην μπορέση να σταθή ίσια στα πόδια της και να αντιμετώπιση με άνδρεία, σοβαρότητα και σθένος την μεγάλη μιζέρια, τον κατατρογμό, την πείνα, την σκλαβιά. Ήταν άνετομη για ένα τέτοιο άγώνα που προϋποθέτει ψυχική ζωή που δεν την δίδει το κλωτόσημα των ιδανικών και ή χωρίς Θεό ήθική. Έτσι είδαμε τον καιρό του πολέμου και της δουλείας τον τύπο τον θλιβερό της γυναίκας που περιφέρει στο πεζοδρόμιο το άρνηχο σαρκίο της, δείχνοντας παντού τον ξεπεσμό και την ήθική της γύμνια. Είδαμε στους μαύρους καιρούς της σκλαβιάς εκείνη την Ελληνίδα που ξεδιάντροπα χασκογελά στις πλατείες και σε κέντρα με τους κατακτητές, χωρίς να αισθάνεται καμιά τύψη, καμιά ενόχληση για την προσδοκική αυτή στάση. Χωρίς νάμει σε θέση να δεχτή τον έλεγχο για διόρθωση, χωρίς να αισθάνεται την πρόκληση πούχε για το καταπιεζόμενο έθνος ή τέτοια στά-

ση της. Κι' εἶδαμε τὴν καλοπαρφομαρισμένη λουσατὴ δεσποινίδα ποὺ πῆγαινε στὸ πάρτυ της, νὰ περνᾷ ἀδιάφορη ἀπὸ δῖπλα ἀπὸ τὸν πεντασμένο ἢ τὸν ἐτοιμοθάνατο καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται μόνο γιὰ τὴν καλοπέρασή της. Εἶδαμε τὴν γυναίκα νὰ συναΐζει στὴν πολυέξοδη ταβέρνα, νὰ διαφημίζει τὰ γλέντια της, νὰ κἀμει κοσμικὴ ζωὴ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ πρῶτα. Κι' εἶδαμε νὰ μὴν ἐπηρεάζουν τὰ γεγονότα τὴν ζωὴ της καὶ νὰ μὴν ἀλλάζουν τὴν τάση της γιὰ ἀλαζονικὲς ἐπιδείξεις, γιὰ λούσα, καπρίτσια, βρωμιές, ἐπιπολαιότητες.

Η ΦΩΓΕΙΝΗ ΠΛΕΥΡΑ

Ὅλα αὐτὰ, γεννήματα μαύρου ἐγωϊσμοῦ καὶ συχαμερῆς τομαροφιλίας, θάταν στίγματα στὴν ἱστορία τῆς γυναίκας στὸν τόπο μας, καὶ ἀνεξίτηλα θὰ τὴν χαρακτηρίζουν στὴν ἐποχὴ μας, ἂν παραλληλὰ δὲν ὑπῆρχαν ἔργα γυναικῶν ποὺ ν' ἀποτελοῦν ἔπαινο γιὰ τὴν σημερινὴ γυναίκα, ποὺ ν' ἀνυψώνουν, ποὺ ν' ἀποκαθιστοῦν στὴν θέση της τὴν Ἑλληνίδα τῆς ἐποχῆς μας.

Ὅσο εἶναι ἀλήθεια ὁ ξελεσμός σὲ μιὰ μερίδα, τόσο εἶναι ἀληθινὸ τὸ θαῦμα τῆς κοινωνικῆς δουλειᾶς ποὺ ἡ Ἑλληνίδα στὴν καθαρὴ καὶ γεμάτη ὑγεία ἐμφάνισή της, ἐπετέλεσε στὸν τομεᾶ τῆς προνοίας. Στὸν τόπο μας ἔγιναν καὶ μερικὰ πράγματα στὸν καιρὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς δουλειᾶς ποὺ γι' αὐτὰ πρέπει νὰ μαστε ὑπερήφανοι. Κι' ἕνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι κι' ἡ δουλειὰ τῆς γυναίκας στὸ ἔργο τοῦ καλοῦ, στὸ ἔργο τὸ ὀργανωμένο ἢ τὸ ἀνοργάνωτο γιὰ τὴν ἀνακούφιση, γιὰ τὴν παρηγορία, γιὰ τὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ, γιὰ τὴν νοσηλεία τοῦ τραυματία, γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ ἀρρωστοῦ, γιὰ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ τάχε χαμένα. Δὲν ἐννοοῦμε βέβαια, λέγοντας γιὰ κοινωνικὸ ἔργο, τὴν ἐπίδειξη, τὴν κραυγαῶσα φιλανθρωπία, μὲ τὴν ἔλλειψη σεβασμοῦ πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ ἄλλου, ποὺ ἔγινε καὶ στὸ ἔργο τῆς κοινωνικῆς προνοίας ἀπὸ κοσμικὲς κυρίες καὶ κυρίους. Αὐτὸ εἶναι ἡ ἀσχημὴ πλευρὰ τοῦ ἔργου, ἡ ἐκμετάλλευση ποὺ ὑπέστη ἀπὸ τοὺς φαρισσαίους τῆς ἐποχῆς τὸ κοινωνικὸ ἔργο. Βλέποντας στὸ σύνολο τῆς τὴν κοινωνικῆς ἐργασίας, πρέπει κανεὶς νὰ τονίσῃ καὶ τὶς ἀσχημὲς πλευρὲς καὶ νὰ διατυπώσῃ καὶ τὶς ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὴν καθαρότητα τῆς δουλειᾶς διαφόρων ὀργανισμῶν καὶ ἀτόμων, ποὺ ἔκαναν ἔργο τους τὴν κοινωνικὴ τούτη διακονία. Δὲν

μποροῦσε ἡ μεγάλη κρίση τῆς ἐποχῆς, ἡ ἔλλειψη ἀνθρώπων σὲ κάθε τομεᾶ, σὲ κάθε ποστο, νὰ μὴν ἔχη καὶ τὸν ἀντίκτυπό της καὶ στὴν κοινωνικὴ πρόνοια. Ἐτσι ἐρμηνεύεται ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀποτυχία ὀρισμένων ὀργανισμῶν φιλανθρωπικῶν ποὺ ὄταν μὲν στίς ἀρχὲς τοῦ ξεκινήματός τους εἶχανε γιὰ στελέχη τους ἀνθρώπους μὲ πνευματικὸ καθαρισμὸ πῆγαν καλά, ὅταν ὁμως ἔχασαν τὸ προσωπικὸ ποὺ εἶχε μέσα του ψυχὴ ζωντανή, πῆραν τὸν καθήφορο, δὲν τᾶσωσαν οὔτε οἱ διαφημίσεις οὔτε οἱ ἀφθονὲς ἐπιχορηγήσεις καὶ οἱ ἰλικτὲς τροφοδοσίες.

Αὐτὰ ὅλα εἶναι βέβαια ἀληθινὰ. Ὅμως μ' αὐτὸ δὲν παύει νὰ εἶναι χρέος τοῦ ἀντικειμενικοῦ κριτῆ νὰ ὑπογραμμίσῃ πὼς τὸ κοινωνικὸ ἔργο ἐξύψωσε τὴν γυναίκα ἐκείνη ποὺ, ὀδηγημένη ἀπὸ μιὰ χριστιανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ζωὴ, πρόσφερε μὲ ἀνιδιοτέλεια ἠρωσμοὺ κι' αὐτοθυσίαι τὴν ψυχὴ της στίς ἐξυπηρετήσεις τοῦ πληθίους μας. Εἶναι πολλὰ, πάμπολλα, τὰ παραδείγματα γυναικῶν ποὺ ἄφησαν τὸ σπητικὸ τους, τὰ παιδιά τους, τὴν ἀνέσῃ τους, ὄχι γιὰ νὰ διασπεδάσουν καὶ νὰ γλεντήσουν παρὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν, νὰ ξεψευδιάσουν, νὰ δέσουν ἀκρωτηριασμένα πόδια, νὰ θρέψουν παιδιά, νὰ ἐνισχύσουν ἀδυνάτους, νὰ ἀναζωογονήσουν, νὰ παρηγορήσουν μὲ τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν καλωσύνη τους τὴν χήρα ποῦχασε τὸν ἀνδρα της ἢ τὴν μάννα ποὺ κλαίει ἀκόμα τὸν ἀγωνιστὴ τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ἐποχὴ μας ἀνέδειξε τίς ὀρφανοτρόφους της, τίς παιδοτρόφους, τίς διακόνισσες παρόμοιες μ' ἐκεῖνες τοῦ Βυζαντίου.

ΤΑ ΔΥΟ ΞΕΣΗΚΩΜΑΤΑ

Στὴν ἐποχὴ μας λοιπὸν εἶδαμε ἡ γυναίκα ν' ἀρίστη τὸ σπίτι της, γιὰ νὰ πάρῃ τὸ δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε στὸ Νοσοκομεῖο, στὸ ἴδρυμα ἢ στὸ σπῆτι τοῦ ἀρρώστον καὶ τοῦ δυστυχημένου. Κι' εἶναι πρῶτῃ φορά, στὰ τελευταῖα χρόνια, ποὺ τὴν ἔξοδό της αὐτὴ τὴν συνοδεῖουν εὐχὲς καὶ ἐπιδοκμασίες. Τὶ διαφορά ὁμως στὸ ξεσηκώμα αὐτὸ, ποὺ τόφερε ἡ πίστι, τὸ χρέος στὸ ἔθνος, ἡ ἀγάπη στὸν ἀδελφὸ, ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἑσπότημα, ποὺ τὸ σκάρωνε ἡ ἀπιστία, ἡ ἀρησῃ, ὁ μοντερονισμὸς τῆς κακίας ὥρας! Τὸ πρῶτο ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ συμβᾶλη μὲ τὸν τρόπο της στὸν γενικὸ ἀγῶνα κι' ἡ γυναίκα, τὸ δεύτερο γινόταν γιὰ νὰ γλεντήσῃ ἢ νὰ τὰ νειάτα της νὰ ζήσει ἢ

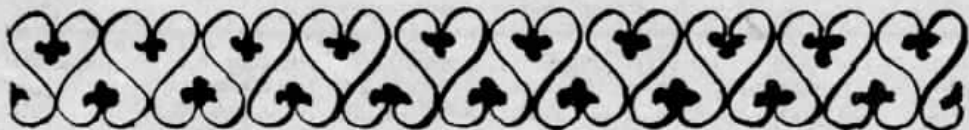
γυναίκα τὴν ζωὴ της χωρὶς περιορισμούς. Στὴν πρώτη περίπτωση γυρίζει ἡ γυναίκα στὸ ἀφημένο νοικοκυριό της κουρασμένη σωματικά μὰ κερᾶτη, γελαστὴ μὲ τὴν ψιλαφητὴ χαρὰ πὼς ἔκανε τὸ χρέος της, στὴν δευτέρῃ ντροπισαμένη, ἀηδιασμένη μὲ νοπὴ ἀκόμα τὴν γέυση τῆς πίκρας καὶ τῆς ψευτιάς.

Καὶ τὰ δύο ἐτοῦτα ξεσηκώματα ἔχουν σὺν ἀποτέλεσμα πὼς ἡ γυναίκα γνώρισε τὴν ζωὴ, ὅπως τὴν γνωρίζει κ' ὁ ἄνδρας, μὲ τὴν διαφορὰ πὼς τὸ ἓνα ἐξευτελίζει τὴν γυναίκα, ἐνὼ τὸ ἄλλο τὴν ἐξυψώνει. Γιατὶ ἐτοῦτο, εἶναι τὸ ἀξίολογο πὼς ἡ γυναίκα, περνώντας μέσα ἀπὸ τὴν διακονία τῆς κοινωνικῆς ἐξυπηρετήσεως, βγαίνει πλουσιώτερη, τελειότερη, καὶ μὲ πιὸ δυνατὴ τὴν προσωπικότητά της. ἴσως γιὰ πολλὰς γυναῖκες ὁ ὀρίζοντας τῆς ζωῆς τους νὰ πλατύνθηκε μόνον καὶ μόνον ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπαρῆς μὲ τὴν κοινωνικὴ πρόνοια. Πολλὰς γυναῖκες πού δὲν εἶχαν συναίσθησι τῆς σοβαρότητος τοῦ ἔργου πού μ' αὐτὸ καταπιᾶστηκαν, πού διέθεταν ὅμως μὰ καλωσύνη καὶ μὴ ἀγαθὴ πρόθεσι, βγήκαν στὸ τέλος ἀπ' αὐτὸ ἐντελῶς ἀλλοιώτικες, ἀπέκτησαν τὴν ὀρμότητα τῶν περιστάσεων καὶ βρήκαν τὴν πραγματικὴ χαρὰ τῆς ζωῆς. Γιατὶ τὶς ψυχὰς αὐτὰς ἡ κοινωνικὴ πρόνοια γίνθηκε ἀφορμὴ νὰ τοὺς ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀλήθεια, πὼς ἡ ζωὴ εἶναι σοβαρὴ ὑπόθεσι καὶ δὲν θέλει ξεγελάσματα καὶ ψεύτικες προστάθειες. Μπήκαν στὴ δουλειὰ χωρὶς νὰ γνωρίζουν τὸν κόσμον καὶ βγήκαν ὀρμισμένες προσωπικότητες, ἔπαψαν νὰ εἶναι τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ παρασιτισμοῦ. Βρήκαν τὴν πραγματικὴ γυναικεῖα τους ὑπόστασι. Γιατὶ φαίνεται πὼς τὸ ἔργο τῆς κοινωνικῆς προνοίας, ἡ δουλειὰ τῆς νοσηλείας, τὸ ἀπισκίπτεσθαι χήρας καὶ ὀρφανῶν, εἶναι κυρίως γιὰ τῆς γυναικας τὰ χέρια πλασμένη. Ὁ ἄνδρας δὲν κάνει γι' αὐτὴ τὴν δουλειὰ. Ἡ γυναίκα εἶναι ἡ κατάλληλη γιὰ ἐπισκίπτερα, μὲ μὴ ὅμως ἀπαραίτητη προϋπόθεσι, νάχη συναίσθησι τῆς ἀποστολῆς της, πράγμα πού δὲν πετυχαίνει, ὅταν βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν.

ΤΟ ΜΟΝΑΧΙΚΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ

Σήμερα πού ἡ ὀργανωμένη κοινωνικὴ πρόνοια δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον νὰ κτίξη μεγαλοπρεπὴ νοσοκομειακὰ συγκροτήματα, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται πὼς τοῦ νοσοκομείου θὰ

ἐπωφεληθῇ ὁ πραγματικὸς ἄρρωστος, πού δὲν νοιάζεται νὰ διδῇ ἀπλῶς παροχές ἀλλὰ θέτει σὺν σκοπὸ της, σὲ λιγοστὲς παροχές πού δαθῆται, νὰ τὶς λάβῃ αὐτὸς πού ἔχει πραγματικὰ ἀνάγη, ἡ ἐπισκίπτερα κ' ἡ ἐξακριβώτρια πού θὰ μεσολαβήσῃ γιὰ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἀκριβοδίκαια ἡ παροχη, ἡ νὰ ἀνευρεθῇ ὁ ἄρρωστος, ὁ ἐξουθενημένος κ' ὁ ἄπορος, πρὲτι νὰ εἶναι προσωπικότητος. Ἡ ἐπισκίπτερα, ἡ κοινωνικὴ ἐργάτις πρὲτι νάχη πνευματικὴ ἐνδοχώρα, νὰ εἶναι ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος. Κι' ἐπειδὴ τὶς προϋποθέσεις αὐτὰς τὶς συγκεντρώνει μόνον ἡ χριστιανὴ γυναίκα, δὲν εἶναι καθόλου παραξένο πὼς σ' ὅλες τὶς χώρες τοῦ κόσμου πού στενάξουν κάτω ἀπὸ τὴ μίσηρια, οἱ χριστιανικὲς ἱεραποστολὰς καὶ προστάθειες ἔχουν ἐπιστρατευθῇ γιὰ νὰ κάνουν πράξη τὰ ἰδεώδη αὐτὰ. Συγχρονισμένη κοινωνικὴ ἀντίληψη σημαίνει ξεσκέπασμα τῆς κορυμμένης δυστυχίας, τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς μίσηρίας πού σῶμα καὶ ψυχὴ ταλανίζει. Ἡ δυστυχία πού κραυγάζει πού ἔχει τὴν δύναμη νὰ ἐκλιπαρήσῃ καὶ νὰ τρέξῃ ἐδῶ, νὰ τρέξῃ ἐκεῖ, δὲν εἶναι ἐκεῖνη πού πρὲτι νὰ προσεχθῇ κατὰ πρῶτο λόγο. Ἡ δυστυχία πού κτυπᾷ μὲ τὸ μιλλιετάκι, μὲ τὸ ρουσαφετάκι καὶ τὴ συνοδεία τῶν γνωρίμων της, τὴν πόρτα τοῦ μεγάρου πού δίδει τὶς παροχές, δὲν ἐνδιαφέρει καὶ τόσο, ὅσο ἐκεῖνη πού ἀνακαλύπτεται στὴν φτωχογειτονιά, στὸ φτωχόσπιτο, στὴ ληρομονημένη καὶ χωρὶς νερὸ συνοικία. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἡ ἐπισκίπτερα πού θὰ παίξῃ τὸ ρόλο τοῦ ἀνιχνευτοῦ, τοῦ ἐξακριβωτοῦ, τοῦ μεσολαβητοῦ, πρὲτι νὰ μὴ ἔχη μόνον τὸν τίτλο τῆς ἐπισκίπτερας, ἀλλὰ καὶ τὸν βαρὺ ὄπλισμο τοῦ καλλιέργημένου ἀνθρώπου πού μακριὰ ἀπὸ ἐπιπολαιότητα καὶ ἐπιδείξεις θεωρεῖ κοινωνικὸ χρέος καὶ προσέτασι τοῦ πνευματικοῦ της ἑαυτοῦ, τὴν κοινωνικὴ τούτη διακονία. Καὶ τὰ διὰφορα πειράματα ἐργασίας τῶν σχετικῶν κοινωνικῶν προσπαθειῶν καὶ ἡ μικρὴ πείρα στὰ χώματα τὰ δικὰ μας ἔδειξαν πὼς μόνον στὸν χριστιανικὸν κόσμον μποροῦμε νὰ βροῦμε τοὺς κοινωνικοὺς ἐργάτες, πού θὰ πραγματώσουν τὶς καλὰς προστάθειες. Πάλι στὸν πολυδοξιασμένον χριστιανισμὸν θὰ καταφύγωμε, ἂν θέλωμε νὰ δώσωμε στὴν κοινωνικὴ πρόνοια τὴν δυνατότητα νὰ μὴν κἀνῃ μπαλώματα στὶς μεγάλες ἀνάγης, ἀλλὰ νὰ θεραπεύῃ τὶς κοινωνικὲς πληγὰς.

ΣΒΥΣΤΑ ΚΑΝΘΗΛΙΑ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

Πρωτογνωριστήκαμε στο Γυμνάσιο, σάν δίνουμε «ελατηρίους». Έτυχε νά κάτσοιμε ό ένας δίπλα στόν άλλο, στό ίδιο θρανίο. Έπαρχιωτόπουλο εκείνος—Άθηναίος μοσχαναθρεμένος έγώ. Πατρίδα του ήταν ένα νησί δυό-τρεις ώρες από τόν Πειραιά. Μέ τό πρώτο τόν πήρα από καλό. Καί δέν είμαι άπ' τούς εύκολους. Πολλές φορές έτυχε ν' άκούσω άλλα παιδιά νά μέ λένε: «ό περήφανος». Κι' όμως έγώ πονούσα γι' αυτό. Ή ψυχή μου διψούσε γιά φίλια, μά δέν μπορούσα νά συνδεθώ εύκολα. Λάθος μου, βέβαια, νά γυρεύω στό πρόσωπο του φίλου κάτι άνώτερο, ένα «ήρωϊκό στοιχείο», πού ούτε έγώ τό είχα, ούτε πρόχειρα βρισκότανε στόν γύρω μου κόσμος. Μέ τόν Ήλία λοιπόν ζεστάθηκε άμέσως ή καρδιά μου. Δέν ήτανε ούτε τό συμπαθητικό του φωτεινό πρόσωπο, ούτε τό νοικοκυρεμένο του έξωτερικό, ούτε άκόμα τό κοινό χτυποκάρδι τής ώρας εκείνης τής άγωνίας στό θρανίο τής έξετάσεων πού μάς συνέδεσε. Κάτι άλλο, άγνωστο σέ μένα, μία μυστική πηγή δυνάμεως πρόδινε τήν παρουσία της στόν άπλό αυτό νέο. Ήταν άράγε τό «ήρωϊκό στοιχείο» πού ζητούσα; Στίς έξετάσεις ήρθε πρώτος. Τότε ή μαθητική μας φαντασία τόν πήρε από τό δικό μας όχλο, τόν έστησε σ' ένα έξέχωρο βάθρο κι' έτοιμάστηκε νά τόν κακολογήσει. Μά εκείνος μάς χαμογελούσε μέ καλωσύνη καί ειλικρίνεια λέγοντας περίεργα γιά μάς λόγια: «Τύχη ήτανε τό πιό πολύ. Νά ξέρατε πόσα πράματα δέν ξέρω!» καί γελούσε καλόκαρδα. Είχε νικήσει τή ζήλεια μας.

Ό καιρός περνούσε. Ό Ήlias έγινε ό μοναδικός φίλος μου. Όμως δέν ήτανε τό ίδιο γιά κείνον. Ό Ήlias—τό πώς, μοι ήτανε μυστήριο—ήταν ή καλή παρέα γιά όλους, κι' όλους τούς βοηθούσε μέ κάθε τρόπο γι'αί νά ήθελε νά πηγαίνουνε μπροστά. Κοντά του όλοι καλύτερεύανε. Καί όλόκληρο τό πλήρωμα τής τάξης μας τόν άγαπούσε. Άκόμα καί πιό ύστερα, στίς μεγαλύτερες τάξεις, πού συχνά συζητούσαμε, σάν κοκορόπουλα, γιά τά σπουδαιότερα ζητήματα τής ζωής—άμφίβολα πετάγματα νεοσσών γύρω στή φωλιά τής νεανικής μας άπειρίας—άκόμα καί τότε δέν

παύαμε νά άγαπούμε αυτό τό άγαθό παλληκάρι πού ή άντρίκεια του δύναμη μάς γονάτιζε καί ή άγνότητα τής καρδιάς του μάς ντρόπιαζε. Γιατί ό Ήlias μέ καφτερά πολλές φορές λόγια καί πρωτότυπες καί ρωμαλέες ιδέες πού μάς τούζανε σάν καμουτσικιές (ήτανε μαχητής) μάς πονούσε στήν ματαιόδοξη κουτοπεποίθησή μας πώς τά ξέραμε όλα.

Στό σπίτι μου έρχότανε τακτικά. Μαγεμένοι κι' οί δικοί μου μαζί του. Ός κι' ό πατέρας πού δέν τουπερνες συνηθως κουβέντα—ήτανε πάντα τρομερά πολυάσχολος—σάν τόν γνώρισε έλπε τής μητέρας.

—Μπορούμε νά μαστε ήσυχοι. Ό γιούς μας βρήκε καλό σύντροφο.

Τής μητέρας πάλι, πού τ'αχε καυμό πού ήμουνά τόσο άπομονωμένος, άνοιγ' ή καρδιά της σάν έρχότανε.

Πόσο γρήγορα κυλούν τά τρισευτυχισμένα, τά μαθητικά χρόνια! Σέ μένα καμμία μεταβολή δέν τάραξε τήν άνετη ζωή μου. Όμως δέν ήτανε τό ίδιο γιά τόν Ήλία. Αυτό τώθρισκα, φυσικό γι' αυτόν, «Έπρεπε καί τά γεγονότα τής ζωής του ανθρώπου αυτού, πού κατώρθωσε νά μέ κάνη νά τόν σεβαστώ, νά ναι παρμένα από άλλον ίδιαίτερο κόσμο, όρμητικό, τραγικό, σκληρότερο από τόν συνειθισμένο. Στή δεύτερα γυμνασίου είμαστε, όταν πήρε τήν είδηση πώς πέθανε ό πατέρας του από συγκοπή. Δεύτερη όρφάνεια αυτή—τή μάνα του τήν είχε χάσει από δυό χρονών μωρό. Έγώ δέν μπορούσα ούτε νά φαντασθώ τόν έαυτό μου χωρίς γονείς. Μέ έπιανε έλιγος, τρέλλα. Εκείνος έκλαψε, έσφιξε τά δόντια, στέναζε ύστερα, όταν έφερνε ή κουβέντα στή θύμησή του τήν όρφάνεια του. Καί στό τέλος τέλειωνε τό δράμα του αυτό μέ μία άπέραντη ειρήνη στό βλέμμα, σάν νά γινότανε φίλος άκόμα καί μέ τή μοίρα του. Τώρα δέν τούμνε παρά μονάχα ή γιαγιά του πού τόν είχεν άναστήσει. Για τήν κηδεία πούλησαν καί τή βαρκοϋλα πούχε ό μακαρίτης κι' έθγαζε τό καθημερινό του καί έτσι μέινανε μέ κάτι λίγα χτηματάκια. Κι' αυτά ποιός νά τά δουλέψη; Γίνηκε τότε λόγος νά σταματήσει ό Ήlias τό σχολείο, νά βοηθήσει στά χτή-

ματα. Ἡ θεία του, πού τόν φιλοξενούσε στήν Ἀθήνα, χήρα ἀπό χρόνια, δέν θά μπορούσε πιά νά τόν κρατήσει χωρίς νάχη τὸ έξοδὸ του. Μά ἡ γιαγιά του οὔτε νά τ' ἀκούση θέλησε. Νά παρατήρησ' ὁ Ἥλιος τὰ γράμματα; Θεὸς φυλάξοι. Κρατοῦσαν ἀκόμα τὰ πόδια της κι' ἄς ἦταν ἐβδομητὰ τῶσαν χρονῶν. Κουστὰ στραβά θά κατάφερνε νά τὰ καλλιερῆ μόνη της. Ὑστερα θά πάσιζε νά κἀν περισσότερα καὶ κουνέλια. Τὶς κοτοβίλες της εἶχε. Λίγ' ὡς πολὺ τὸ ψωμί καὶ τὸ λάδι τὸ βγάζαν ἀπ' τὰ χτήματά της. Θά μπορούσε λοιπὸν κἀτι νά στέλνῃ τοῦ Ἥλιου στήν Ἀθήνα. Κι' ἔτσι ὁ Ἥλιος συνέχισε τὸ σχολεῖο. Ὁ πατέρας μου τοῦ πρότεινε ἀμέσως μὲ ἰδιαίτερη λεπτότητα, νά μείνῃ μαζί μας, μὰ στάθηκε ἀδύνατο νά τὸν πείσω. Μόνον ἡ μητέρα κατάρφανε μὲ χίλιες δυὸ προφάσεις νά τὸν κρατᾷ δυὸ-τρὶς φορές τὴν ἐβδομάδα νά τρώῃ στὸ σπίτι μας. Ὅμως, ὄλοι τὸ προσέξαμε, πὼς σιγά-σιγά ἔχανε τὸ κέφι του. Μιά μέρα πού ἡ μητέρα κύτταζε νά τὸν καταφέρῃ νά πάρῃ ἕνα κοστοῦμι τοῦ πατέρα, πού τὸ εἶχε διορθώσει, τῆς εἶπε:

— Ἐυχαριστῶ πολὺ, μὰ δέν μπορῶ νά τὸ πάρω. Ἦθελα ὅμως νά σὰς παρακαλέσω νά πῆτε στὸν κ. Χ. (τὸν πατέρα μου) ἂν ἦταν δυνατόν νά μου βρισκε καμμιὰ δουλειά γιὰ τίς ὄρες πού δέν ἔχομε σχολεῖο. Μιά ὁποιαδήποτε δουλειά. Νά μὴν αἰσθάνωμαι πὼς ἐπιβαρύνω τὴ γιαγιά σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία. Θά σὰς τὸ χρωστοῦσα μεγάλη εὐγνωμοσύνη.

Ἐγὼ τὸν κύτταζα σάν χαζός. Νά βρῆ δουλειά... Καὶ γύριζε στὸ μυαλό μου αὐτὴ ἡ ἰδιότητα τοῦ ἐργαζόμενου παιδιοῦ πού παίρνει νωρὶς θέση στὴν κοινωνία, κἀτι ἀπίθανο γιὰ μένα, τόσο ταιριαχτὸ ὅμως γιὰ τὸν Ἥλιο. Ἡ μητέρα μου εἶπε τὸν πατέρα καὶ τὴν ἄλλη μέρα κι' ὄλα τὸν ἔστειλε σ' ἕνα φίλο τοῦ συμβολαιογράφου νά βοηθήσῃ ὑστερ' ἀπ' τὸ σχολεῖο.

Ὁ Ἥλιος γύρισε τὸ βράδυ ἐνθουσιασμένος. Πρῶτῃ φορά τὸν εἶδα τόσο συγκινημένον. Φίλησε τὸ χέρι τοῦ πατέρα καὶ τοῦπε πῶς ποτὲ δέν θά ξεχωῦσε αὐτὴ τὴ μεγάλη καλωσύνη. Κι' ὁ πατέρας τοῦ ἀπάντησε πὼς ἦτανε τιμὴ του νά συσταίῃ παιδιὰ σάν κι' αὐτόν. Ἀπὸ τότε λές κι' ἡ πολλὴ δουλειά τὸν ἔθρεψε. Πάχυνε λίγο, ξανάφερε τὸ κέφι του κ' ἦτανε χαρὰ Θεοῦ νά ζῆς κοντὰ του. Ἡ φίλια μας ὄλο καὶ βάθαινε. Τώρα, φυσικά, ἡ δουλειά του τὸν ἀπορροφῶσε πολλὰς ὄρες· οἱ λίγες ὅμως πού μου χάριζε ἦταν σὸσοτὸ πανηγύρι γιὰ μένα, γιατί φέρνανε τὸν ἀντιλαλο τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, σὲ μένανε τὸν ἄσγαλτο, πού δέν τὴν ἤξερα παρὰ μονάχ' ἀπ' τὰ βιβλία (ἀπ' αὐτὰ ἀλήθεια, καταβρόχιθα ἀχόρταγα τόμους καὶ τόμους). Τῆς ἀληθινῆς ζωῆς μὲ τούς σκληροὺς της καθημερινούς

μῶχθους, τίς δυσκολίες της, τίς μικρότητές της, μὰ καὶ τίς ἀναπαύτεχες χαρὲς της καὶ τούς ἡρώϊμους καὶ τίς θουσίες. Κι' ὄλ' αὐτὰ εἰπωμένα—ὦ νάξερε πόσο τὸ ζήλευα—μὲ τὸ οἶγουρο χαμόγελο τοῦ νικητῆ.

Ἔτσι τελειώσαμε τὸ Γυμνάσιο. Ὅπως πάντα, ὁ Ἥλιος ἤρθε πρῶτος. Γλυκὲς θύμησης ἀφήνει στὴν ψυχὴ ἡ ἐποχὴ αὐτῆ τῶν θρανίων, τῆς ἀφροντισίας, τῶν πρώτων δειλῶν βημάτων ἔξω ἀπὸ τὸ κατῶφλι τοῦ πατρικοῦ μας σπιτιοῦ.

Σὲ δυὸ μέρες ὁ Ἥλιος μὲ δεκαπενθήμερη ἄδεια ἀπὸ τὸ συμβολαιογραφεῖο, κι' ἐγὼ μ' ἄλλη τὴσ ἀπὸ τὸ σπίτι μου, φεύγαμε γιὰ τὸ νησί του. Πὼς τὸ περιμένα αὐτὸ τὸ ταξεῖδι! Γιατί τ' ἀγαποῦσα ξεχωριστὰ κι' ἐγὼ τὸ νησί καὶ προ παντός τὸ χωριουδάκι τοῦ Ἥλιου μὲ τὰ μικρούλικά ὀλάσπρα σπιτάκια του χτισμένα ἀνάμεσα σ' ἑλῆες κι' ἄλλα δέντρα καὶ τίς ἄλλες λεπτομέρειες πού μοῦ ζωγράφιζε μ' ἐνθουσιασμό. Ἄμ' ἡ χαρὰ τοῦ ταξιδιοῦ; Κολύμπι θάπρεπε καλύτερα νά τὸ πῆς γιατί ἡ «μπερζινα» παραφορτωμένη καθὼς ἦταν μὲ λογίων πραγματεῖες κι' ἐπιβάτες ἐρχόταν ἴσα σκεδὸν μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας. Καὶ τρέχει ὄλο καὶ γρηγορώτερα. Μισοβουλιαγμένο στὰ νερά τὸ σκαφίδι μας, ἀλλὰ ἔχει ὅμως περήφανη πλώρη! Καβαλάει στὰ κύματα σπάζοντας τίς κορφές τους σὲ ἀμέτρητα πολύχρωμα πετραδία. Χαρὰ τοῦ ματιοῦ οἱ σταλαγματίες μέσα στὸν ἥλιο. Ὁ ἀέρας πού τὸ τρέξιμό της ξεσηκώνει μὰς χτυπάει δυνατὰ στὸ πρόσωπο. Καθισμένοι στὴν πλώρη νιώθουμε στὰ καταπανατώτα του τὰ χτυπήματα τὸ σῆθος μας νὰ φουσκώνη, τὸ αἵμα νά κυκλοφορῆ γοργότερα στὶς φλέβες μας καὶ νέα ζωὴ, δυνατὴ σάν τὸν ἀέρα καὶ πλατεῖα σάν τὴ θάλασσα νά πλημμυρίζῃ ὀλόκληρο τὸ εἶναι μας. Κι' ἡ χαρὰ μας ξεχύνεται σ' ἕνα τραγοῦδι μ' ὄμορφο σκοπὸ....

Ἡ χαριτωμένη σιλουέττα τοῦ νησιοῦ ξεχωρίζει τώρα καθαρά. Νά κι' οἱ μῦλοι στὶς ἀπαλὲς κορφές δυὸ βουνῶν. Τούς εἶχαμε γιὰ σημάδι καὶ προσπαθοῦμε νά ξεχωρίσουμε τὸ σπιτάκι τοῦ Ἥλιου. Φτάσαμε. Θά ἦτανε τρεῖς ἡ ὥρα τὸ ἀπόγευμα ὅταν, ἐκεῖ πού ἀλλάζει διεύθυνση τὸ στενὸ μονοπάτι, τὸ ἀντικρύσαμε ἀπὸ κοντὰ πιά. Ἐκανε μιά ζέστη! Ἰούνιος βλέπετε. Ἡ γιαγιά καθισμένη κάτ' ἀπὸ μιά ἑλῆ καθάρειζε στάρυ.

— Συχαρῖκα καλὴ θεῖα Πάτρα, τῆς φώναξε μιά γειτόνισσα. Καλῶς τὰ δέχτηκες. Στὴν ὥρα, φτάσαμε καὶ μεῖς.

— Καλῶς τα μου, καλῶς τα μου, ἔκαν' ἐκεῖνη κι' ἀπαραιτώντας τὸ στάρυ, ἔπρεξε ν' ἀνοιξῆ τὴ «σάλα» πού φρεσκοσφυγγαρισμένη καὶ κλειστὴ διατηροῦσε σπουδαία δροσιά. Ὁ Ἥλιος ρίχτηκε στὴν ἀγκαλιά της.

— Γιαγιά μου, καλὴ μου γιαγιάκούλα,

τό πήρα τό άπολυτήριό μου. Τώρα θά σέ ξεκουράσω πιά.

"Εκλαιγ' ή άγαθή γρηούλα άπ' τή χαρά της και τόν ευχότανε. Κύτταξα τά δυό γεροντικά χέρια, τούς ευθραυστους άσάρκους πύχεις, τά στεγνωμένα δάχτυλα μέ τίς παραμορφωμένες άρθρώσεις, τυλιγμένα στους πλατειούς στέρεους ώμους του 'Ηλία. "Εδειχνε έτσι τό φτηνό αυτό σαρκίο σάν νά φιλοξενούσε κάποια άγνωστη μαγική δύναμη, πού τό στήλωσε, τό έκανε άκατάλυτο άπό τή βαρυχειμωνιά τής ζωής και άνάστησε και στήριξε τό παλληκάρι αυτό πού έβραζε τώρα άπό ζωή. Αυτό τό περιεργό «κάτι», τό «ήρωϊκό στοιχείο» πού μου ύπαγόρευε σεβασμό και μέ τραβούσε στόν έγγονό της, τό είχε κι' ή άδύνατη αυτή γερόντισσα. Τής πήγαινε τώρα τόν πρώτο καρπό τών κόπων της ό μοναδικός άνθρωπός της στή ζωή. Κι' εκείνη τό δεχότανε μέ τήν ήρεμη γαλήνη τής βεβαιότητας, μέ μιá άπλόττητα πού συναντά κανείς μόνο στά παιδιά και στους ταπεινούς χειρώνακτες τής γής ή τής θάλασσας. - Συγκινημένος κι' έγώ δέν βρήκα τίποτα καλύτερο νά κάνω παρά ν' άνοίξω ένα μεγάλο κουτί μέ τά λουκουύμα ποδχα φέρεi μαζί μου και προσφέροντας νά πώ:

"Εμπρός λοιπόν νά τό γλυκάνουμε τό άπολυτήριό. Καί σ' αλήθεια δέν θυμάμαι νάφαγα ώραιότερο γλυκό άπό τό λουκουύμι αυτό, ούτε νά ευχαριστήθηκα δροσερό νερό όσο εκείνη τή στιγμή. "Ημουνα ευτυχισμένος πού παράστεκα εκεί, στή λιτή αυτή τελετή, σάν έπαιρνε ό 'Ηλίας τό οικουμενικό φορτίο πού κρατούσε ως τότε μ' αυταπάρηση ή πολυκάματη κυρούλα.

- Πηγαίνετε τώρα νά ξεπλώσετε νά ξεκουραστήτε, μάς είπε ή γιαγιά σέ λίγο δείχνοντάς μας στήν πλαϊνή κάμαρα τό παλιό της κρεβάτι μέ τά όλοασπρα ύφαντά σεντόνια και παραδίπλα της έναν νησιώτικό καναπέ. Δέν περιμέναμε νά μάς τό ξαναπή. 'Ο ήλιος κόντευε πιά νά δύση σάν ξυπνήσαμε.

- Καλά ξυπνητούρια, μάς φώναξ' ή γιαγιά. Καί πήγε νά στρώσει τό άπογευματινό μας σ' ένα έρειπωμένο τραπέζακι, κάτ' άπ' τήν έλνα: ψωμί ζυμωτό, μέ τυρί σπιτίσιο και βερούκοκκα άπ' τή βερυκοκκία τους. Σάν κάτασε, τής λέμε:

- "Ελα λοιπόν γιαγιά κι' έσύ.

- "Οχι παιδιά μου, καλή όρεξη. "Εχω κάτι άλλο έγώ νά κάνω... είπε και σέ λίγο συνέχισε σιγώτερα, σάν νά μιλούσε μονάχη της. Δέν ξέρετε σείς τί είναι αυτή δά ή μέρα γιά μένα. Πώς καρτέρησε αυτό τό κουφάρι ως τά σήμερα... "Αμ ποιός, καρδούλες μου, μώδικε τό κουράγιο ν' άντέξω; "Αχ! Δόξα σοι ό Θεός. Καί τό είχα τάμα, μόλις θά τέλειωνες, 'Ηλία, και θά έπαιρνες τό δίπλωμά σου, ν' άνέβω στό

Σωτήρα, νά γονατίσω εκεί μονάχη και νά θυμηθώ τίς άλλες βολές πού πήγαινα εκεί άπελπισμένη κι' έπαιρνα δύναμη...

- Καλά γιαγιά, ίσως νάρθουμε πιό ύστερα κι' έμεις, άν θέλη ό Νίκος, είπε ό 'Ηλίας δακρυσμένος άπ' τήν έξομολόγηση αυτή τής γιαγιάς του. Μά μόλις άπομακρύνθηκε λίγο ή γερόντισσα, έγώ του είπα:

- Τί τόν άφίνεις τώρα τήν καυμένη νά πάη τόσο δρόμο; Θά κουραστή άδικα.

- "Οχι, Νίκο μου, θά τήν ευχαριστήση άκόμα κι' ό κόπος.

- Θά τήν ευχαριστήση γιατί νομίζει πως κάτι θά κάνει άνάσθοντας τά καντήλια του Σωτήρα. "Ενώ άν έσύ τής έξηγήσης πως αυτό είναι ένας τύπος μονάχα και πως ό Σωτήρας δέν έχει ανάγκη άπ' τό λάδι της και θά κάνει καλύτερα νά τό φάη, θά τό καταλάβη και θά τής κάνει διπλό καλό.

'Ο 'Ηλίας σήκωσε τό κεφάλι και στήλωσε τά μάτια του άπάνω μου. Μέ κύταξε, βαθειά, ως τήν ψυχή μου. Κάτι άπέραντο φαίνεται πίσω άπό τό βλέμμα του. "Υστερα είπε μαλακά, ένψ ή φωνή του έδειχνε κάποια θλίψη.

- Πόσο μακριά βήσκεσαι Νίκο... Και συνέχισε μέ άπορία: Δέν πρόσεξες πως γιά τή γιαγιά δέν είναι τύπος μονάχα:

- Σώπα καυμένη 'Ηλία τώρα. Σέ τέτοια θά μπερδευτούμε; είπα και βλέποντας πως ή γιαγιά κατηφόριζε κιόλα μ' ένα καλαθάκι μέ τά χρειαζόμενα περασμένο στό χέρι, σηκώθηκα νά τήν προφτάσω, λίγο πειστωμένος.

- Άσε έμένα, πρόσθεσα, και θά δης.

Μά ό 'Ηλίας τινάχτηκε γρήγορος σάν άστραπή και μούφραξε τό δρόμο.

- "Οχι, Νίκο, δέν θά τής πής τίποτα, είπε άσπτηρά. "Εγώ έκανα νά τό πάρω στό άστείο και προσάθησα νά προχωρήσω παραμερίζοντάς τον. Μά εκείνος μ' έπιασε άπ' τούς ώμους και κυττάζοντάς με κατάματα μου είπε σέ τόνο πού ποτέ ίσαμε τότε δέν μου είχε μιλήσει:

- Νίκο, σού τό άπαγορεύω!

Ξαφνιασμένος τόν κύτταξα μέ κάποιο φόβο. Καθώς στεκότανε όρθιος, είχε γιά φόντο τή θάλασσα. Τ' άρμονικά χαρακτηριστικά του προσώπου του, πού ή τιμία πάλη τής ζωής είχεν άδρύνει πρόωρα, λουσμένα σ' άναλυτό χρυσάφι άπ' τίς τελευταίες άκτίες του ήλιου πού βασιλευσε, κείνα τά όλάνοιχτα μάτια τά στηλωμέν' άπάνω μου, δείχνανε τήν ήρεμη νά άκλόνητη άπόφαση νά μ' έμποδίση. Πόσο αλλοιώτικος μου φάνηκε κείνη τή στιγμή. Δέν είχα μπροστά μου τόν 'Ηλία τό συμμαθητή μου, μά τόν ώριμο άντρα, πού ήξερε τί ήθελε και είχε τή δύναμη νά επιβάλη τή θέλησή του. Κι' έγώ μπροστά του δέν ήμουνά παρά ένα παιδί. "Ενα μαλακό κι'

αδύνατο παιδί. Την αισθάνθηκα τόσο συντριπτική αυτή την υπεροχή του, που γι' αυτό κυρίως πειράχτηκα κατάκαρδα.

—Όπως θέλεις, είπα ξερά, και ξανακάθησα στο τραπέζακι, κυττάζοντας τη θάλασσα. Κάθησε τότε κι' εκείνος και πήρε το χέρι μου μες στα δικά του.

—Νίκο, θέλω να σ' άκουσης.

Έγώ εξακολούθησα να κυττάζω τη θάλασσα.

—Αν ήτανε για μένα, Νίκο, θά προτιμούσα να πεθάνω παρά να σου μιλήσω έτσι. Η φωνή του τώρα είχε ολότελα μαλακώσει κι' εξακολούθησε:

—Σε παρακαλώ, Νίκο, προσπάθησε να με καταλάβης. Ξέρεις πολύ καλά ότι την Πιστη μου δεν την περιώρισα στο καντήλι που ανάβει ή γιαγιά μου. Ξέρεις—τόσες φορές και στο σχολειό και στο σπίτι μ' άκουσες και με είδες—ότι την νοιώθω να κοχλάζει στις φλέβες μου, σαν φωτιά. Φωτιά που καίει, που κάνει την ψυχή—τό σκληρό σίδερο—μάζα εύπλαστη σαν κερί και το ίδιο το σίδερο ύστερα το γυρίζει σ' άτσάλι αλύγιστο... Φωτιά που γίνεται φώς και δύναμη και ζωή...

Τα μάτια του 'Ηλία γέμιζαν τώρα από μια δυνατή λάμψη. Η φωνή του ζεσταίνεται. Τά λόγια του τά δονεί ένας δυνατός παλμός, που ξεχειλίζει απ' την καρδιά του και επιταχύνεται, καθώς προχωρεί στο άγαπημένο του θέμα. Και συνέχισε άργα άργα, κρατώντας την όρμη του τώρα, όπως όταν εξήγησε με ύπομονη ένα πρόβλημα σε όκνηρους συμμαθητές μας:

...Από την ίδια αυτή φωτιά ανάβει και τα καντήλια της ή γιαγιά κι' άς μη ξέρη να το έκφρασθί όπως έμεις... "Αν σ' άφηνα να της μιλήσης, θά ήταν σαν ν' άφηνα εγώ, που για μένα θυσίασε τη στερνή βασανισμένη ζωή της, να της μπήξης ένα μαχαίρι στο ταλανισμένο της σώμα. Τί λέω... οί μαχαίριές στην ψυχή πονάνε ασύγκριτα περισσότερο. Είδες τί είπα, ηγαίνοντας στο Σωτήρα; «Πάω να γονατίσω σαν τις άλλες φορές που πήγαινα άπελπισμένη κι' έπαυρα δύναμη...». Ποιός τη στήριζε τότε; Έσύ ή εγώ που είμαστε στην 'Αθήνα και διασθάζαμε βιβλία; Πέντε παλληκάρια έχει θάψει, ως τώρα, Νίκο, και όλομόναχη περιμένει, περιμένει κι' έργάζεται ακόμα... Νά μάθωμε να μην είμαστε ιερόσουλοι.

Ο 'Ηλίας καμουτσιάκι βάρσαε πάλι... Μά έπειτα ή φωνή του γίνεται ξανά χάδι. Με καταλαβαίνεις Νίκο μου; Γι' αυτό θά με συχωρέσης που σου μιλήσα έτσι, έ; "Ητανε για τη γιαγιά που την άγαπάς κι' έσύ τόσο. "Είπα τώρα να πάμε κι' έμεις στο Σωτήρα μη μου χαλάσης το χατήρι... Και με τράβηξε έλαφρά για να σηκωθώ. Έγώ τον άκολουθησα άνόρεχτα. Στο δρόμο όλο μου μιλούσε.

—Νά δούμε, θάχουν άφήσει τά παιδιά και κάνα μουρο στη μουριά να φάμε; Έγώ δεν άπαντούσα. Όμως εκείνος έξακολούθησε να μου μιλήσει συνεχώς. Μιά, μούδειχνε τις άμορφίες που μάς τριγύριζαν... Στ' άλήθεια ήτανε ξεχωριστά άμορφο κείνο το σούρουπο. Όνειρο λές το άτσάλιακω άτλάκι της θάλασσας, που οί γλάροι τρυπούσανε έδω κι' έκει με τις βουτιές τους. Και στο βάθος ο Πειραιάς με τον μενεξεδένο Ύμηττό που άλλαζε κάθε στιγμή κι' άπόχρωση... "Η μου θύμιζε κάνα άστείο έπεισόδιο άπ' τη ζωή μας. "Ετσι φτάσαμε στο γραφικό έκκλησάκι, το χτισμένο σ' ένα βράχο—άκρωτήριο, που την κάτασπρη άσπρισμένη μικρή αύλη του στόλιζε μια πελώρια μουριά. Το πορτάκι του μισανοιγμένο άφηνε να φαίνεται το έσωτερικό του. Και τί χαρούμενη έντύπωση έκανε! Ο 'Ηλίας μούπε τότε δείχνοντάς μου τά δυό καντήλια ποδχε κιόλα ανάβει ή γιαγιά.

—Νίκο, άσε ελεύθερη την καρδιά σου και πές μου. Δέ σου λένε τώρα τίποτε τ' άναμμένα καντήλια της γιαγιάς;

Περιώριστκα να χαμογελώσω μισοειρωνικά, μισοσυκαταθτικά και γύρισα άλλοδ το κεφάλι. "Ημουνα πειραγμένος και πρόθυμα θυμήθηκα όλες τις όρθολογιστικές άπαντήσεις που είχα άμάσπητα καταθροχθείσε τά τελευταία χρόνια. Μά δεν του είπα τίποτα, γιατί ο 'Ηλίας ήτανε πάντα διαθασμένος.

*

Πέρασαν δυό τρία χρόνια. Έγώ συνεχίζω άκοπα τις σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο. Ο 'Ηλίας έχει γίνει το δεξι χέρι του συμβολαιογράφου. Συνεχίζει κι' αυτός τις σπουδές του. Αύτος την ώρα της μελέτης πρέπει να την κλέψη άπ' τη δουλειά του. "Ογκος όλόκληρος τά συμβόλαια που τον περιμεναν κάθε μέρα. Και πόσες φορές έγώ ο όρθολογιστής, βλέποντάς τον κατακουρασμένο—σχεδόν ούτε να μιλήση δεν είχε κουράγιο τά βράδια—πόσες φορές δεν είχα πιστέψει πως θά λύγιζε, θά τά παρατούσε. Κι' όμως, άρκουσε ένα Σαθθατοκούριακο στο νησί του, για να τον κάνη να γυρίση φρέσκο-φρέσκος και τόσο κεφάτος που έγώ έμμενα μ' άνοιχτό το στόμα. Είμασταν πάντα πολύ άδελφωμένοι. Όμως κείνο το ρήγμα ποδχε άνοιξει στη φιλία μας, τότε με την διαφώνια μας, στο νησί, δεν είχεν ολότελα κλείσει. Πολλές φορές είτε πάνω σέ θεωρητική συζήτηση, είτε άπό άφορμη κανενός περιστατικού, είχα προσπαθήσει να τον κάνω να ένθουσιασθί και κείνος με τους άγαπημένους μου φιλοσόφους. Με παρακολουθούσε—και με πόση εύκολία—άλλά δεν φαίνοντανε να τον συγκινούν οί θεωρίες

τους. "Άλλοτε μου πετούσε κάτι έρωτήσεις πού μ' έφερναν σέ άμυχχανία.

— Η ψυχή είναι ένα πράγμα άκατανόητο γιά μένα, τού είπα κάποτε. Πώς νά τό παραδεχτώ;

— Σύμφωνα, άπάντησε ήσυχα, μόνο θέλω νά μου πής: είσαι βέβαιος πώς δέν υπάρχουν άκατανόητα πράγματα πού όμως είναι ύπαρκτά;

"Άλλάξα εγώ τότε τό σκοπό:

— Δέν μπορώ νά καταλάβω, Ήλια, έσύ πού έχεις τόσο μυαλό, πώς δέν ένθουσιάζεσαι μ' αυτές τίς ίδέες πού τίς είπαν μεγαλοφυίτες, πού κατέκτησαν τόσο κόσμο, τού είπα μιά μέρα.

Σάν νά την περίμενε την έρώτηση, άπάντησε άργά-άργά.

— Ξέρεις, Νίκο, έχω καταλήξει πιά στό συμπέρασμα πώς στή ζωή ύπάρχει μιά και μόνη Άλήθεια. Μόνον ή καρδιά, ελεύθερη, μπορεί νά σου δείξει τό δρόμο της. Τό μυαλό καθαρίζει τότε, όταν κανείς έχει μέσα του τόση ειρήνη, και δουλεύει άνεμπόδιστο, όλοκάθαρο σάν τό φώς της ημέρας. Δέν τό πιστεύεις; "Επειτα πόσοι άπ' τούς «μεγάλους» πού μού λές, τά έζησαν αυτά πού είπαν; Συνήθως έμειναν στά χαρτιά μόνον.

Κοντοστάθηκε λιγάκι. Τά μάτια στηλωμένα στό ίκενό παρακολουθούσαν λές κάποιο δράμα... και συνέχισε. "Ένας μονάχα την έζησε την Άλήθεια όλοκληρωμένη. Γι' αυτό ό δρόμος Του, Νίκο, είναι ό μόνος σίγουρος. Κάθε άλλος δρόμος... βλέπουμε πού φέρνει τόν άνθρωπο!

*

Όκτώβριος 1940. Ή ξερή και άγονη γή από τά μίση της έγωπαθιασμένης ανθρώπινης γενιάς ρουφά τό αίμα μας, σάν νάθελε νά ξεδιψάσει. Ή φοβερή κατάρα, ό άδικός πόλεμος, όλο κι' άπλώνεται ήρθε και σέ μās. Στρατευθήκαμε κι' οι δύο άπ' τούς πρώτους. Θυμάμαι σά νάναι τούτη ή στιγμή, τή μέρα πού πήγα στό σταθμό, νά τόν άποχαιρετήσω—φανταράκι γεμάτο πατριωτική φλόγα—σάν έφευγε γιά τό μέτωπο. Ήταν έξαιρετικά κεφάτος και τά λίγα λεπτά πού ιδωθήκαμε, όλο άστεία έλεγε και γελοούσε. Μόνο σάν σφύριζε τό τραίνο σοβαρεύτηκε και μούπε.

— Νίκο, νά είμαι ήσυχος πώς άν συμβή τίποτα, καταλαβαίνεις, θά νοιαστής τότε και γιά τή γιαγιά; Αυτό στό ζητώ, Νίκο... "Ήσωνα πάντα τόσο καλός γιά μένα.

"Έκανα νά τού φράξω τό στόμα. "Εκείνος μού έπιασε τό χέρι και κυττάζοντάς με κατάματα, όπως συνήθιζε, συνέχισε άργά-άργά:

— Είμαστε άντρες πιά Νίκο... Θάμαι ήσυχος, άν μού τό ύποσχεθής.

— Σου τό υπόσχομαι, τοίπα κι' εγώ τό-

τε σοβαρά. Σφίξαμε τά χέρια θερμά και πήδησε στό τραίνο πού είχε ξεκινήσει άθόρυβα και προχωρούσε σιγά-σιγά, σάν νά αισθανότανε κι' αυτό σεβασμό γιά τούς άποχαιρετισμούς τών παλληκαριών της 'Ελλάδας μας, πού τραβούσαν, σάν τόν δικό μας, σ' όλη την έκταση της κοσμοπλημμυρισμένης απόθάβρας. "Όταν ή σιλουέτα του χάθηκε πιά έντελώς άπ' τά μάτια μου, μέσα στό χακί πού ξεχειλούσε άπ' τά παράθυρα τού συρμού, ένιωσα την ίδια μοναξιά πού αισθανόμουνα στό σχολείο σάν τύχαινε ν' άπουσιάζει. Άπ' τά βάθη τού είναι μου εχρήθηκα νά γυρίσει γερός.

Βαδίζοντας άργά-άργά έφυγα άπ' τό σταθμό. Πηγαίνω κι' εγώ στή μονάδα πού ύπηρετώ. Είναι μιά ύπηρεσία πού παραμένει στήν Άθήνα.

*

"Υστερα ήρθε τ' όνειρο. Ναί, μ' όνειρο έμοιζε τό παραλήρημα ενός όλόκληρου λαού πού ξαφνικά είδε πώς ζή μέσα σέ θαύμα. "Η μη δέν ήτανε θαύμα νά βρεθούμε άντιμέτωποι, τότε πού όλη ή Εδρώπη είχε παγώσει από φόβο, με μιά μεγάλη αυτοκρατορία, άπλισμένη ως τά δόντια, και άχι άπλώς νά κρατηθούμε μά και νά νικήσουμε! Έπήγαινα τακτικά στό ταχυδρομείο γιά νά στέλνω δέματα σέ γνωστούς και άγνωστους στρατιώτες, και φυσικά πρώτ' άπ' όλους στόν Ήλια. Πανηγύρι ήσαν οι μέρες—μά πόσο σπάνιες—πούπαίρα κανά δελτάριο του. Μιά μέρα έλαβα ένα πού τό είχε γράψει άνήμερα τά Χριστούγεννα, και όταν τό διάβασα στό σπίτι δακρύσαμε όλο. «Νίκο, μούγραφε, έπαιξες τό ρόλο τών μάγων χωρίς νά τό θέλεις. Τό έκλεκτό δέμα σου έφτασε στό παρατηρητήριό μας σήμερα, Χριστούγεννα» κι' είχαμε κάτι σήματα! Σ' άφήνω νά καταλάβεις την ύποδοχή πού τού κάναμε».

Πέρασαν έτσι έξη μήνες. Κι' ύστερα ήρθε ό σπαταγμός. Κι' όσο όμορφο ήτανε τ' όνειρο, τόσο μικρό γιά μās τό τέλος του. Πώς σβύστηκε έτσι; Πώς χάθηκε αφήνοντάς πίσω του συντριμμία, ό,τι ίσκαμε χτές ήτανε δυνατό κι' ώραίο; Τραγικά έρωτήματα πού γεννιάνταν μέσα στό βραχνά εκείνον. Στο μεγάλο πόνο λόγια δέν χωρούν. Είναι βουβός. Βουβόι κι' άμίλητοι κι' έμεις, αποθλακωμένοι λές άπ' τ' άνεπάντεχο χτύπημα, τριγυρνούσαμε αντιδρώντας σπασμωδικά μονάχα σ' έπιτακτικές άνάγκες, άνίκανοι πιά ν' άντιμετωπίσουμε τά γεγονότα... Κι' όλο κατέβαιναν, κατέβαιναν τά φανταράκια μας. Οι χτεσινόι ήρωες. Γι' αυτά πού μίλησε όλ' ή οίκουμένη με άνυπόκριτο θαυμασμό. Και τώρα, ώ τώρα... κουρελιασμένα, ξεπόλυτα, με τή ματιά θολή κατέβαιναν με τά πόδια άπ' την Άλβανία. Πόσα άπ' αυτά

θάφταναν στα σπίτια τους; Και μιά βαρειά συννεφιά πλάκωνε την καρδιά μου πού δέν έβλεπε πουθενά φώς. "Αν ήτανε ό 'Ηλίας έδώ... Αύτός, βέβαια, πάλι κάπου θά ξεχώριζε μιά έλπίδα... Βουθός κι' άμύλητος τριγυρνούσα τώρα με τή σκέψη θολή, από πλατεία σέ πλατεία, από σταθμό σέ σταθμό ή όπου άλλου άκουγα πώς ήρθε καινούργιο μπουλουκι, μñν μάθω τίποτα γιά τόν 'Ηλία. Άκόμα και σήμερα, είναι φορέσ πού σάν περνά τñν 'Ομόνοια, ξαναθλέπω με τή φαντασία μου όπως ήταν κείνες τις τραγικές μέρες, τά πεζοδρομία, τά καφενεία της, άκόμα και καταμεσίς τó δρόμο πλημμυρισμένο άπ' τις σκελετωμένες μορφές τών ήρώων μας, και ριγώ...

Οι πληροφορίες μου γιά τόν 'Ηλία σταματούσαν ώς ένα χωριό έξω άπ' τή Λάρισα. Έκει τόν είχε δη γιά τελευταία φορά ένας συμμαθητής μας. "Ήτανε με πέντε άλλους. Θάμειναν νά ξενοχτίσουν σ' ένα χάνι εκεί, γιατί δέν είχανε πιά κουράγιο νά περπατήσουν. Τί χαρά πήρα! "Ωρα τñν ώρα τόν περιμένα. Αφού έφτασε ίσαμε κεί, Έλεγα, όπου νάναι θά φανή. Μά οι μέρες περνούσαν και δέν έρχότανε. "Αρχισα τότε ν' άνησυχά. Ύστερα ν' άπελπίζωμαι. "Η καυμένη ή μητέρα, κύταζε τά με παρηγορήση. — "Ασφαλώς κάπου θά έμεινε νά βοηθήση τίποτ' άλλους όπως συñήθιζε. "Ισως νά ήταν σέ κανένα νοσοκομείο επί τέλους" μου έλεγε. Δέν ήταν σωστό ν' άπελπίζωμαι τόσο. Τά λόγια της μου ξαναδίδαν τñν έλπίδα κι' άρχιζα πάλι τó ψάξιμο. "Όσοπου μιά μέρα ένας φαντάρος μου είπε πώς είχε δη με τά ίδια του τά μάτια νά γκρεμίζεται από ένα βομβαρδιαμό εκείνο τó χάνι κι' άκριβώς εκείνο τó πρώινό πού κατά τις πληροφορίες μου ό 'Ηλίας ήταν εκεί.

Μαύρισαν όλα γύρω μου. Γύρισ' άμέσως σπίτι γεμάτος πόνο. Κοντά στους άλλους πονεμένους πού, μαζί με τñν πανεθνική όδύνη, υπέφεραν κι' ένα δικό τους χαμό, έκλαιγα κι' έγώ τó μοναδικό φίλο, τó φίλο πού ή δυνατή και άγία ψυχή του είχε κατορθώσει νά λύση τά μάνταλα της ψυχικής μου άπομονώσεως. Έκείνο τó αίσθημα τής μοναξιάς πού αισθανόμουνα παιδί, σάν έλειπε ό 'Ηλίας, και πού ξαναδοκίμασα όταν έφυγε γιά τó μέτωπο κι' έμεινα μόνος στό σταθμό, με τριγύριζε. Λές και ό 'Ηλίας κρατούσε στά χέρια του τά νήματα πού ένώνανε τñν ψυχή μου με τις μυστηριώδεις πηγές τής ζωής και τής χαράς. Θά ξαναθρισκότανε γιά μένα ένας τέτοιος φίλος; Και ή φαντασία μου άρχισε νά προσβάλλη στην μεγαγχολική αυτή σκοτεινιά, σκηνές άπ' τñν κοινή μας ζωή. Τώρα άντηχεί σ' αυτιά μου τó πλατύ του γέλιο πού σκόρπιζε σ' όλους μας

τόσο κέφι. Τώρα, σ' όμορφο νησί του καλυπτάμε. "Έχουμε βάλει στοίχημα ποιός θά φτάση πρώτος στό ξερονήσι. Και παρασβγάινουμε πλάι-πλάι, ένώ τά μελαπά άπ' τόν ήλιο μπράτσα μας, πού γυαλίζουν άπ' τά νερά σπρώχνουν με δύναμη τó κορμί μέσα στα διάφανα ακούμαντα και όλόδροσα θαλασσινά νερά... Τί όμορφες, τί άνείπωτα ευτυχισμένες μέρες! Σάν σφύριγμα φαρμακερού φιδιού, ή πραγματικότητα έρχεται νά μου θυμίση τά τελευταία γεγονότα και ένας στυφός κόμπος άνεβαίνει στό λαϊμό μου. Μά νά σέ λίγο πάλι ή φαντασία μου τόν ξαναφέρει μπροστά μου σοβαρό, καθιόνενο από γραφείο του. Διάφοροι «καθώς πρέπει» κύριοι τόν περιστοιχίζουν και τού μιλούν με ύφος. Μ' αυτός—ένοιωσε άραγε ποτέ πόσο μικρό, πόσο τιποτένιο φαινόντουσαν οι «καθώς πρέπει» δίπλα του; Τά ξαίρει τά «κόλπα» τους και τούς κάνει νά τά γυρίσουν σ' άλλη κατεύθυνση γιατί σ' αυτόν δέν έχουν πέραση. "Ετσι σοβαρός ήσουνα 'Ηλία και όταν, γιά τελευταία άλλοιμονο φορά, μου μίλησες στό σταθμό και μούδες...

"Ηλεκτρική κένωση, λές, πέρασε τó κορμί μου: ώστε έτσι, δέν ήμουνα παρά ένας έγωιστής πού παραδόθηκα άσυλλόγιστα στό τόνό μου, τόν δικό μου μονάχα, και έσχασα τó καθήκον μου άπέναντί του, τó λόγο πού τούδωσα κείνη τñν ιερή στιγμή γιά τή γιαγιά.

Βγήκα μονομιάς άπ' τñν κάμαρη. 'Η μητέρα με τά μάτια δακρυσμένα κι' αότη—τάχε καταλάθει όλα—με πλησίασε με διάκριση.

—Μητέρα, τής είπα, έτοιμάσε μου, σέ παρακαλώ, τó βαλιτσάκι. Θά φύγω γιά τó νησί πριν κλείσουν όλότεια οι δρόμοι. Τάχα ύποσχεθή στόν 'Ηλία.

*

Στό ταξείδι προετοιμάζω τόν έαυτό μου. Πρέπει νά φανώ δυνατός. Πρώτα-πρώτα άν ή γιαγιά δέν ξέρει τίποτα, θά τής τó κρύψω κι' έγώ κι' όχι μόνο αυτό, παρά θά τής πώ πώς έμαθα αίγουρα ότι ό 'Ηλίας βρίσκειται μακριά, έξω άπ' τή Θεσσαλονίκη και ύπηρετεί σέ κάποιο νοσοκομείο. Θ' άργήση πολύ νάρθη, όμως είναι καλά και δέν πρέπει ν' άνησυχούμε. Κι' ό,τι τής δώσω θά τής πώ πώς τώστειλ' εκείνος. "Αν πάλι τάχει μάθει κι' εκείνη, θά κυττάξω νά τής τó διαμείψω και θά τής πώ, πώς θά πάω, όπως δά τάχα και σκόπό, επί τόπου νά έξακριβώσω. Πρό παντός νά μη χάση ή γιαγιά τñν έλπίδα.

Φτάσαμε κιόλα. Πρώτη φορά πούρχομαι μόνος. Είναι και άνοιξη! μά τó πανηγύρι πού έχει στημένο όλόγουρα ή φύση μεγαλώνει τó σπαραγμό μου. Και σέ κάθε βήμα από μιά άνάμνηση... Περιμένα νά

βρω την κυροδύλα, πεσμένη στο κρεβάτι λωσας, τριγυρισμένη από σπλαγγχνικές γεϊτόσιους, μισότρελλη από την άγωνία για τη σιωπή της λαχτάρας της, του μοναδικού της παιδιού κι' έγγονου και προστάτη. Περίεργα... Μήπως πριν από μένα ή γερόντισσα έμαθε κάτι καλό; Είναι καθισμένη κάτω απ' την έλλά και γνέθει ήσυχα.

Ξαφνιάζεται πολύ πού με βλέπει.

—Πώς ήταν αυτό, Νίκο μου, με ρωτάει, μην έμαθες τίποτα για τον 'Ηλία, πού καλά του ώρα όπου κι' αν βρίσκεται;

Αισθάνομαι τό κουράγιο μου να χάνεται.

—Ναι, κάτι έμαθα, μουρμουρίζω. Κι' ή γιαγιά σου συνεχίζει;

—'Εμένα μούπανε πώς τον είδανε έξω απ' τη Λάρισα σ' ένα μέρος πού τό χτυπούσανε τ' αεροπλάνα...

"Ενοίωσα μιά κρυάδα στή ραχοκοκκαλιά μου σάν έφτασε ή κουβέντα της σ' αυτό τό σημείο. 'Από τό μυαλό μου πέταξαν και σκόρπισαν τά προσχεδιασμένα λόγια μου. 'Εκείνη άναστέναζε βαθειά, ύστερα έκανε τό σταυρό της και πρόσθεσε ήσυχα.

—'Ο Θεός νάναι μαζί του. 'Εσύ δά, Νίκο μου, τον ξέρεις καλύτερ' από μένα. Είναι σωστός άγγελος ό 'Ηλίας μου. Σ' όλη του τη ζωή μονάχα καλό είχε κάνει. Θα μου τόν φέρη ό Θεός πίσω γερό...

Σταμάτησε ύστερα με τά μάτια στο χώμα σάν να μελέτησε κάποια φοβερή σκέψη. 'Από τό ρυτιδωμένο μελαφό πρόσωπό της, πού τό μισόκρυβε ή μούρη μαντήλα της πολλαπλής χηρείας της, περνά μιά σκιά βαθειάς όδύνης κι' ύποταγμένης έγκαρτέρησης πού θύμιζε άγιογραφία μιάς Mater dolorosa. Τό γεροντικό της σαγόνι τρέμει έλαφρά.

—Και αν τυχόν..., ψιθύρισε και ή φωνή της κόπηκε... 'Αχ! μαθημένη είμαι... στέναζε σε λίγο. 'Ας γίνη τό θέλημά σου, Θεέ μου. Δόξα σοι ό Θεός! Και έχωσε τό άδύνατο χέρι της στήν πολύπτυχη φούστα της, έθγαλε τό μαντήλι της για να σκουπίση ένα δάκρυ. "Άλλο ένα είχε κιλήσει στις άκρες της μαντήλας της και τό ρούφηξε άμέσως τό μαύρο πανί. Κι' εγώ; 'Εγώ πού λογάριζα να της δώσω δήθεν θάρρος, σαστισμένος μπροστά στήν πίστη της, δέν μπορούσα να πώ λέξη. Με ρώτησε ύστερα ή γιαγιά εηρημενένη.

—'Εσύ τί έμαθες Νίκο μου;

—Κι' εγώ τά ίδια γιαγιά! κάποιος όμως τον είδε και πιό κάτω, κατάφερα να πώ, μά τόσο ψεύτικα άντήχησε στα ίδια μου τ' αυτιά ή φωνή μου, πού ή άγωνία μου μεγάλωσε.

—'Ο Θεός νάναι μαζί του, ξανάπε ή γιαγιά!

Και σε λίγο πρόσθεσε, χαμηλώνοντας τη φωνή της.

—Νίκο μου, ξέρεις, ήθελα να πάω ν' ανάμω τα καντήλια του Σωτήρα, μά δέν μπορώ απ' τό πόδι μου. 'Απ' τον 'Οκτώβρη τό χτύπησα εκεί στις έλληνες και δέ λέει να μού περάση, θάθελες έσύ;...

—Νά πάω εγώ, γιαγιά, είπα με προθυμία, για να την εύχαριστήσω. Μου δινότανε κι' ή εύκαιρία να βγώ απ' τη δύσκολη θέση πού βρισκόμουν.

'Εκεί, στο κουζινάκι θα βρης τό λάδι, τά λουμίνα και σπίρτα, ξανάπε ή γιαγιά.

"Επρέξα έκει και ζητώντας από μέσα συμπληρωματικές πληροφορίες, τά βρήκα όλα και ξεκίνησα άμέσως για τό έρημοκλήσι. Στο δρόμο προσπαθούσα να τακτοποιήσω λίγο τις σκέψεις μου. Τί άφάνταστη άγωνία αισθανόμουν! Φέρθηκα όλοτελα σάν ήλιος. Εύτυχως πού ή γιαγιά δέν πρόσεξε την άμηχανία μου. Πόσο αισθανόμουν άδύνατο τον έαυτό μου μπροστά της, εγώ πού ήλθα να την βοηθήσω!... Και νάναι ένα σωστό κουφάρι ή γερόντισσα. 'Αξιοθαύμαστη ήταν. Πού την εύρισκε αυτήν την καρτερία; Και να σκεφθή κανείς ότι δέν είχε κανέναν άλλον πιά στον κόσμο.

Σάν έφτασα στο έκκλησάκι, σουρούπωνε πιά για καλά. Δέν είχα ξανάρθει από τότε πού πήραμε τ' άπολυτήριο μας του Γυμνασίου. Μά ή μνήμη μου διατηρούσε ζωηρά τη χαρομένη είκόνα του έσωτερικού του, όπως τό είδα εκείνη τη φορά με τά καθαρά και διάφανα άναμμένα καντήλια του πού φώτιζαν τά πρόσωπα των άγιων, ενώ ή γλυκεία φωνή του 'Ηλία έψαλλε τό «Πού πορευθώ...». 'Ενώ τώρα.. Πόσο διαφορετική ήταν ή είκόνα πού άντίκρυσε ή ματιά μου σάν έσπρωξα την ξύλινη πορτούλα! Σβυστά τά καντήλια κι' άξεσκόνιστες οι είκόνες. Στο παραθυράκι άράχνες, και λυπημένα φάνηκαν τά πρόσωπα των άγιων. "Ω! τί κακό πού μούδωκαν όλ' αυτά εκείνη τη στιγμή! Λες κι' άντίκρυξα την ίδια την είκόνα της ρημαγμένης μας πατρίδας. Κάθισα στο μοναδικό στασιδι. Τά πόδια μου είναι κομμένα. Αισθάνομαι ξαφνικά βαρειά κούραση κι' εξάντληση, άμέλησα και να φάω. 'Απ' τό πρώι δέν έθαλα τίποτα στο στόμα μου. Τό θολωμένο μυαλό κυριεύεται τώρα από μαυρες σκέψεις. Σχεδόν έχω ξεχάσει γιατί ήρθα... Ξαναπέφτει ή ματιά μου στα καντήλια: σβυστά σάν την ψυχή μου πού δέν τη φωτίζει πιά ή έλπίδα.

Θυμάμαι την ύπόσχεση πού έδωσα στη γιαγιά και σηκώνομαι, μηχανικά, σάν ύπνοδάτης, και άρχίζω ν' ανάβω τώνα μετά τ' άλλο όλα τά καντήλια του ρημοκλήσιου. Τραβιέμαι ύστερα πιό πίσω και κυττάζω τις μικρές φλογίτσες πού παίρνουν

ζωή και ξεχύνουν σιγά-σιγά μία γλυκειά ανταύγεια γύρω, σάν χρυσή σκόνη πού, πυκνότερη γύρω τους, άραιώνει ύστερα, όσο μακραινεί απ' αυτές και πασπαλίζει τις εικόνες τών άγιών, τούς τοίχους κι' άκόμα στο πρόσωπό μου την αισθάνομαι νά με φωτίζει. Μ' άνακούφιση παρακολουθώ τó έργο μου αυτό. Ωραίο τούτο, σκέπτομαι, έμένα νά με τραβά όλη αυτή ή ιστορία. Σάν τή γιαγιά λοιπόν κι' έγώ; Αυτό είναι; Άπό τά βάθη τής συνειδησεώς μου άνεβαίνουν τά λησμονημένα λόγια τού 'Ηλία: «Είναι μία άλλη φωτιά... Άπ' αυτήν άνάβει τά καντήλια τής ή γιαγιά... Μία φωτιά πού γίνεται φώς και δύναμη και ζωή...». Και μαζί με τά λόγια αυτά ένας όλόκληρος κόσμος πού ως τότε δέν είχα προσέξει' έκεينو πού πίστευαν άνεπιφύλακτα... μία άκατάλυτη, αιώνια κοσμοθεωρία... ο Χριστός... Όλα αυτά φωτίζονται μέσα μου και παίρνουν μία άσυνήθιστη σαφήνεια.

"Ενας πόθος νιώθω νά φτερουγίζει μέσα μου.

...Φώς και δύναμη και ζωή! "Αχ! Πόσο σάς ποθει ή καρδιά μου, πού ζη τώρα τó θάνατο, τή σκοτεινιά, τή ξεουθένωση... Ζή μέσα στη σκιά ενός θανάτου—πολλοί θάνατοι—ή πατρίδα μας, ο 'Ηλιος... Και ο πόθος ύστερα, πού σβύνει κάθε άλλο φώς.

...Τά βιβλία πού διάβαζα και με είχανε μαγέψει;

...Άλλοίμονο! Οι φιλοσοφίες τους δέν έχουν τή δύναμη νά φωτίσουν τά έρημοκλήσια μας, τά σκονισμένα κι' άραχνιασμένα από τήν έγκατάλειψη τής καταστροφής!

...Και τώρα; Έγώ;...

Μά έγώ βλέπω! "Αχ, τί χαρά... Βλέπω με τήν καρδιά... τή ματώμενη καρδιά μου... Βλέπω τó Φώς! τήν Άλήθεια! Μου έρχεται σάν τρέλλα: Νά βγώ έξω στο ψήλωμα, νά φτιάξω τά χέρια μου τηλεθόα και νά τó φωνάξω, νά φωνάξω... Οι φλέβες τού λαιμού μου νά φουσκώσουν, νά σπάσουν. Νά τ' άκούσουν όλοι!

Νά, ή δύναμη έρχεται... 'Η Δύναμη πού άντρείβει, πού φυσάει άνάσταση στους άδύνατους, στους έτοιμοθάνατους. 'Η δύναμη πού με μάγευε στον δυνατό 'Ηλία. Πόσο κοντά στην Άλήθεια ήσωνα έσύ,

'Ηλια. Κι' έγώ πού νόμιζα πώς τήν κατείχα!

Μά δέν τó νομίζω πιά τώρα. Τώρα τó ζω. 'Ελεύθερη ή καρδιά μου με φέρνει στο δρόμο τής, όπως μου τόχες ζητήσει. Μόνο πού δέν ζής, 'Ηλία, νά τó χαρής τó έργο σου!...

Κι' όμως ή γιαγιά σέ περιμένει. 'Η γιαγιά πού δέν άφησε τή φλόγα τής ψυχής τής νά σβύση ούτε γιά μία στιγμή. Ω, άν ήταν δυνατόν...

"Απ' τά βάθη τής ψυχής μου άνεβαίνουνε γιά πρώτη φορά ζωντανά λόγια προσευχής στον Δυνατό. Δέν φανταζόμουνα πώς μπορούσα νά προσευχηθώ έτσι. Προσεύχομαι με θέρμη γιά νάδω ή πίστη τής γιαγιάς τή δικαίωση τής. Πέφτ' ή ματιά μου στον Έσταυρωμένο. Πόσο άλλοιώτικος νά μου φαίνεται τώρα: Γιά πρώτη φορά τó θαύμα τής Άναστάσεως γίνεται γιά μένα μία υπέρλαμπρη ζωντανή πραγματικότητα. Πιστεύω, πιστεύω κι' έγώ κι' αρχίζω νά καταλαβαίνω τó μυστικό τής πίστης τού 'Ηλία... Πιστεύω στην άνάσταση τής ύποδουλωμένης πατρίδας μας. Πιστεύω πώς ο 'Ηλιος θά σωθή!

Βαθειά γαλήνη απλώνεται τώρα στην ψυχή μου. Γυρίζω πίσω. Τρέχω, πετώ... 'Η ψυχή μου χύνεται πέρα στ' άπέραντα πλάτη. Αισθάνομαι έλεύθερος. Γύρω μου όλα είναι ώραια. Πόσο ώραια είναι άλήθεια!... "Όλα. Πόση αγάπη νιώθω νά πλημμυρίζει τήν καρδιά μου γιά όλα: γιά τ' απαλόγραμμα βουνά, γιά τήν πλατειά τή θάλασσα, γιά τά πουλάκια πού τρέχουν νά κρυφτούν γρήγορα στις φωλιές τους—μην τά προλάβ' ή νύχτα, γιά κείνα τά ταξειδιάρικα σύννεφα, πέρα, μακριά, γιά τους ανθρώπους εκεί τού χωριού, γιά όλο τόν κόσμο!

Στό σπίτι βρήκα τή γιαγιά νά κλαίη από χαρά φιλώντας ένα τοσοδά χαρτάκι πού κρατούσε στα χέρια τής. Τής τόφερε σάν έλειπα ο Μήτσος ο τσοπάνος. Τού τόχε δώσει ο γιός του πού άντάμωσε τόν 'Ηλία έξω απ' τó Τατόι. Τό σημείωμα έλεγε: «Γιαγιακούλα μου, μην άνησυχείς, είμαι καλά και σέ δυό μέρες θάμαι κοντά σου.

'Ηλιος».

Ὁ Κόσμος τῶν Γραμμάτων.

ABRAHAM LINCOLN

“Ενας μεγάλος ἐργάτης τῆς ἐλευθερίας.

B’.

Στὸ δεύτερο τοῦτο σημεῖωμα γιὰ τὸν Lincoln θὰ παρακολουθήσωμε τὴν κυρίως δράση του στὸν ἀγῶνὰ τοῦ ἐναντίου τῆς δουλείας.

Ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, χρωματισμένος πολλές φορές μὲ ὅλες τὶς ἀγριότητες τῶν προχριστιανικῶν χρόνων, κληροδοτήθηκε καὶ στοὺς κατοπινούς αἰῶνες. Μάλιστα ἐξηκολούθησε νὰ ὑφίσταται, ἐπίσημα τουλάχιστον, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας. Στὴν ἱστορία ὅμως τῆς δουλείας τὴν χειρότερη ἐντύπωση προσέβηκε οὐδὲν ἀλλοῦ παρὰ ἀναφέρονται στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν τὴν Ἀναγέννηση. Ἐτοί, στὶς ἀρχές τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνα, οἱ Ἰσπανοὶ καὶ Πορτογάλλοι κατακτητὰί τῆς Ἀμερικῆς ἀρχίσαν νὰ χρησιμοποιοῦν σὰν πλουτοπαραγωγικὴ μηχανή, τοὺς αὐτόχθονες πληθυσμούς. Μ’ ἀφοῦ κι’ αὐτοὶ ἀπεδεδεικνύοντο καὶ δὲν ἀρκούσαν γιὰ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς παραγωγῆς ἔβησαν σὲ ἐφαρμογὴ ἓνα τρομερὸ σχέδιο, γιὰ τὸ ὁποῖο μποροῦν νὰ κινῶνται οἱ αἰῶνες τοῦ περιήρουν «διαφωτισμοῦ». Θρησσοῦδειλοι ἔμποροι ἀπεριβάζοντο στὶς ἀφρικανικὲς παραλίες καὶ ἀρχίζαν τὴν ἀνωμὴ ἐπιχειρήσι τους. Ἐπείκειν στὰ χωριά τῶν Ἰθαγενῶν, ἐδῶ κι’ ἐκεῖ, μὲ τὴν φωνὴ καὶ τὸ σίδερον, τὰ κατὰσφραξαν, σφραζαν τὰ παιδιά, τοὺς γέροντες, τὶς γυναῖκες· βασάνιζαν τοὺς ἄνδρες ποὺ εἶχαν τὴν τόλμη νὰ προσπίσουν τὶς ἐστίες τους καὶ βίτερα, σὲ ἀτέλειωτα θλιβερά καραβάνια τοὺς ὠδηγοῦσαν στὰ λιμάνια τοῦ φορτωματοῦ, ὅπου τοὺς στοίβαζαν μέσα στὰ δουλεμπορικά. Τὸ ταξεῖδι στὸν Ὠκεανὸ ἀποτελοῦσε ἄλλη φοριχτὴ πτυχὴ τοῦ δράματος. Ἀπὸ μιὰ μεταχειρήσι ποὺ δὲν ἐταίριαζε οὐτε σὲ ζῶα, ἢ ἀρρώστια ἦταν ὁ σύντροφος τοῦ ταξεidiοῦ. Οἱ μαῦροι προσεβάλλοντο ἀπὸ διάφορες τροπικὲς ἀρρώστειες καὶ οἱ ἔμποροι τοὺς πετοῦσαν μισοπεταμένους στὴ θάλασσα. Δὲν πρόφθαιναν ὅμως τὰ κορμιά τους ν’ ἀγγίξουν καλὰ—καλὸ στὸ νερὸ καὶ τοὺς κατασπάρουζαν τὰ πλήθη τῶν καραβιῶν ποὺ ἀκόλουθοῦσαν τὸ καράβι. Ὅσοι ἐφθάναν ἐπὶ τέλους καμμιὰ φορὰ στὴν Ἀμερικὴ, τοὺς ἔσεναν ἐκεῖ στὰ σκλαβοπάζαρα, ὅπου περιέμεναν νὰ πουληθοῦν γιὰ μιὰ χούφτα δολλάρια, σὲ κανένα ἀφεντικὸ—ἀγριάνθρωπο, ποῦγε δικαίωμα ζωῆς ἢ θανάτου ἐπάνω τους. Ἀπὸ ἐκεῖ τὴν στιγμή ἦσαν ἀπροσάτακτα θύματα τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ νόμου τῆς πλήρους ἐξουσίας τοῦ ἰσχυροτέρου στὸν ἀδύνατο.

Λιχμάλωτοι πιά στὰ σκοτάδια τῶν μεταλλεί-

ων γιὰ πάντα, ἢ μέσα στοὺς ἀπεράντους ριζῶνες καὶ τὶς βαμβρακοφυτεῖες, βυθισμένοι στὴν πῶ ἀπάνθρωπη ἀμορφωσιά, δὲν ἀνέπνεαν, δὲν ζοῦσαν, παρὰ μόνον γιὰ νὰ γεμίζου» τὰ πουργιὰ τῶν ἀφεντικῶν τους. Καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἐπισήμου κράτους ἢ καλύτερα ἢ ἀμεμση ἐπίδοκιμασία ἐπεδεινῶνε τὰ μαρτύρια τῶν μαῦρων. Ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους αἰῶνες καὶ περισσότερο, δὲν ὑπῆρχε κανένας νόμος, κανένα διαταγμὰ ποὺ νὰ ρυθμίζε τὴν πώλησὴ τους ἢ νὰ περιορίζε—γιστὶ δὲν ἐγεννῶτο ζήτημα τιμωρίας—τὸν δεσποτισμὸ καὶ τὴν βαρβαρότητα τῶν μεγαλοκαλλιεργητῶν.

Καὶ φυσικὸ ἦταν, οἱ πολιτεῖες τοῦ Νότου μὲ τοὺς περισσότερους μεγαλοκαλλιεργητὰς νὰ πρωτοστατοῦν στὶς θηριωδίες αὐτές. Ἐνῶ μπορεῖ νὰ λεχθῆ πὸς στὶς πολιτεῖες τοῦ Βορρᾶ, μὲ τὴν περισσότερη πνευματικὴ καλλιέργειά τους, ἡ μεταχειρήσι τῶν μαῦρων ἦταν κάπως καλύτερη. Μὲ τὸν καιρὸ μάλιστα, ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ Βορρᾶ ἄρχισε νὰ ἀντιδρᾷ, νὰ κινητὰ καὶ νὰ ἐκδιλόγη συμπάθεια πρὸς τοὺς δυστυχισμένους ἀφρικανούς. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ἡ κατάστασι ἔδειχνε πὸς ἐβράδιζε σύμφωνα μὲ τὶς ὁρῆσεις τῶν νοτίων. Ἀπὸ τὸ 1829, ποὺ ἔληγε ἡ προεδρικὴ θητεία τοῦ John Quincy Adams, καὶ ἔγινε πρόεδρος ὁ Jackson, φάνηκε πὸς νικῶν οἱ ὀπαδοὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δουλείας. Τὸ 1850 πέτυχαν τὴν ἐγκρισὴ τοῦ περιήρουν νόμου γιὰ «τους δούλους ποὺ δραπέτευαν». Ὁ νόμος αὐτὸς τιμωροῦσε μὲ πρόστιμο καὶ φυλάκισι τὰ πρόσωπα ποὺ παρείχαν ἀσυλό στους φυγάδες καὶ ὑπεχρῶνε αὐτούς ποὺ ἐκρυβαν δούλους νὰ τοὺς παραδώσουν στὶς ἀρχές. Μιὰς καὶ δόθηκε τὸ σύνθημα αὐτὸ, ἀρχισε ἡ σκληρὴ καταδίωξι τῶν μαῦρων, ἐνῶ κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ ἐπέμβη. Ἀκόμη καὶ ἱερεῖς ποὺ θέλησαν ν’ ἀντιταχθοῦν στὶς σκληρότητες αὐτές διώχθηκαν καὶ μερικὸι ἐφρονεῦθησαν. Τὰ σχολεῖα τῶν μαῦρων γκρομίστηκαν ἢ ἐκάνηκαν, ἐνῶ οἱ δάσκαλοι ἐφορῶντο στὶς φυλακές.

Ἐκεῖνι ἀκριβῶς τῆς ἐποχῆ μιὰ νεαρὴ γυναῖκα, θέλοντας ν’ ἀγωνιστὴ κι’ αὐτὴ γιὰ τὴν ὑπόθεσι τῶν καταπιεζομένων, μὴ μπορῶντας νὰ χρησιμοποιήσῃ ἄλλα ὄπλα, πήρε τὴν πένα. Καὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1852, ἡ Harriet Beecher—Stowes κυκλοφοροῦσε στὴ Βοστώνη τὸ γνωστὸ μας μυθιστόρημα «ἡ καλύβα τοῦ μάγουρα—Θωμᾶ».

Τὸ βιβλίον αὐτὸ, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ἐσημείωσε μιὰ καταπληκτικὴ κυκλοφορία. Τὰ ἀντίτυπα του κυκλοφοροῦσαν κατὰ χιλιάδες· μὰ καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπίδρασι του ἦταν ἀκόμα πῶ μεγάλη. Τὸ βιβλίον αὐτὸ, στὶς πολιτεῖες τοῦ Βορρᾶ, ἀπέτέλεσε μιὰ πολυτιμὴ ἐνθάρρυνσι στὴν ἀ-

πελευθερωτική κίνηση και πρὸ πάντων τῆς ἔδωσε τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο, πού δὲν εἶχαν, λόγῳ χάριν, οἱ Free-Soilers. Ὑστερα ἀπὸ μερικά χρόνια ὁ Πρόεδρος Lincoln, ἀφίνοντας νὰ ἐκδηλωθῇ ὁ θαυμασμός του γιὰ τὴν συγγραφέα, τότε πού ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐμάνετο, «εἶναι ἀλήθεια, φώναξε, ὅτι αὐτὴ ἡ μικροσκοπικὴ γυναῖκα ἦταν ἡ αἰτία νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ μεγάλος πόλεμος!» «Ἡ καλύτερα τοῦ παραμυθίου—Θωμὰ—ἦταν ὁ πρόδρομος στὴν τελευταία φάση τοῦ ἀγῶνα τοῦ Lincoln.

Στὴν ἀρχὴ ὁ εὐγενικός ἀγῶνας τοῦ Λίνκολν φαίνεται ν' ἀποτυγχάνῃ. Ἀλλεπάλληλα διαβήματα στὴν κυβερνοῦσα δὲν ἔφεραν ἀποτελέσματα. Κι' ὅμως ἡ ἐπίδραση στὴν κοινὴ γνώμη ὄλο και μεγαλώνει. Στὸ τέλος τὸ συνέδριο τῶν ρεπουμπλικάνων τὸν πρότεινε ἀντιπρόεδρο τῶν Ἦν. Πολιτειῶν. Ἡ ἐκλογὴ του δὲν ἐπέτυχε. Μόνο ὅμως τὸ ὅτι τὸν ἐθεώρησαν κατάλληλο γιὰ μιὰ τόσο σημαντικὴ θέση, δείχνει τὶς ἐλπίδες πού στήριξε ὁ λαὸς στὴν εὐγενικὴ αὐτὴ φυσιογνωμία, στίς ἰκανότητες και τὴν πίστη του.

Ἐν τῷ μεταξύ νέος προεκλογικός ἀγῶνας ἀναψνε στὴν πολιτεία του, γιὰ μιὰ γεροισιαστικὴ ἔδρα στὸ Ἰλλινόϊ. Οἱ κυριώτεροι ἀντίπαλοι ἦσαν ὁ Lincoln και ὁ παλιός γνώριμός του ὁ Douglas πού ὑπεστήριξε τοὺς νοτίους. Καὶ ἡ μάχη ἦταν σκληρῇ. Ὁ Lincoln εἶχε θυσιάσει ὅλη τὴν περιουσία του στὸν προεκλογικὸν ἀγῶνα και τὸ ἀποτέλεσμα; Ἀπέτυχε και πάλιν! Εἶχε μείνει πάλμπατος. Ἡ ἠθικὴ ἐπιτυχία ἦταν δική του ὅμως. Οἱ μικροὶ σπῶροι πού εἶχαν πέσει στίς καρδιές φύτρωναν τώρα και ὁ καιρός τοῦ θερισμοῦ πλησιάζει...

Σὲ ἕνα χρόνον ἔληγε ἡ προεδρικὴ θητεία, και οἱ ἐκλογές προηνοῦσαν νέους σκληροὺς ἀγῶνες. Ὁ Lincoln γίνονταν ὄλο και πῶς περικλήτητος ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἀπελευθερωτικούς συνδέσμούς. Τὸν ἠθέλαν ἀπὸ παντοῦ γιὰ νὰ μιλήσῃ, νὰ ὑποδείξῃ, νὰ κατευθύνῃ τὴν ἀπελευθερωτικὴ κίνηση.

Τότε, τὸν Φεβρουάριο τοῦ κρισίμου αὐτοῦ χρόνου, δέχθηκε τὴν πρόσκληση μιᾶς ἰσχυρᾶς ἐνώσεως ἀπελευθερωτικῶν τῆς Νέας Ὑόρκης, γιὰ νὰ μιλήσῃ στὰ μέλη της. Στὴν πρώτη πόλῃ τῆς Ἀμερικῆς ἔφθασε τὸ πρωτὸ, και ἔως ὅτου ἔβλεπ ἡ ὄρα τῆς ὀμίλιας, γύριζε στοὺς δρόμους ἐδῶ κι' ἐκεῖ, γιὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν πόλῃ.

Σὲ κάποιον μικρὸ δρόμο, τ' ἀεράκι ἔφερε στ' αὐτὴ τὸν μιὰ γλυκεῖα μελωδία. Παλῆς ἀναμνήσεις ζωντάνεψαν στὴν μνήμη του ἰσως νὰ ξανάκουγε τὰ τραγοῦδια πού τοῦ μάθαινε στὰ γόνατά της ἡ ἀγαπημένη του μητέρα, ἐκείνα τὰ πρώτα χρόνια... Περιέργως, προσάβησε ν' ἀντιληφθῇ ἀπὸ πού ἤρχοντο οἱ χοροῦμενες αὐτὲς φωνές. Ἦσαν οἱ μαθητὲς ἑνὸς Καθηγητικῶν σχολείου, πού τραγοῦδοῦσαν στὴν ἐρχὴ τοῦ μαθητή τους. «Ὅταν ὁ ὕμνος τελείωσε, ὁ Λίνκολν ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ τὸ δρόμο του, πῆγε μέσα στὴν τάξῃ τοῦ σχολείου και κάθισε πέρα σὲ μιὰν ἀκρῃ. Ἄκουσε προσεχτικὰ τὸ μᾶ-

θημα και στὸ τέλος ἔνωσε στίς προσευχές τῶν ἀγῶνων ψυχῶν πού τὸν τριγύριζαν, και τὴ δική του. Ὁ δάσκαλος, βλέποντας τὸν ξένο μὲ τὴν εὐγενικὰ φυσιογνωμία, τὸν παρεκάλεσε, ἀν ἠθέλε, νὰ ἔλεγε κάτι στὰ παιδιὰ. Ὁ Λίνκολν σηκώθηκε και μ' ἕα χαμόγελο, ἄρχισε νὰ διηγῆται στὰ μικρὰ διάφορες ἱστορίες. Τὰ πρῶσινὰ τοὺς ἔλομπαν ἀπὸ χαρὰ. Κι' ὅταν πῆγαινε νὰ τελειώσῃ «ἀκόμη κύριε, ἀκόμη!» φώναξαν ὄλα μαζί. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς μεγαλύτερες ἡρωϊκὲς τὸν ἐπιτυχίες, πού τοῦ χάρισε τὴν πιὸ ἀθῶα χαρὰ.

Μετὰ ἀπὸ λίγες ὥρες, μέσα στὴν ἀπέρονη αἴθουσα τοῦ ἀπελευθερωτικῶν συνδέσμου, ὁ πρόεδρος τοῦδινε τὸ λόγο ἀφοῦ τὸν συνέστησε στὸ ἀκροατήριον: «Πολίτες τῆς Νέας Ὑόρκης, εἶναι μεγάλη μου τιμῃ, νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸν μέλλοντα πρόεδρο τῶν Ἦν. Πολιτειῶν, τὸν κ. Ἀβραὰμ Λίνκολν». Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού τὸν προσφωνοῦσαν ὡς μέλλοντα πρόεδρο και μετὰ τὸν λόγο ἐκείνου τὸ ἀκροατήριον ἦταν ἑτοιμο νὰ ἐπικυρώσῃ μὲ θυσελῶδη χειροκροτήματα τὰ φιλόφρονα λόγια τοῦ προέδρου τοῦ συνδέσμου.

Ἐπὶ τέλους ἦλλαν οἱ μέρες τῶν ἐκλογῶν. Μιὰ ἀτέλειωτη παγερὴ νύχτα, στὸ ταχυδρ μεῖο τοῦ Springfield, ἀγρυπνοῦσαν μερικοὶ ὑπάλληλοι μὲ τὴν συντροφιά ἑνὸς ἄλλου πού φαίνονταν ὅτι ἤξευρε τὴν δουλειὰ τοῦ ταχυδρομείου. Οἱ ἄλλοι τοῦ ἔδιναν ἑκατοντάδες και χιλιάδες τηλεγραφήματα κι' αὐτὸς τὰ τακτοποιοῦσε προσεχτικὰ. Ἦταν ὁ Lincoln και λάβρινε, ὅπ' ὄλα τὰ σημεῖα τῆς Ἀμερικανικῆς ἐνώσεως τ' ἀποτελέσματα τῆς ψήφου τοῦ ἔθνος. Κατὰ τίς δύο τὸ πρωτὸ ἦσαν περίπου γνωστὰ. 1.800.000 ἐκλογεῖς τοχθῆζαν μὲ τὸ μέρος του, και ἀπ' αὐτοὺς οὐ·ε ἕνας νότιος. 1.300.000 ἐνήφισαν τὸν Douglas. Ὁ Lincoln ἦταν πλέον ὁ πρόεδρος τῶν Ἦν. Πολιτειῶν.

Τὸ Μάρτιο ἔγινε ἡ ἐπίσημη τελετὴ τῆς ἀνακηρύξεως του ὡς Προέδρου. Δὲν πέρασαν ὅμως παρὰ 39 μόνον ἡμέρες ἀπὸ τότε, ὅταν οἱ ὁμοσπονδιακοὶ τὸν Νότου, ἄρχισαν ἐπίθεση ἐναντίον ἑνὸς φρουρίου, τοῦ Fort Sumter κι' ἐξαπέλευσαν ἔτσι τὸν τρομερὸ ἐμφύλιο πόλεμο.

Ὁ αἱματηρὸς αὐτὸς πόλεμος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σκληροτέρους και ὀμοίρους πού ἀναφέρονται στὴν παχόσημο ἱστορία. Ἰσως ἡ ἀγριότης και ἡ καταστροφικὴ μανία πού διέκρινε τοὺς ἀντιπάλους μόνον μὲ τὸν σημερινὸ πόλεμο μποροῦν νὰ συγκριθοῦν.

Ἡ δοκιμασία γιὰ τὸν Πρόεδρο Λίνκολν ἦταν σκληρῇ μὰ χωρὶς περιστροφές ἔλεγε στὸ ἔθνος πὸς τὸ κύριό του ὄλο ἦταν ἡ χριστιανικὴ Πίστη πού τὸν ἐνέπνεε στὸν ἑρῶν ἀγῶνα. «Ὅταν ὁ πόλεμος περνοῦσε τίς δυσκολότερες φάσεις, τὸ προσκλητήριον τῆς προσευχῆς ἔπαινε μορφή ἔθνικου συναγεμιοῦ. Μὲ τὴν πίστη αὐτὴ καθόρθωσε νὰ διευθύνῃ τὸν πόλεμο μὲ ἱξαιρετικὴ δεξιότητα και νὰ τὸν ὀδηγήσῃ, ὕστερα ἀπὸ πολυετῆς διακιμάνσεις και σειρὰν ὀλόκληρη ἀπὸ ἡττες, στὴ νίκη.

Μόλις τὸ μεσημέρι τῆς πρωτογορονιάς τοῦ 1863 ὁ Λίνκολν μὲ χερί πού ἔτρεμε ἀπὸ τὴν συγκίνηση ἔβαλε τὴν ὑπογραφή του στὸ διάταγμα περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν μαύρων. Τὸ δεινὸ ὄλεθρο τοῦ τῆς ζωῆς εἶχε πραγματοποιηθῆ, εἶχε κρατήσει τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει ἐδῶ καὶ τριάντα χρόνια στον αὐτό του, ὁ μυστικός του ὄρκος στὸ Θεὸ εἶχεν ἐκπληρωθῆ.

Ἡ ὑπογραφή αὐτὴ χάριζε τὴν ἐλευθερία σὲ 4.000.000 περίπου δούλους. Καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἀφοῦ κατετάχθησαν στὸ στρατὸ τῶν βορείων, ἐπλήρωσαν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν ἱερὴ αὐτὴ ἐλευθερία πού ἡ ἀδικία τῶν λευκῶν τοῖς ἔσπευσε ὅσοις τόσους αἰῶνες.

Τὸν ἄλλο χρόνον ἔληξε ἡ προεδρική θητεία καὶ ὁ Lincoln θεωρήσε χρεὸς του νὰ ὑποβάλῃ καὶ πάλι ὑποψηφιότητα. Οἱ ἀντίπαλοί του ἐξοχισμοποίησαν ἀσιστὴ ἢ κριτικὴ τοῦ ἔργου του, στοὺς προεκλογικοὺς ἀγῶνες, ὁ λαὸς ὁμοῦς ἐτάχθη καὶ πάλι μὲ τὸ μέρος του. Τὸν ἐξέλεξε πάλι μὲ μιὰ συντριπτικὴ ὑπεροχή. Ἐπείθετο στὸ κοινοβούλιον 213 ψήφους ἀπέναντι 21 τῶν ἀντιπάλων του.

Δὲν πέρασε πολλὸς καιρὸς ἀπὸ τότε καὶ σὲ λίγο, στίς 3 Ἀπριλίου 1865, ἐπὶ τέλους μιὰ νέα νίκη τῶν βορείων τοὺς ἀνοίξε τὸν δρόμον πρὸς τὸ Richmond. Μερικὰ ἔρειπια πού κάπαιζαν εἶχον μείνει ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τῶν νοτίων· τέτοιο ἦταν τὸ θέαμα πού παρουσιάσθηκε στὸν νικητὴ Πρόεδρον διὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα μπῆκε στὴν πόλη. Καὶ οἱ μαῦροι γιὰ νὰ ἐκπράσουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους ἐγονάτιζαν στὸ πρᾶσμαί του. Μὰ αὐτοὶ σηκωνόντας τους ἀπὸ κάτω, «μὴ γονατίζετε μπροστὰ μου, τοὺς ἔλεγε μὲ ταπεινὴν φωνή, δὲν εἶναι σωστὸ. Πρέπει νὰ γονατίζετε μπρὸς στὸ Θεό. Αὐτὸν νὰ εὐχαριστοῦτε γιὰ τὴν ἐλευθερία πού σᾶς χάρισε!»

Ὁ Λίνκολν γύρισε στὴν Washington, ὅταν σὲ δύο, τρεῖς ἡμέρες, ἕνα τηλεγράφημα ἔφερε τὴν ἀγγελίαν τῆς συνθηκολογήσεως τοῦ Λῆ, τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν νοτίων. Ὁ Λῆ παρῆδη στὸν στρατηγὸν Γκράντ μὲ 25 000 ἄνδρες καὶ 7 0 πυροβόλα. Ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει! Ὅταν τὸ νέο ἔφθασε στὸν Λευκὸ Οἶκον, τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον συνεδρίαζε ἐκεῖνὴ τὴν ὥρα. Ὁ Πρόεδρος τὸ ἀνεκοίνωσε καὶ ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ γονάτισαν ἀμέσως σιωπηλά, σὲ θερμὴ εὐχαριστήριον προσοχῇ....

*

Πέντε ἡμέρες μόνον πέρασαν ἀπὸ τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα τῆς εἰρήνης. Καὶ ὁ ἐργάτης πού τόσο κοπίασε ἔπαινε πιά τοὺς πρώτους ὀρμισμένους καρπούς τοῦ ἔργου του· καὶ αὐτὸ ἦταν ἀφορμὴ μεγάλης χαρᾶς γιὰ τὸν Lincoln. Ὁ τρομερὸς ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε τελειώσει καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν μαύρων ἦταν γεγονός. Ἐμενε ὁμοῦς μεγάλο ἔργο μπροστὰ! Νὰ

ξαναχτιστοῦν τὰ ἔρειπια, νὰ ἐπουλωθοῦν οἱ πληγές, νὰ ἐλευθερωθοῦν καὶ πνευματικῶς ἔπειτα οἱ μαῦροι. Ὁ κόσμος ὁμοῦς προσορισμένος του εἶχε τελειώσει καὶ ἦταν ἔτοιμος νὰ δώσῃ τὸ παρὸν τώρα στὴν κλήση τοῦ οὐρανοῦ....

Ἡ πρώτη δημοσίαι ἐμφάνιση τοῦ νικητοῦ Προέδρου ὀρίσθη καὶ νὰ γινῶται σὲ ἕνα θέατρο τῆς πρωτεύουσῆς σὲ μιὰ ἰδιαίτηρη παράσταση πρὸς τιμὴν του. Ὁ λαὸς βοήθη τὴν ἐκκαίριαν νὰ χειροκροτήσῃ καὶ νὰ ζητωκραυγάσῃ γιὰ τὸν Πρόεδρον του. Καὶ ὅλα, εἴτι τοῦλάχιστον φαινόταν, πῆγαιναν κανονικά. Ὁ Πρόεδρος καθισμένος κοντὰ στὴ γυναῖκα του, ἔδειχνε ὅτι παρακολουθοῦσε μὲ ἀρχετὴ προσοχῇ τὴν παράσταση. Ἡ ψυχὴ του ὁμοῦς ἦτο ἀλλοῦ δοσμένη. Οἱ ἡμέρες τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος πού εἶχαν συμπέσει τότε, τοῦ ἔδιναν ἀφορμὴ γιὰ ἀνώτερες ἀνατάσεις.

—Ἐρήνης, Μαρία, ψιθύρισε στὴ σύζυγόν του, πόσο θὰ ποθοῦσα νὰ πότησω τὰ χῶματα τῆς Ἱερουσαλήμ!.

Ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια. Ἐνας πυροβολισμὸς ξαφνικὰ ἀναστάτωσε τὴν χαροῦμένη ἀτμοσφαιρὰ τοῦ θεάτρου, ἐνῶ ὅλοι μὲ ἀγωνία ἐστρέψαν τὰ μάτια τους στὸ προεδρικὸ θέατρο. Τί εἶχε συμβῆ; Ἐνας ἠθοποιός, μινιωδῆς ὄπαδος τῶν νοτίων, πρωταγωνιστοῦσε στὴν τελευταία πράξιν τοῦ μεγάλου δράματος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Θέλησε νὰ σκοτώσῃ ὁλοῦς τοὺς ἀρχηγούς τῶν βορείων, τὸν Πρόεδρον, τοὺς στρατηγοὺς· οἱ στρατιγοὶ ὁμοῦς ἔλειπαι καὶ σημάδεψε μὲ τὴν ἡσυχία του, ἀπὸ πίσω, μόνον τὸν Ἀβραάμ Lincoln. Ἡ σφαῖρα ἀπὸ πολὺ κοντὰ, ἐπέτυχε τὸν Πρόεδρον στὸ κρανίον. Ἀμέσως σχεδὸν ἔχασε τίς αἰσθήσεις του.

Ὁ Ἀμερικανικὸς λαὸς ἐπέπληξε βαθεῖα τὸν Πρόεδρον του. Μὰ ὁ κόσμος ὀλόκληρος βοήθη, μὲ τὸ τραγικὸ γεγονός τῆς δολοφονίας, νέαν ἀφορμὴν γιὰ νὰ ἠνθήσῃ τὸν μάρτυρα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ εἶδε στὴ μορφή τοῦ Λίνκολν τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἀνθρώπου πού εἶχε μέσα του τὸν πνευματικὸ ὀλισμὸ γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Ὑπῆρξε ὁ Λίνκολν μιὰ ξεχωριστὴ, μεγάλη φυσιογνωμία, μέσα στὴ σειρά τῶν μεγάλων πολιτικῶν τῶν Ἡ. Πολιτειῶν, ἀπὸ τὸν Οὐάσιγκτον ὡς τὸν Ροῦτζβελτ, πολιτικῶν πού στὴ ζωὴ τους ἐμφανίζεται ἡ βιβλικὴ παράδοσις, ἡ χριστιανικὴ γραμμὴ σὰν βασικὸς θεμέλιος λίθος.

Πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ καταλάβουν τὸ ἔργο, τὴ θυσία, τὴ νίκη τοῦ Λίνκολν χωρίζοντας τὴν ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστι. Μάταιος κόπος! Τὸ ἔργο τοῦ Λίνκολν ἦταν ἔργο τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ μόνο μὲ τὴν πίστι αὐτὴ μπορούμε νὰ τὸ καταλάβωμε, καὶ πρὸ παντός νὰ τὸ κάμωμε χρήσιμο ὁδηγὸ γιὰ τὴν ἀναγέννησι τοῦ πολιτισμοῦ μας! P.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΣ :

ΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΟΥ Α΄ΙΝΣΤΑΊΝ

Ἀγαπηταί «Ἀκτιῖνες»,

Κάποια συζήτησις περὶ ἐπιστήμης ὡς παραγοντος πολιτισμοῦ κ.λ.π. μοῦ ἐνθουμίζει τὴν ὁμιλίαν τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρὸ καιροῦ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διακεκριμένος Ἀκαδημαϊκός. Θέμα τῆς ὁμιλίας ἦτο ὁ βίος, αἱ πολιτικαὶ καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀϊνστάϊν. Ὁ ὁμιλητὴς ἀνέφερε τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἀϊνστάϊν, ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου θὰ ἐξασφαλισθῆ καὶ οἱ πόλεμοι θὰ ἀποτραποῦν διὰ τῆς... Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἡ δὲ τύχη τοῦ κόσμου θὰ ἐβελτιωνετο, ἂν τὴν διακυβέρνησίν του ἀνελάμβανον οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὅποιοι—καθὼς τοῦλάχιστον καλούμεθα ἀπὸ τὸν Ἀϊνστάϊν νὰ πιστεύσωμεν—εὐρίσκονται εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ ψυχικὸν ἐπίπεδον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Ἐλπίς λοιπὸν καὶ καταφυγή μας ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ ἡ διακυβέρνησις τοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας, προτιμωμένων, ἴσως, τῶν μαθηματικῶν. Αὐτὰ λέγει ὁ Ἀϊνστάϊν, ἢ μᾶλλον αὐτὰ δ' ἐν λέγει πλέον αὐτός, ἀλλὰ ὁ σχολιαστὴς του, ὁ ὁποῖος φαίνεται θεωρῶν ἐπουσιώδη μίαν λεπτομέρειαν: «Ὅτι μεταξὺ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀϊνστάϊν καὶ τῆς σήμερον ἐμεσολάβησε... μὰ ἡ κυριαρχία τοῦ Ἐθνικοσοσιαλισμοῦ ἐπὶ τὴν Γερμανίαν, τὸ κλίωσιμα τοῦ Ἀϊνστάϊν, ἐπιχρυσούτων τῶν καθαροαίμων Γερμανῶν ἐπιστημόνων, καὶ κατόπιν ἡ μεγαλυτέρα παγκοσμία καταστροφή τῆς ἱστορίας, χωρὶς εἰς ὅλα αὐτὰ νὰ ἀποτελέσῃ ἐμπόδιον οὔτε ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν, οὔτε, βεβαίως, τὰ Γερμανικά Πανεπιστήμια, ἀλλ' οὔτε γενικῶς οἱ ἐπιστήμονες.

Ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα τῶρα τῆς ἐπιστήμης νὰ παρηγορῆ καὶ νὰ ἐμπνέῃ δύναμιν καὶ αἰσιοδοξίαν εἰς τὰς ὥρας τῆς δυστυχίας, θὰ ἤμουν περίεργος νὰ μάθω, ἂν εἶναι πολλοὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰ τρία μᾶθρα χρόνια τῆς κατοχῆς, τοῦ πόνου καὶ τῆς ψυχικῆς καταθλίψεως συνέρρηον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, τὸ Πανεπιστήμιον ἢ τὸ Πολυτεχνεῖον διὰ νὰ ἀντλήσουν ἐκεῖθεν θάρρος καὶ αἰσιοδοξίαν.

Φιλικώτατα

Σέργιος Παῦλος

Κύριε Διευθυντά,

Ὁ ἱστορικὸς τοῦ μέλλοντος ποῦ θὰ ἐρευνήσῃ τοὺς φρικτοὺς καιροὺς τοῦ τετραετοῦς ξενικοῦ ζυγοῦ, θὰ θελήῃ ἴσως νὰ πληροφορηθῆ περὶ τοῦ πρώτου βιβλίου ποῦ δόθηκε ὡς πρώτη πνευματικὴ τροφή εἰς τὸν λαόν μας ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του. Αἱ, λοιπὸν, ποῖο νομίζετε ὅτι εἶναι τὸ βιβλίον αὐτό; Εἶναι «ἡ Ναυὰ» τοῦ Ζολᾶ!

Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος ποῦ τὸ ἐξέδωσε παρεσύρθη προφανῶς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι πολὺ πρόσφατον, τῆς τελευταίας φιλολογικῆς δημοσιογραφίας, ἀφοῦ ἀνήκει στὸν... περασμένον αἰῶνα! (1880). Ἐβουότηξε δυστυχῶς μέσα ἐπὶ τὴν βρωμίαν τοῦ παρελθόντος, ἔψαξε παλαιολογία, ἐξεσκόνισε πεταμένα μουχλιασμένα βιβλία καὶ ἀνέσυρε πάλι ἐπὶ τὴν δημοσιότητα, ὅτι χειρότερο ὁμολογουμένως μπουρδὴς νὰ βροῦ. Διὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ μακαριτὴς Ἀγγέλος Βλάχος—ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Φ. Πολίτην εἶχε κρατήσῃ τὰ σκῆπτρα τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλολογικῆς κινήσεως περισσώτερον ἀπὸ μισὸν αἰῶνα—ἔγραψε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο: «Φαντάσου καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν γυμνότητα πάσας τὰς κοινὰς καὶ καθ' ἡμέραν πεποιτείας βίου κοινῆς κοινοτατικῆς αἰσχύνης. Ὑπόθετε τὴν σκηνὴν αὐτὴν οὐ μόνον πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχει σηπεδῶν καὶ μίσωμο, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου εἶναι καθαρώτερος συνήθως ὁ ἀῆρ, διότι ὁ Ζολᾶ τοσοῦτον ἀπειταμίευσεν ποσὸν διεφθαρμένης ἀπροσφαίρας ἐκ τῶν καταγωγῶν, ἅτινα καυχᾶται ὅτι ἐπεσκέφθη καὶ ἠρεύνησε χάριν σπουδῆς καὶ τοσοῦτον ἐσυνήθησεν εἰς αὐτὴν τοὺς πνεύμονας του, ὥστε τὴν μεταγγίζει πανταχοῦ ὅπου θέτει τὸν πόδα του, ἵνα καὶ ἐκεῖ ἀναπνέῃ ἀνετώτερον. Ἐκλεξὸν ὡς δευτερεύοντα καὶ τριτερόντα τῆς μυθιοποιίας ἠρώσεως ὄσους καὶ οἴους θέλει, μικροὺς ἢ μεγάλους, ἄρρενας ἢ θήλειους, νέους ἢ γέροντας, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ἔχουσιν ὅτι καλοῦσιν οἱ ἀνθρώποι ἀιδῶ, σνειδήσαν, τιμὴν, πνεῦμα ὑγιές, τρόπον εὐγένειαν καὶ γλώσσης ἀβρότητα... φαντάσου τὰ πράγματα αὐτὰ λεγόμενα ὡμῶς καὶ ἀπροσπονήτως, διὰ τῶν λέξεων ἐκεῖνων, ἅς ἀποκλείουσιν ὅλων τῶν γλωσσῶν τὰ λεξικά, καὶ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα διαλεγόμενα ὅπως καὶ αὐτοὶ τῶν κατέρχων οἱ κάτοικοι καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὴν τράπεζαν οἰνοπωλείου ἀναίσθητοῦντες μέθυσοι αἰσχύνονται συνήθως νὰ λαλήσωσι». (Ἀνάλεκτα τόμ. Β' σελ. 170).

Νὰ ἀποτελῇ τάχα τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀπαρχὴ καὶ συμβολισμὸς τῆς νέας ζωῆς τοῦ ἔθνους μας; Ἐλπίζομε μὲ βεβαίτητα ὅχι. Ἀποτελεῖ μᾶλλον τὸ διατερόγραφον μῖσος σελίδας ποῦ ἐκλείσει ὀριστικά.

Μὲ κάθε τιμὴν

Γ. Θ. Κολιτσάρας

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Εὐχάριστος διόρθωσις.

Εἰς τὰς βιβλιοκρισίας τοῦ προηγούμενου τεύχους τῶν «Ακτινών» (σελ. 284) ἀνεγράφη διὰ τὸ ἀγγλικὸν βιβλίον «Return via Dunkirk» (Ἐπιστροφή μὲσω Δουνκέρκης) ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν τιτανομαχίαν τῆς Φλάνδρας, ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ συνέβησαν «κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος θέρους». Καὶ πολὺ εὐλόγως ἀναγνώστης μας, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ὅτι τὸ παρελθὸν θέρους ἀπέβασε καὶ ὄχι «ἐπιστροφή μὲσω Δουνκέρκης» ἔγινε, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐννοῆσῃ τί ἔγινε «κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος θέρους», ὅπως γράφει ἡ βιβλιοκρισία μας.

Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀπλῆ. Πρόκειται περὶ τῆς Δουνκέρκης τοῦ 1940. Ἡ φράσις «τοῦ παρελθόντος θέρους» ἔμεινε ἀπὸ ἀβλεψίαν τοῦ διορθωτοῦ ἀποκαλύπτει ὁμως τῶρα μίαν χαριτωμένην ἱστορίαν:

Ἡ ἀνωτέρω βιβλιοκρισία ἦτο στοιχειοθετημένη καὶ ἐπρόκειτο νὰ δημοσιευθῇ τὸν Μάιον τοῦ 1941 καὶ ὡσαύτ' ὁ συντάκτης τῆς ἐξαρκτήριζε τότε ὡς γεγονός τοῦ «παρελθόντος θέρους», δηλ. τοῦ 1940, τὴν ἐπιστροφήν μὲσω Δουνκέρκης. Ἀλλὰ ἡ γερμανικὴ ἐισβολὴ μᾶς ἠνάγκασε τότε νὰ παραλείψωμεν τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐτοιμῆς βιβλιοκρισίας. Ὁ στοιχειοθετῆς ὁμως ποῦ ἐπρόκειτο νὰ διαλύσῃ τὸ στοιχειοθετημένον κείμενον, γεμάτος ἀπὸ θερμὴν πίστιν εἰς τὴν τελικὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν νίκην τῶν συμμάχων τῆς, ἀντὶ τὰ τὸ διαλύσῃ τὸ ἐφύλαξε μὲ τὴν κρυφὴν ἐλπίδα νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἔτοιμον κείμενον τῆς ἀγγλικῆς βιβλιογραφίας ὅταν «πάλι μὲ χρόνια καὶ καιροὺς» θὰ ἔξειδιδον ὑπὸ ἐλευθέρον οὐρανὸν αἱ «Ακτινες»! Καὶ ἡ πίστις τὸν αὐτὴν ἐδικαίωθη. Μόνον ὅτι ὁ διορθωτὴς τοῦ 1944, δὲν ἐφρόντισε νὰ προσαρμόσῃ τὸ κείμενον τοῦ 1941 χρονολογικῶς!

*

Γιὰ τὸ νέο βιβλίον τοῦ κ. Κώστα Παράσχου, «Φτεροφυγίσματα», θὰ εἴγαμε νὰ ποῦμε ὅτι περίπου καὶ γιὰ τὸ προηγούμενον τοῦ «Ψηλὰ στὶς κορφές» (Ἀκτινες 1944, σελ. 191). Ἐνα βιβλίον ποῦ διαβάζεται εὐχάριστα. Βιβλίον γεμάτο χαρὰ, γεμάτο ζωὴ, ζωὴ φυσικὴ, ἀνθρωπὸν ποῦ ζοῦν ἀπλᾶ, χωρὶς τίποτε ἐξαιρετικὸ ποῦ νὰ σὲ κἀνῃ νὰ θαυμάσης, οὔτε νὰ φρίξῃς, οὔτε νὰ συγκινηθῆς ἢ ν' ἀνατριχιάσῃς ἢ νὰ γεμίσης ἀγωνία γιὰ τίς περιπέτειες ποῦ ζετυλίγονται. Σ' ἔνα ἀκρογιάλι, μερικὰ παιδιὰ περνοῦν τὸ καλοκαίρι τους σὲ μιὰ κοινὴ κατασκήνωσιν, γεμάτῃ θύελλα, συναδελφότητᾳ, χαρὰ ἀδολῆ, ἀγνή, παιδικὴ μὲ ὄχι παιδαριώδη. Πῶς τὰ καταφέρνουν ὁμως αὐτὰ; Πῶς ἔγινε δυνατότης αὐτὴ ἡ εὐτυχισμένη κοινὴ ζωὴ; Ἐδῶ εἶναι τὸ κενὸν εἰς τὸ ἔρ-

γο. Ὁ κ. Π., ποῦ, ὅπως ἀφίνει στὸν πρόλόγόν του νὰ τὸ μᾶθῃ ὁ ἀναγνώστης, παίρνει ἀπὸ τὸ φυσικὸ τὴ χαρούμενη αὐτὴ ζωὴ τῆς κατασκήνωσως, παραλείπει νὰ πῆ στὸ βιβλίον του, τοῦτο: Πῶς ἡ κατασκήνωσις αὐτὴ εἶχε ἰδρυθῆ καὶ ὀργανωθῆ ἀπὸ μιὰ Χριστιανικὴ ἔνωση, καὶ ἡ ἰδέα, ἡ ἔμπνευσις, ἡ ἐκτέλεσις, ἡ ὑπαρξὴ τῆς κατασκήνωσως, ἦταν ἀποτελέσμα συνεχῶν προσπαθειῶν μιᾶς Χριστιανικῆς ἐργασίας, καὶ αὐτὸ ἔδινε νόημα στὴ ζωὴ ποῦ μᾶς περιγράφει. Ὁ κ. Π. τὸ παρέλειψε αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ σοκάρῃ τὸν ἀναγνώστη ποῦ τυχόν, πάσχει ὅπο Χριστιανοφοβία (φανταστικὸ, μᾶλλον, τύπο σήμερα); Ἡ τὸ Χριστιανικὸν συστατικὸ τῆς κατασκήνωσως ποῦ τοῦῶσε τὸ ὕψιστο, τὸ ἐθεώρησε σὴν ἀσήμαντη λεπτομέρεια; Τόσο ἀσήμαντη ἀλήθεια, ποῦ ἔτσι, μὲ τὴν παράλειψή τῆς, ὁ ἀναγνώστης δὲν καταλαβαίνει τί νόημα ἔχουν οἱ σκηνῆς ποῦ ζετυλίγονται μπροστὴ του, καὶ γι' αὐτὸ ἴσως δὲν θὰ τοὺς δώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ποῦ θὰ τοὺς ἄξιζε, θὰ τίς πάρῃ τὸ πολὺ σὰν καλὸ παιδικὸ ἀνάγνωσμα. Καὶ ὁμως τὸ βιβλιοναράκι αὐτὸ—τέχνη καθορῆ ἀπὸ βρομίε, ποῦ ὁμως περιμένει τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς—θὰ μορῶσε νάχη περισσότερες ἀξιώσεις.

B. Πλ.

*

Τὸ κῆμα τῆς βίας τῶν Γερμανοϊταλῶν εἶχε καὶ μίαν ἄλλη συνέπεια στὴν πνευματικὴ τροφοδοσία τοῦ λαοῦ μας.

Μᾶς εἶχε κόψει τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὰ πνευματικὰ κέντρα ποῦ ἦταν ὄχι μόνον στὶς χώρες τῶν συμμάχων, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν κατεχόμενῃ Γαλλίᾳ. Τῶρα ὁμως ποῦ μπορούμε ν' ἀναπνέωμε ἐλεύθερα θὰ ἠθέλαμε νὰ ἀναφέρωμε μερικὰ βιβλία, ποῦ ἔχουν ἐκδοθῆ στὴν Ἀγγλίᾳ πρὶν ἀπὸ τὴ δουλεῖα, ἀλλὰ δὲν εἴγαμε πρόφθασιν τότε νὰ τ' ἀναγγεῖλωμε.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ἀξίζει ν' ἀναφέρωμε ἓνο μνημειώδες ἔργον, ποῦ ἔχει βγῆ ἀπὸ τὴν πένα τοῦ Hall Cairne, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πῖο δημοφιλεῖς νοβελίστας τῆς Ἀγγλίας καὶ περιλαμβάνει τὴ «Ζωὴ τοῦ Χριστοῦ» (Life of Christ). Θέμα, βέβαια, χιλιοσπεξεργασμένο, ὄλλ' ὅταν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀφιέρωσε σ' αὐτὸ σαρανταστικὰ δόλοχρα χρόνια τῆς ζωῆς του, καὶ πρὸ παντὸς τὴν ψυχὴν του, δὲν μπορεῖ παρὰ στὶς 1270 σελίδες τοῦ ἔργου του νὰ παρουσιάσῃ μιὰ εἰκόνα ποῦ τραβάει τὸν ἀναγνώστη. Ἐνῶ στὴ γάχῃ ξεπερνάει τὸν Ρενάν, δὲν ὑπολείπεται καθόλου σὲ ἐπιστημονικὴ γνώσιν καὶ ψυχολογικὴ ἀνάλυσιν ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ διήθεν ἐκεῖνα ἔργα, ποῦ σὰν μόνον προσόν τους ἔχουν τὴν ἀπιστίαν τῶν συγγραφέων τους. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀγάπησε τὸ θέμα του, γιὰτὶ ἀγαποῦσε τὸ πρόσωπον ποῦ περιγράφει. Τὰ κεφάλαια, ἰδίως ποῦ ἀναφέρονται στὸ Πάθος, τὴ Σταύρωσιν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου δείχνουν ὅτι τὰ πολυάριθμα ταξίδια, ποῦ ἔκαμε ὁ σ. στοὺς Ἁγίους Τόπους, δὲν πῆγαν χαμένα, οὐ-

τε τὰ 48 χρόνια μελέτης καὶ ἐργασίας, πού τὸν ἔκαμαν νὰ ἔχη μιὰ ἐξαιρετικὴ εἰδικότητα γύρω ἀπὸ τὰ ζητήματα τοῦ θέματός του.

*

Ἡ νέα ἱστορία τῆς Συνεργατικῆς χονδρικοῦ ἐμπορίου» (The New History of the C. W. S.) εἶναι ἓνα βιβλίον, πού θυμίζει τὴ δική μας Συνεργατικὴ τῶν Ἀμπελακίων τῆς Θεσσαλίας. Ἀρρῆγεται πῶς μιὰ μικρὴ Συνεργατικὴ Ἑταιρεία, πού ἰδρύθηκε στὰ 1760 στὸ Woolwich, καὶ πού στὴν ἀρχὴ εἶχε γιὰ σκοπὸ νὰ προμηθεύῃ ἀλεύρι καὶ ψωμί ἀπὸ ἓνα ἀλευρόμυλο, πού εἶχε συνεργατικὴ ὀργάνωση, σὲ ὁμάδες, πού ὀργανώνονταν συνεταιρικά, κατάρθωσε νὰ ἐξελιχθῆ μέσα στὰ διακόσια σχεδὸν χρόνια τῆς ὑπόρξεώς της σὲ ἓναν μεγάλο ἐμπορικὸ Οἶκο μὲ πολλὰ ὑποκαταστήματα. Ὁ Οἶκος οὕτως ἐνδιαφέρεται γιὰ ὅλα τὰ προϊόντα καὶ ἔχει τώρα δικὰ του βαπόρια, δικές του προκημαίτες καὶ δικὴ του ἀκόμα Τράπεζα. Ἐτοίμοι οὗτοι φρεσικοῦ προσφέρεται ἓνα βοήθημα γιὰ τοὺς μελετητὲς τῶν σπουδαίων αὐτῶν ζητημάτων.

*

Τὸ My Home in Africa (τὸ σπῆτι μου στὴν Ἀφρική) εἶναι γραμμὸν καὶ εἰκονογραφημένον ἀπ' τὸν γνωστὸ σὲ ὅλο τὸν κόσμον ἀρχηγὸ τῶν προσκοπῶν Λόρδο Baden Powell, πού εἶχε ἀποταφρευθῆ στὸ ἐρημητήριό του, σ' ἓνα χωριὸ τῆς Κένυα, ὅπου ἔγραψε τὸ βιβλίον αὐτὸ πού μὲ χιοῦμορ καὶ γάργυρ διηγεῖται εἰκόνες ἀπ' τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Τὸ βιβλίον, πού εἶναι ἐνδιαφέρον οὕτως ἢ ἄλλως γίνεται πῶς ἐνδιαφέρον, ὅταν γνωρίζῃ κανεὶς ποιὸς τὸ ἔγραψε.

*

Μιὰ ἀπ' τίς πολλὰς μαζὲς εἰκόνες τῆς δυστυχῶς τόσο γνωστῆς μας πιά ναζιστικῆς τυραννίας παρουσιάζει τὸ βιβλίον τοῦ πρωθιερέως τοῦ Chistester, «Ὁ ἀγῶνας γιὰ θεοσκοπετικὴ ἐλευθερία στὴ Γερμανία» (The Struggle for Religious Freedom in Germany). Στὸ ἔργο ἐμφανίζονται τὰ βασανιστήρια 7.000 προτεσταντῶν καὶ καθολικῶν γερμανῶν, πού

δὲν προσφέρουν σὲ μᾶς τίποτε νέο, γιὰτι πιά τὰ ἐδοκίμασε σκληρὰ ἐπὶ 3½ χρόνια ὁ λαός μας, ἀλλ' ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ὅτι οὐτε οἱ ἴδιοι οἱ γερμανοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ γλυτώσουν τὸ σαδισμό τῶν ἐκτρωμάτων αὐτῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

*

Τὸ «Background to Modern Science» (Τὸ θεμέλιον τῆς νεώτερης ἐπιστήμης), πού τὸ ἐξέδωκαν οἱ Joseph Needham καὶ Walter Pagel, εἶναι δέκα διαλέξεις πού ἔδωκαν στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Cambridge διάφοροι εἰδικοί ἐπιστήμονες καὶ πού παρουσιάζουν μιὰ ἐπισκόπηση τῆς ἐπιστημονικῆς οὐσιώσεως ἀπ' τὴν ἀρχὴν τῆς, πού τὴν ὀφείλει στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, μέχρι τὴν ἱστορία τῆς σύγχρονης ραδιενεργείας.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Βασ. Χανδρ. Θεσσαλονίκη. Διαβιάσαμεν τὴν ἐπιστολήν σας, πολὺ ἐνδιαφερόμενοι, εἰς τὸν συνεργάτην μας.—κ. Βρ. Τσίπουραν. Ἐνταῦθα. Εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰ σταλέντα. Τὰ καλύτερα εἶναι, νομίζομεν, ὁ «Καθαρός».—κ. Στ. Ἀποστ. Πειραιᾶ. Εὐχαριστοῦμεν. Τὸ ἔχομεν λάβει ὑπ' ὄψιν.—Χριστιανὸν νέον. Ἐνταῦθα. Πολύ σωστά ὅσα ἐκθέτετε. Πισταίομεν διὰ τὴν νέα γενεὰ ἢ ὅποια καλεῖται νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπάνω εἰς τὸν χριστιανικὸν πολιτισμὸν, θὰ καλύψῃ τὰ κανὰ τῆς προηγουμένης γενεᾶς πού ἔζησε καὶ ἐμαρτύρωσε μέσα εἰς τὴν ἄρνησιν. Ἐπιστολαὶ ὅπως ἡ ἰδικὴ σας ἐνισχύει τὴν πεποίθησιν αὐτήν.—κ. κ. Γ. Μαλ., Α. Καλ. Ἐνταῦθα. Εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰ σταλέντα. Τὰ κρατοῦμεν.—Κατήχ. Ἐνταῦθα. Ὠραὶά ἢ ἐμπνευσις τῆς «Δεήσεως». Τὸ νόημα ὅμως τῆς ἀ' στραφῆς μένει ἀχρησιμοποίητον. Τὰ δύο τελευταῖα τετράστιχα εἶναι καλὰ.—Ν. Δρζ. Πειραιᾶ. Καλαὶ αἱ σκέψεις σας, ἀλλὰ πρέπει ὅλοι νὰ συμβάλουν. Κάθε ἕνας πρέπει νὰ εἶναι σταθμὸς πνευματικῆς ἐξηγιάνσεως.—Ι. Γεωργ. Ἐνταῦθα. Εὐχαριστοῦμεν. Τὸ ζήτημα πού ἀναφέρατε μᾶς ἀπασχολεῖ, ἀλλὰ εἶναι, βλέπετε, καὶ αἱ δυσχερεῖαι τῶν καιρῶν.

Περιοδικὸν «Ἀκτιναε», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων»—Γραφεῖα: ὁδὸς Καρότου 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35 023. — Γραβῆνος: Δ. Γ. Σταμάτης. — Προσταθμὸς τυπογραφείων: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομηχάλη 176. — Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.